

**ŞANLIURFA TARİHİ KENT MERKEZİNDE
KORUMA-GELİŞTİRME STRATEJİLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

**Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Mimarlık
Yüksek Lisans Tezi**

**Danışman
Doç.Dr. M.Serhat YENİCE**

**Hakan AYDOĞDU
Şubat 2019**

©2019 [Hakan AYDOĞDU]

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA KABUL VE ONAY FORMU**

Mimarlık Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Hakan AYDOĞDU** tarafından hazırlanan “Şanlıurfa tarihi kent merkezinde Koruma-geliştirme Stratejileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı tez, **07/02/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Tez Danışmanı

Doç.Dr. M. Serhat YENİCE
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Jüri Başkanı

Prof.Dr. Ülkü ALTINOLUK
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

Jüri Üyesi

Dr.Öğr. Üyesi Ebru YAZGAN
SERİNKAYA
Gaziantep Üniversitesi
İç Mimarlık Bölümü

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KARPUZCU
Enstitü Müdürü

İlgili tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek ilgili tezde yer aldığını beyan ederim.

Hakan AYDOĞDU

ÖZET

ŞANLIURFA TARİHİ KENT MERKEZİNDE

KORUMA-GELİŞTİRME STRATEJİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

AYDOĞDU, Hakan

Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. M. Serhat YENİCE

Şubat 2019

106 Sayfa

20. yüzyılın başlarında Avrupa da doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik çalışmaların başlaması, koruma-geliştirme yöntemlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Koruma-geliştirme stratejilerinin zaman içerisindeki değişimi sonucunda "Kültürel Miras" algısının oluşması geliştirilecek olan koruma-geliştirme stratejilerinin uluslararası platformlarda önem kazanmasına sebep olmuştur.

Ülkemizde doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik ilk çabalar Osmanlı Devleti döneminde düzenlenmiş olan Asar-ı Atika Nizamnameleri ile başlayıp günümüze kadar gelişim ve değişim göstermiştir. Ülkemizin bulunduğu coğrafya, bu bölgede yaşamış olan medeniyetler ve kültürel zenginlikleri göz önünde bulundurulduğunda, "Bereketli Hilal" bölgesinde yer alan Şanlıurfa doğal ve kültürel zenginlikleri ile göze çarpmaktadır. Çalışma alanına konu olan Şanlıurfa tarihi kent merkezindeki çeşitli sit alanları, inanç merkezleri ve kendine özgü yapıları gibi unsurları içinde barındırması nedeniyle cazibe merkezi konumundadır. Bu çalışma kapsamında Şanlıurfa tarihi kent merkezinin potansiyelleri koruma-kullanma dengesi ve sürdürülebilirlik ilkesi kapsamında koruma-geliştirme stratejileri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Tarihi kent merkezi, koruma, geliştirme, sürdürülebilirlik

ABSTRACT

A RESEARCH ON CONSERVATION-DEVELOPMENT STRATEGIES FOR ŞANLIURFA HISTORICAL CITY CENTER

AYDOĞDU, Hakan

M.Sc. in Architecture

Supervisor: Dr. M. Serhat YENİCE

February 2018

106 pages

In the early 20th century, the start of studies on the protection of cultural and natural assets in Europe led to the questioning of protection and development methods. The development of the "Cultural Heritage" perception as a result of the change in the protection-development strategies over time has led to the development of the protection-development strategies that will be developed on international platforms.

The first efforts to protect the natural and cultural assets in our country started with the Asar-i Atika Nizamnameleri, which was regulated in the Ottoman Empire period, and has been developed and changed up to date. When the geography of our country is taken into account the civilizations and cultural riches that lived in this region, Şanlıurfa in the "Fertile Crescent" region is striking with its natural and cultural riches. Şanlıurfa, which is the subject of the study area, is a center of attraction due to its various sites in the old city center, belief centers and unique structures. Within the scope of this study, protection-utilization balance of the potentials of the old city center of Şanlıurfa and conservation-development strategies within the scope of sustainability principle have been examined.

Key Words:Şanlıurfa, Historical city center, conservation, development, sustainability

Çok kıymetli aileme...

TEŞEKKÜR

"Şanlıurfa tarihi kent merkezinde koruma-geliştirme stratejileri üzerine bir araştırma" içerikli tez alıŐması, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek lisans programında hazırlanmıştır.

Tez araştırma ve çalışma dönemi boyunca katkılarından ötürü Doç. Dr. Serhat YENİCE ve Yrd. Doç. Dr. Tülay YENİCE' ye sonsuz Őükranlarımı sunarım. Ayrıca çok kıymetli meslektaŐım Cuma SARMIŐ beyefendiye de tez çalışması sırasında yapmış olduğu katkılardan ötürü minnettarım.

Tez çalıŐmam sırasında bana göstermiş oldukları sabır ve destekten ötürü başta eŐim olmak üzere tüm aileme sonsuz sevgi ve sayılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	3
1.3. Özgün Değer ve Katkı.....	4
1.4. Temel Kavramlar.....	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Koruma Kavramı ve Düşünsel Gelişimi.....	7
2.2. Türkiye'de Koruma Olgusu ve Gelişim Süreci.....	13
3. MATERYAL YÖNTEM.....	19
3.1. Materyal.....	19
3.2. Yöntem.....	19
4. ARAŞTIRMA VE BULGULAR.....	22
4.1. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezinin Tarihsel Süreç İçerisinde Gelişimi ve Mekân Oluşumu.....	22
4.2. Araştırma Alanının Tanımı.....	30
4.2.1. Coğrafi Konum.....	33
4.2.2. Yönetimsel Yapı ve İdari Bölünüş.....	34
4.2.3. Sit Alanları.....	35
4.2.3. Bölgesel Ulaşım ve Yerleşimin Ulaşım Ağındaki Yeri.....	35
4.3. Planlama Deneyimleri.....	37
4.3.1. İlk Haritalama Faaliyetleri.....	37
4.3.2. Tarihi Kent Merkezinde İmar ve Planlama Faaliyetleri.....	38
4.3.3. Koruma Amaçlı İmar Planı Çalışmaları.....	43
4.3.4. Tarihi Kent Merkezine Yönelik Proje ve Yatırımlar.....	45
4.4. Analizler.....	50
4.4.1. Kentsel Arazi Kullanımı.....	50
4.4.2. Nüfus ve Demografik Yapı.....	53
4.4.3. Sınırlar.....	54
4.4.4. Yoğunluk.....	56
4.5. Yapı Analizleri.....	58
4.5.1. Yapı Yüksekliği Analizi.....	58
4.5.2. Yapısal Durum.....	59
4.5.3. Malzeme ve Yapım Tekniği.....	60
4.5.4. Tescilli Yapı Analizi.....	62
4.5.5. Mülkiyet Durumu Analizi.....	64

4.5.6. Bina Yapım Türü Analizi.....	66
4.5.7. Mimari Tipoloji Analizi.....	67
4.5.8. Doluluk-Boşluk Analizi.....	69
4.6. Doku Özellikleri.....	70
4.6.1. Ulaşım ve Trafik Düzeni.....	70
4.6.2. Kent Mobilyası.....	71
4.7. Çevresel ve Görsel Değerler.....	75
4.7.1. Sınırlar.....	76
4.7.2. Yollar.....	76
4.7.3. Bölgeler.....	77
4.7.4. Baskın İmgeler.....	78
4.7.5. Simgesel Öğeler ve Nirengi (Röperler) Noktaları.....	80
4.7.5. Odak Noktaları.....	81
4.8. Somut ve Somut Olmayan Miraslar.....	84
4.9. Bütünleşik Sentez.....	89
4.10. SWOT (Güçlü-Zayıf Yönler & Fırsat-Tehtitler) Analizi.....	91
4.11. Analitik Hiyerarşi Sürecinin Oluşturulması.....	92
4.11.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Öncelikli Stratejilerin Belirlenmesi.....	95
4.12. Stratejik Önerileri.....	96
4.13. Koruma-Geliştirme Stratejileri.....	97
4.13.1. Sosyal-Ekonomik Altyapı Stratejileri.....	97
4.13.2. Organizasyon/Yönetişim Stratejileri.....	98
4.13.3. Mekânsal Stratejiler.....	100
5. SONUÇ.....	106
KAYNAKLAR.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	112

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1. AHP'de ikili karşılaştırmada önem derecesisi.....	21
Tablo 3.2. Taz Çalışması Akış Şeması.....	21
Tablo 4.1. Şanlıurfa İli Sit Alanları Varlığı Tablosu (Ananom, 2016).....	35
Tablo 4.2. Mahallelere Göre Nüfus Verileri(TÜİK, 2017).....	57
Tablo 4.3. Yapım Sistemleri Sayısı.....	61
Tablo 4.4. Tescilli Sivil Mimarlık Örnekleri (ŞKVKBKM).....	63
Tablo 4.5. Tescilli Anıtsal Yapıların Dağılımı (ŞKVKBKM).....	63
Tablo 4.6. Mülkiyet Dağılımı.....	65
Tablo 4.7. SWOT Analizi.....	92
Tablo 4.8. Öncelikli SWOT grup faktörleri değerleri	93
Tablo 4.9. Güçlü Yönler alt grup faktörleri ikili karşılaştırma değerleri.....	93
Tablo 4.10. Fırsatlar alt grup faktörleri ikili karşılaştırma değerleri.....	94
Tablo 4.11. Zayıf Yönler alt grup faktörleri ikili karşılaştırma değerleri.....	94
Tablo 4.12. Tehdit alt grup faktörleri ikili karşılaştırma değerleri.....	94
Tablo 4.13. Temel ve alt faktörlerin ikili karşılaştırmaları sonucu yerel ve genel ağırlıklar.....	95

ŞEKİLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1. Urfa Kalesi Gravürü.....	23
Şekil 4.2. Şanlıurfa Kenti'nin Dönemlere Göre Mekânsal Gelişmesi.....	23
Şekil 4.3. Şanlıurfa Kenti, Buckingham, Travels in Mesopotamia.....	24
Şekil 4.4. 1911-2015 Hüseyin Paşa Camii Çevresi.....	24
Şekil 4.5. 1950-2015 Halil-ür Rahman Cami ve çevresi.....	25
Şekil 4.6. Rıdvaniye Camii, Balıklıgöl ve Hz. İbrahim Dergahı.....	25
Şekil 4.7. Hans- Lukas Kieser Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi Planı.....	26
Şekil 4.8. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezinin Genel Görünümü	27
Şekil 4.9. J.B.Segal' Krokisi(1970).....	27
Şekil 4.10. 1960-2015 yılında Çift Kubbe'den Kentin Görünümü.....	27
Şekil 4.11. Hanlar Bölgesi.....	28
Şekil 4.12. Balıklıgöl Halil-ür Rahman Gölü ve çevresi genel görünümü.....	31
Şekil 4.13. Gümrük Hanı.....	36
Şekil 4.14. Kazaz Pazarı.....	36
Şekil 4.15. Sipahi Pazarı.....	36
Şekil 4.16. Ayn-ı Zeliha Gölü.....	36
Şekil 4.17. Çalışma Alanı Krokisi.....	33
Şekil 4.18. Tarihi kent merkezi sokak görünümü.....	33
Şekil 4.19. Şanlıurfa'nın Ülke İçindeki Yeri.....	34
Şekil 4.20. Karayolları Ulaşım Ağı.....	36
Şekil 4.21. C.Niebuhr'un Haritası (1776).....	38
Şekil 4.22. H.Motke'nin Haritası (1839).....	38
Şekil 4.23. 1889-2015 Büyük yol'un görünümü.....	40
Şekil 4.24. Şanlıurfa İmar Planı Çalışması, 1937.....	40
Şekil 4.25. 1950'liler ile Günümüz Sarayönü Caddesi.....	41
Şekil 4.26. Eski Koruma Amaçlı İmar Planı.....	44
Şekil 4.27. Harran Kapı ve Mahmutoğlu Kulesi Çalışmaları.....	46
Şekil 4.28. Kale Eteği Dönüşüm Projesi.....	47
Şekil 4.29. Şanlıurfa Arkeolojik ve Mozaik Müzesi (Haleplibahçe).....	48
Şekil 4.30. ODTÜ TAÇDAM Tarihi Hanlar Projesinin Sınırları.....	49
Şekil 4.31. Zemin Kat Arazi Kullanımı (Yürürlükteki İmar Planı ve KAİP).....	52
Şekil 4.32. Haşimiye Meydanı.....	51
Şekil 4.33. İsoçular Pazarı.....	53
Şekil 4.34. Kapalı Çarşı.....	53
Şekil 4.35. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi Sit Alanları.....	54
Şekil 4.36. Çalışma Alanı Mahalle Sınırları.....	57
Şekil 4.37. Kat Adetleri (Yürürlükteki İmar Planı ve KAİP).....	59
Şekil 4.38. Yapısal Durum (Yürürlükteki İmar Planı ve KAİP).....	60
Şekil 4.39. Yapım Sistemleri (Mevcut İmar Planı ve KAİP).....	61
Şekil 4.40. Tescilli Yapı Anazli (Mevcut İmar Planı ve KAİP).....	64

Şekil 4.41. Mülkiyet Durumu (Mevcut İmar Planı ve KAİP).....	65
Şekil 4.42. Geleneksel Dokuya Uygunluk (Mevcut İmar Planı ve KAİP).....	66
Şekil 4.43. Ulu camii ve çevresindeki Konut-Ticaret Yapıları.....	67
Şekil 4.44. Beykapısı-Hakimdede sokak dokusu uydu görüntüsü.....	67
Şekli 4.45. Çalışma Alanından Ev ve sokak görünümü.....	68
Şekil 4.46. Kabaltı.....	68
Şekil 4.47. Tetribe görünümü.....	68
Şekil 4.48. Dolu-Boş Analizi (Yürürlükteki İmar Planı ve KAİP).....	69
Şekil 4.49. Yol Kademelenmesi.....	70
Şekil 4.50. Tarihi kent merkezinde Üst Örtü ve Tente Örnekleri.....	72
Şekil 4.51. Tarihi Kent Merkezinde Çeşme ve Anıt Ağaçlar.....	72
Şekil 4.52. Tarihi Kent Merkezinde Aydınlatma Elamanları.....	73
Şekil 4.53. Tarihi Kent Merkezinde Çöz ve Atık Geri Dönüşüm Kutuları.....	73
Şekil 4.54. Tarihi Kent Merkezi Oturma Üniteleri.....	74
Şekil 4.55. Bilgi İletişim ve İşaret Panoları.....	74
Şekil 4.56. Tarihi Kent Merkezinde Sınırlayıcı Öğeler.....	75
Şekil 4.57. Sokak Görünümleri.....	76
Şekil 4.58. Yol ve Meydanlar.....	77
Şekil 4.59. Balıklıgöl ve Rızvaniye Camii.....	79
Şekil 4.60. Urfa Kalesinin Genel Görünümü.....	79
Şekil 4.61. Dar sokakların görünümü.....	80
Şekil 4.62. Kabaltı görünümü.....	80
Şekil 4.63. Odak Noktları.....	81
Şekil 4.64. Geleneksel Ticaret ve Haşimiye Meydanı genel görünümü.....	82
Şekil 4.65. Ulu Camii.....	82
Şekil 4.66. Mahmutoğlu Kulesi.....	83
Şekil 4.67. Harran Kapı ve Müzik Müzesi.....	83
Şekil 4.68. Balıklıgöl Kent Platosu.....	84
Şekil 4.69. Arkeolojik ve Mozaik Müzesi Kaynak Kaynak.....	84
Şekil 4.70. Neccâr Pazarı.....	85
Şekil 4.71. 1913'lerde ile Günümüzdeki Kazancı Pazarı ve Hüseyiniye Çarşılar Görünümü.....	86
Şekil 4.72. Kazaz Pazarı Genel Görünümü.....	88
Şekil 4.73. Keçeci Pazarı Genel Görünümü.....	88
Şekil 4.74. Bütünleşik Sentez.....	90
Şekil 4.75. Hanlar Bölgesi.....	100
Şekil 4.76. Yeniden İşlevlendirilecek Alan.....	102
Şekil 4.77. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi ve yakın çevresi gelişme odakları ve koridor mekânları.....	103
Şekil 4.78. Tarihi Kent Merkezin de Cephe-Sokak Sağıklaştırılması ve Kentsel Tasarıma Öncelikli Alanlar.....	105

KISALTMALAR LİSTESİ

AHP	Analitik Hiyerarşi Prosesi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eser ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GSKD	Safi Katma Değer
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ICOM	Milletlerarası Müzeler Konseyi
KAİP	Koruma Amaçlı İmar Planı
KVKBK	Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu
KVVMGM	Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
İBBS	İstatistiki Bölge Birimlerinin Sınıflandırılması
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YY	Yüzyıl

1.GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yeni yüzyılda kentsel yerleşmelerin, özellikle tarihsel kentlerin, sahip oldukları kültürel mirasa ilişkin yerel kimlik değerlerinin, geniş katılım, işbirliği ve şeffaflık ilkelerini temel alan stratejik mekânsal planlama yaklaşımı eşliğinde korunması ve geliştirilmesine dönük arayışlar, son 20 yıldır tartışılmaktadır (Drost, 1996; Larkham, 1996; Steinberg, 1996; Albrechts 2001; Albrechts 2004; Thorns, 2002).Bu tartışmaların büyük bir bölümü, kültürel miras ve diğer yerel kimlik değerlerinin ulusal ve uluslararası düzlemde kentsel ya da kültürel turizm politikaları eşliğinde pazarlanmasına ve bu alanlara dönük koruma–geliştirme stratejilerinin üretilmesine odaklanmaktadır (Tiesdell vd., 1996; Ashworth ve Tunbridge, 1990; Ashworth ve Tunbridge, 2000; Orbaşlı, 2000). Dolayısıyla, tarihsel kentlere ilişkin planlama arayışlarının önceliğini, turizm politikalarına konu olan tarihsel çevreler üzerinde gerek mekânsal gerekse işlevsel açıdan ortaya çıkardığı beklenti ve talepler ile sosyal-ekonomik yapı ve teknik altyapı sorunlarına ilişkin olarak üretilen planlama model(ler)i yoluyla yeniden imarı ya da canlandırılması isteğinin yer aldığı söylenebilir.

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Şanlıurfa kenti, sahip olduğu zengin kültürel miras birikimiyle ulusal ve uluslararası düzeyde dikkat çekmektedir. Şanlıurfa tarihi kent merkezi içerisinde yoğun sivil mimarlık ve anıtsal yapıların varlığı gerekse genel ticaret yapılarına sahip olması nedeniyle kültürel miras açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Göbekli Tepenin keşfedilmesi ile dünyadaki insan yerleşimleri ve medeniyet tarihi için yeni ipuçları sunması ile Şanlıurfa kenti uluslararası düzlemde tanınırlığının artmasına neden olmuştur. Sahip olduğu zengin kültürel miras birikimine karşın, kentin kültür turizmden aldığı pay oldukça düşük sayılabilir. Bu çalışma ile Şanlıurfa tarihi kent merkezinin turizm odaklı korunması ve geliştirilmesine ilişkin stratejiler geliştirmeyi hedeflemektedir. Araştırma alanı içinde yer alan “Balıklıgöl” ve “Tarihi Çarşı” hem sahip oldukları

kültürel değer hem de tarihi kent merkezini halen ayakta tutan ticaret ve turizm potansiyelleri ile öne çıkmaktadır. Balıklıgöl olarak da bilinen Halil-ür Rahman Gölü ve bu göl ile birlikte yer alan Ayn-ı Zeliha Gölü dünya çapında bir dini turizm merkezi; Osmanlı döneminden kalma tarihi çarşuyu oluşturan hanlar ve pazarlar da büyük ölçüde geleneksel özelliklerini koruyan önemli alışveriş mekânlarıdır. Yapılan çalışmada Şanlıurfa tarihi kent merkezinin var olan bu potansiyeli sürdürülebilir ilkesi kapsamında koruma-geliştirme stratejileri yönünden irdelenmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Pagan, semavi dinler ile Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin örneklerinin bulunduğu Şanlıurfa mimarisi, doğal ve kültürel birikim ve yüzyıllardır devam eden geleneklerin etkisiyle şekillenmiş avlulu evleri, dar sokakları, sivil ve anıtsal özgün yapıları, kapalı çarşı ve Balıklıgöl platosu ile doğal ve kültürel zenginlikler bakımından dikkat çeken tarihi kentlerden biridir. Dünya tarihini derinden etkileyerek değiştiren ve UNESCO Dünya Mirası listesine giren Göbeklitepe bölgesi ile Şanlıurfa kentinin ulusal-uluslararası düzeyde tanınırlığı artmıştır. Bu gelişmeler, geçmişteki birçok medeniyetin izlerini taşıyan bu zengin mirasın korunması ve sahip olduğu özgün karakteri ile birlikte gelecek nesillere ulaştırılması, temel problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Şanlıurfa kent kimliğinin önemli bir parçası olan Balıklıgöl Platosu, inanç turizmi yönüyle önemli bir destinasyon alanlarından biri olarak bilinmektedir. Buna karşın kentin, kentsel ve arkeolojik mirası yeterli düzeyde bilinmektedir. Balıklıgöl platosunu da içeren bu bölgenin, günümüzde işlev değişikliği, terk edilme, fiziksel eskime ve farklı etnik grupların barınma amaçlı yer seçimi ile özgün karakterinin bozulma-kaybetme riski taşıdığı görülmektedir. Ayrıca kent içi ulaşım araçlarından da kaynaklanan titreşim, emisyon-hava kirliliği ve diğer nedenler, tarihi yapılarda gözlenen tahribat unsurlarını artırmaktadır. Elde bulunan sınırlı kaynaklar ile bu alanların korunması ve geliştirilmesi, oldukça güç görülmektedir.

Tarihi çevreler, kültürel mirasa konu olan somut ya da somut olmayan kaynak ve değerler bakımından geçmiş yaşam kültürlerinin izlerini yansıtır. Tarihi kentsel alanların korunması-geliştirilmesine yönelik mekânsal politika ve stratejilerin

üretilmesi, kültürel sürdürülebilirlik açısından da oldukça önemlidir. Bu stratejilerin başarılı olabilmesi için tarihsel kentsel alanların ya da tarihi çevrelerin mekânsal ve işlevsel kimlik değerlerinin, yerel kullanıcıların beklenti–talep ve eğilimleri ile yerinde ve güncel tespit–gözlemler eşliğinde doğru biçimde analiz edilmesi gereklidir.

Bu çalışmanın amacı; içerisinde sivil mimarlık örnekleri, anıtları ve arkeolojik birikiminin yoğunlaştığı Şanlıurfa tarihi kent merkezinin, tarihsel arka plana dayalı olarak sosyo–mekânsal gelişim sürecinin detaylı bir biçimde araştırılması, kentsel gelişim sürecinde mekânsal karakteristik ve işlevsel kimlik değişiminin tanımlanmasıdır. Bu tanımlamanın yanısıra kültürel, arkeolojik ve doğal birikimin geleceğe taşınmasını sağlayacak koruma-yenileme stratejileri eşliğinde öncelikli müdahale konu ve özel ilgi alanlarına yönelik öneriler geliştirilmesidir.

Araştırma sonucunda elde edilecek bulgularının; Şanlıurfa tarihi kent merkezi alanına yönelik sokak sağlıklılaştırma veya çevre düzenleme projeleri gibi doku ölçeğindeki uygulama çalışmalarına gerekse rölöve–restorasyon–restitüsyon gibi yapı–bina ölçeğindeki koruma–yenileme çalışmalarına, yerleşik kullanıcıların beklenti–eğilim ve taleplerin öngörülmesi ve mevcut sorunların tespiti bakımından yöntem ve bakış açısı–ele alma biçimi düzeyinde katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Şanlıurfa, adrese dayalı nüfus kayıt bilgi sistemine göre yaklaşık 2 milyon nüfusu ile Türkiye'nin dokuzuncu, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ise Gaziantep'ten sonra en büyük ikinci kentidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Projesi (GAP) ile birlikte önemli bir tarım ve sanayi merkezlerinden biri haline gelen yerleşme, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyaları arasında geçiş bölgesi olması ile birçok medeniyete de ev sahipliği yaparak zengin bir kültürel mirasın da sahibi olmuştur. Sahip olduğu değerler, kentin farklı birçok düzeyde ele alınıp incelenmesi, planlanması ve tasarlanması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu araştırmanın kapsamını, yaklaşık 200 ha alan ve 14 ayrı mahalleyi kapsayan Şanlıurfa tarihi kent merkezi oluşturmaktadır. Bu alan aynı zamanda; Yenimahalle Kentsel Arkeolojik Sit, KızılkoyunNekropolü II. ve III. Derece Arkeolojik Sit, Şanlıurfa Kentsel Sit, Urfa Kalesi I. Derece Arkeolojik Sit Alanı, Halil-ür Rahman ve Ayn-ı Zeliha Gölleri Tarihi ve I. Derece Doğal Sit, Haleplibahçe I. Derece Arkeolojik Sit alanlarını kapsamaktadır. Sahip olduğu karmaşık ve iç içe geçmiş olan koruma alanları, turizm odaklı geliştirme fırsatları sunarken, diğer taraftan koruma müdahalelerinin de karma bir yapı içerisinde sürdürülmesini zorunlu kılmaktadır.

1.3.Özgün Değer ve Katkı

Araştırmada tarihi kent merkezlerinin planlanması ve tasarımında stratejik mekânsal planlama yaklaşımını esas alan bir yöntem izlenmektedir. Bilindiği üzere ülkemizde koruma / sit alanlarına ilişkin koruma amaçlı imar planları kapsamında koruma politikaları geliştirilmekte ve fiziksel çevre şekillendirilmektedir. Geleneksel bu yaklaşım kendi içerisinde bütünleşik bir yapıyı içermiş olsa da geleceğe dönük kestirimlerde veya yeni oluşan pozisyonlara uyum sağlaması oldukça güçtür. Diğer taraftan alınan kararların uygulama-hayata geçirilmesi de Şanlıurfa tarihi kent merkezi örneğinde olduğu üzere oldukça büyük alanları içerdiğinde finansal araçlar yetersiz kalabilmektedir. Bu çalışmanın özgün yönlerinden biri, stratejik planlama yaklaşımını tarihi kent merkezleri özelinde mekânsal boyutunda ele almaktadır. Bu süreç, belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda geliştirilen kararlara dayanmaktadır. Amaç ve hedeflere ulaşmada tanımlanan öncelikler, ilginin kısıtlı alanlarda yoğunlaşması ile yaygın etkisini attırmaktadır. Bu süreç bir sonraki aşamada yaygın etki alanı içerisinde kalan diğer bölgelerin de benzer süreçleri takip etmesi ile sonuçlanmaktadır.

Araştırmanın bir diğer özgün karakteri, öncelik ve strateji belirlemede, Analitik Hiyerarşi Sürecinden faydalanılmasıdır. Stratejik Planlama sürecinin önemli bir parçası olan Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsat ve Tehditler, analitik hiyerarşi süreci uzman görüşleri alınarak sayısal değerlere dönüştürülmekte, karşılaştırılabilmekte ve öncelikler tespit edilebilmektedir.

Özgün değer ve katkıların esas amacı, Şanlıurfa tarihi kent merkezi için koruma-geliştirme stratejileri geliştirmesidir. Bu sayede bölgenin kültürel mirasının korunması, gelecek nesillere ulaştırılmasının yanı sıra yerel ekonomik yapının canlandırılması için yapılacak planlama ve diğer çalışma süreçlerine katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.4. Temel Kavramlar

Kentsel Sit Alanı: Mahalli, mimari, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bunların bir arada bulunmalarından ötürü teker teker taşınmış oldukları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve doğal elemanlarının (bahçeler, yapılar, bitki örtüleri, duvarlar, yerleşim dokuları) birlikte buldukları alanlardır.

Taşınmaz Kültür Varlıkları: Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait kültür, bilim, din ve güzel sanatlar ile olan veya tarih öncesi yada tarihi devirlerde sosyal hayata konu olmuş kültürel ve bilimsel açıdan özgün değer taşıyan yer altında, yer üstünde veya su altındaki bütün taşınmaz varlıklardır.

Tarihi Sit: Önemli tarihi olayların gerçekleştiği ve bu sebepten ötürü korunması gereken yerlerdir.

Arkeolojik Sit: Eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu antik bir yerleşmenin yada su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gereken alanlardır.

Kentsel Arkeolojik Sit: 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile beraber korunması gerekli kentsel dokuları içerisinde bulduran ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlardır.

Doğal Sit: Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olan, nadir bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gereken yer altında, yer üstünde veya su altında bulunan korunması gereken alanlardır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Türk Dil Kurumuna göre “bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilerden, tehlikelerden, zor bir durumdan uzak tutmak, esirgemek muhafaza etmek” anlamına gelen koruma kavramı, söz konusu kültürel miras olduğunda ise geçmişten günümüze ulaşmış insanlığın ortak mirası olarak kabul gören bütün kültürel birikimlerin koruma-kullanma dengesi gözetilerek gelecek kuşaklara aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Tarihte ilk koruma bilincinin arka planında, insanların ölümüyle birlikte geride kalanların anılarını yaşatma ve hatırlama-hatırlatma isteği yer almaktadır. Arda kalan eşyalarından, defnedilen mezarlarına kadar koruma istekleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Diğer taraftan yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte barınma ihtiyaçlarının dışında kamusal alanların ortaya çıkması da bu bilincin gelişiminin ilerlemesini sağlamıştır. Nitekim koruma zorunluluğu ve yöntemi gözetmeksizin, aidiyet, otorite ve toplumsal inancın gelecek kuşaklara aktırılması bu kapsamda değerlendirilebilir (Yılmaz, 2004; Karadayı 2005). Nitekim koruma bilincinin ilk oluşumunda yapının veya nesnenin işlevsel olarak kullanılmaya devam süresini uzatma isteği etkili olmuştur. Ayrıca, İlkçağlardan buyana, toplumda etkisi ve gücü olan insanların, farklı bakış açılarıyla, kendi çevrelerinden başlayarak, daha çok dinsel öneme sahip yapıtları koruma altına almaya çalıştıkları da görülmektedir. Antik dönemde Romalılar sistemli bir şekilde ve koruma amacı ile eski yapıları başka yerlere taşımışlardır (Erder, 1971).

Diğer taraftan bugünkü çağdaş anlamda koruma olgusunun ortaya çıkışının sanayi devrimi sonrasına dayandığını söylemek mümkündür. Kent merkezlerine yoğun göç ile artan kent nüfusu, plansız-sağlıksız ve hızlı bir yapılaşmayı da beraberinde getirmiş, bu süreç geçmişin izlerini taşıyan yapılı çevrenin hızla zarar görmesine neden olmuştur. Geçmişle bağların kurulmasını sağlayan bu yapı ve çevreler, ulus devleti anlayışının ortaya çıkması ve ortak tarih ve gelecek paydası için de önemli bir birikim olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede başta Avrupa olmak

üzere birçok ülkede eşzamanlı olarak tarihi çevre koruma bilincinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır (Pekgözlü, 2011).

2.1. Koruma Kavramı ve Düşünsel Gelişimi

Dünyada doğal ve kültürel mirasların korunmasına yönelik olarak ülkelerin ortak payda ve amaç kapsamında ilk yaptıkları çalışmalar 1930'lu yıllara dayanmaktadır (Madran ve Tağmat, 2007). Sanayi devrimi ile birlikte 18.yy sonları 19.yy başlarına doğru kentlere yoğun göçler sonucu sağlıklı kentleşmeye gidilmiştir. Kentleşmenin hızlı ve yoğun biçimde olması anıtsal ve kültürel miraslar üzerindeki baskıyı artırmıştır. 19.yüzyılda Avrupa ile yapıların tamamlanma süreci içerisinde mimari akım birbirinden farklıydı. Buda yapıda farklı üslupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yapının tamamlanma süreci içerisinde etkilendiği bütün mimari akımları yansıtan eklerin yıkılarak tek dönem yapısı gibi restore edilmesi çabası sonucu Viollet Le Duc (1814-1879) tarafından "üslup birliğine varma" ilkesi kuramı oluşturulmuştur. Üslup birliğine varma kaygısı, yapının tarihi ve kültürel kimlik kaybına sebep olmuştur (Zengin, 2010).

"Üslup birliğine varma" kavramı neticesinde yapıların özünü ve niteliklerinin kaybettiği gerekçesiyle karşıt görüşler ortaya çıkmıştır. Bunların başında John Ruskin gelmektedir. J.Ruskin'e göre "Nasıl ölüleri diriltmek mümkün değilse, mimarlıkta da bir zamanlar muhteşem ve güzel olanı restore etmek olası değildir" diyerek sadece "üslup birliğine varma" kavramına değil, bütün restorasyon çalışmalarına karşı çıkmıştır. Avrupa'da bu iki akım arasında taban tabana zıtlıklar yaşanırken günümüz restorasyon ve koruma bilincinin temelini oluşturan Camillo Boito (1836-1914) tarafından restorasyon ve koruma bilincinin "üslup birliğine varma" yada kendi özgü halinde bırakılması olmadığını savunmuştur. Aslında Camillo Boito bu iki akım arasından bir sentez çıkararak tarihi yapılarda kullanılan üslubun tamamının benimseyerek yapının özgün ruhuna uygun şekilde korunmasını savunmuştur. Bu şekilde yapı üzerindeki bütün farklı dönemlere ait mimari akımları bütüncül olarak yapının ruhunu yansıttığını savunarak bu farklılıklarıyla beraber korunması gerektiği vizyonu ile günümüz restorasyon ve koruma bilincinin temelini oluşturmuştur (Ahunbay, 1996).

19. yüzyıl başında Avrupa'da restorasyonda fikir ayrılıklarından ortak bir sentez çıkaran Camillo Boito'dan savunduğu çağdaş restorasyon ve koruma bilincinin ışığında İtalya'da Gustavo Giovanni (1873-1947) restorasyonda koruma bilincinin daha da geliştirerek yapının kendisiyle değil çevresiyle beraber korunması gerektiğini savunan ilk kişidir. Gustavo Giovanni savunduğu ve öncülüğünü yaptığı bu yeni akımda o dönemde uygulanan "üslup birliği" yapının ilk etkilendiği mimari akım ile yapılması diğer bütün mimari akımların reddedilmesi fikrine kesin olarak karşı çıkmıştır. Gustavo Giovanni'ye göre eser hangi akımdan etkilenirse etkilesin bu akımlarının bütününe yapının özünü ve ruhunu yansıttığından bütünüyle korunması gerektiğini savunmuştur. Gustavo Giovanni'nin bir önemli katkısı da Camillo Boito'dan savunduğu çağdaş restorasyon ve koruma bilincini geliştirmesi ve tarihi yerleşme merkezlerinin sadece yapı bazında alınıp etrafının temizlenmesi şeklindeki koruma anlayışının yerine tarihi yerleşme merkezlerinin çevresiyle birlikte korunması gerektiğini savunarak bu ilkelerin uluslararası düzeyde kabulünü ve yaygınlaştırılmasının öncüsü olmuştur.

Birinci Dünya Savaşının ardından kentlerde yaşanan büyük yıkımlarla birlikte başta Avrupa'da olmak üzere kent merkezlerinin tekrar inşa edilmesi süreci başlamıştır. Bu çalışmalar devam ederken 1931 yılında Yunanistan'ın başkenti Atina'da "1. Uluslararası Tarihsel Anıtların Korunması ile İlgili Mimarlar ve Teknisyenler Kongresi" düzenlenmiştir. Bu kongrenin ardından katılımcı ulusların üzerinde mutabakata vardıkları koruma yöntemleri, amaç ve kapsamını belirten bir sözleşme taslağı hazırlanarak, koruma alanındaki ilk ciddi girişim olan Atina Tüzüğü'nün ortaya çıkması sağlanmıştır. Atina Tüzüğü'nde anıtsal yapı, restorasyon ve koruma bilincine yapmış olduğu en önemli katkılarından biride anıtsal yapının çevresinde yer alan tarihi kent dokusuyla birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesi düşüncesidir. Bu düşünce sayesinde tek yapı düzeyinde koruma düşüncesi yerine alandaki bütün tarihi dokunun bütüncül korunması düşüncesi benimsenmiştir.

Atina Tüzüğüne büyük katkıları olan Gustavo Giovanni 1932'de İtalya'da Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) yayınlarak restorasyona yasal bir kimlik kazandırmıştır. (Binan, 1999). İtalya'da yayınlanan Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) de özellikle anıtsal yapıların tek başına değil çevresi ile birlikte ele alınması gerektiği, restorasyon yapılırken yapının inşa sürecinde etkilendiği mimari akımları

göz önünde bulundurulması ve üslup birliğinden kesinlikle kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.

19. yüzyılda restorasyon ve koruma bilinci için yasal zeminler oluşmaya başlarken II.Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte bu çalışmaların sekteye uğradığı görülmektedir. II.Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinden en çok etkilenenler arasında anıtlar ve tarihi kent merkezileri yer almaktaydı. Bu durum içinde 1954 yılında UNESCO öncülüğünde "Lahey Sözleşmesi:Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunması Sözleşmesi" imzalanmıştır. Lahey Sözleşmesi ile kültürel varlıkların korunması ulusal düzeyde bir sorumluk olmaktan çıkıp milletler arası işbirliği ve kanunlar ile güvenceye alınmıştır.

1931 Atina Tüzüğü ile ilk defa restorasyon ve koruma ilkelerinin temeli tanımlanarak, ulusal belgelere, ICOM ve UNESCO'nun faaliyetlerinde ve kültür değerlerin korunması için yapılan ulusal ve uluslararası faaliyetlerde bu tüzük büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Restorasyon ve korumada gelişen bu bilincin ortak payda arayışları, farklı sorunlara ortak bilinç ile çözüm üretme ve Atina Tüzüğü'nün ilkelerinin kapsamını genişletme amacıyla Venedik'te 25 - 31 Mayıs 1964 tarihleri arasında II.Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri kongresi düzenlenmiştir. Düzenlenen bu kongre neticesinde Venedik Tüzüğü olarak da bilinen bir dizi ilke kararları alınmıştır. Venedik Tüzüğü'nün kararlarında "Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri değil, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsadığı görülmektedir. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerinin değil, ayrıca zamanın geçmesiyle kültürel daha basit eserleri de içine alır" maddesiyle birlikte anıt kavramının, yapı düzeyinden çıkarılıp alan tanımlı bir yaklaşıma doğru evrildiği görülmektedir (Ahubay, 1996).

Venedik tüzüğüne göre koruma işlemi;

- Anıtların korunmasındaki temel amaç korumanın sürekli ve sürdürülebilir olması,
- Anıtlar korunması için kamu yararı gözetilerek işlev değişikliği yapılabileceği, yapılan bu işlev değişikliği yapının özünün korunması ile mümkün olduğu,

- Anıtsal yapı çevresi ile birlikte bir bütün olduğu, yapılacak ve geliştirecek bütün stratejiler bütünlüğü koruması gerektiği.
- Anıt yapıldığı dönemin içinde bulunduğu koşulları yansıttığı, dolayısı ile bulunduğu çevre de anıtın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiği,
- Anıtın tümünün yada bir parçasının taşınmasına, anıtın korunması için elzem olduğu durumlar veya çok özel koşullar haricinde izin verilmemesi gerektiği,
- Anıtın tamamlayıcısı parçaları olan heykel, resim ya da süsleme unsurları, ancak bunların korumanın mümkün olmayınca yerinden kaldırılabilceği belirtilmektedir.

Venedik Tüzüğüne göre onarımın:

- Uzmanlık gerektirdiği, amacı anıtın estetik ve tarihi değerlerinin korumak ve ortaya çıkarmak olduğu ve onarımı kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere bağlı olduğu ifade edilmektedir. Varsayımların başladığı yerde onarım durmalıdır.
- Geleneksel tekniklerin onarımda yetersiz kaldığı koşullarda çağdaş ve bilimsel teknikler kullanılabilceği,
- Anıtların onarımında üslup birliğinden kaçınılması gerektiği, çünkü onarımın amacının üslup birliği olmadığı ve anıtın etkilendiği bütün akımlara saygı gösterilmesi gerektiği,
- Eksik kısımların tamamlanması, anıtın tamamına uyumlu bir şekilde olması gerektiği,
- Eklemeler yapının dikkat çeken bölümlerine, geleneksel konumuna, özüne ve çevresine olan bağlarına zarar vermediği durumlarda yapılması mümkün olduğu tanımlanmaktadır.

Tüzük, tarihi yerler ve kazılar için:

- Anıtlar bulunduğu çevre ile bir bütündür. Bu çevrede yapılacak olan bütün çalışmalarda tüzüğün ilke kararları ile bağdaşmalıdır.
- Kazılarda UNESCO tarafından 1956 yılında kabul edilmiş "arkeolojik kazılara uygulanabilir uluslararası prensipler hakkında tavsiye kararları" kararlar ve bilimsel çalışmalara uygun olarak yapılması olarak belirtilmektedir.

1965 yılında Viyana Tavsiye Kararları ile anıtsal yapıların sahipleri ve işlevleriyle alakalı "Kültürel öneme sahip ancak ilk amaçlarını artık daha fazla yerine getiremeyen anıtlar için doğal ve estetik çevrelerinde yeni kullanım alanları bulmak" adına çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların ana prensibi anıt sahiplerinin mülklerinin koruma ve onarımlarını yerine getirip getirmediğinin denetleme ve sahipleri tarafından kullanılmayan anıtların işlevsellik kazanması için hükümetlerin ve yerel yönetimlerin sorumluluk alması gerektiği vurgulanmıştır. Viyana Tavsiye Kararları'nın özünde hükümetler ve yerel yönetimlerin anıtsal yapıların korunması her türlü tedbiri, teşviki ve denetimi sağlanması, bunun için gerekli fon ve yasal düzenlemelerin yapılması, ulusal ve uluslararası kültürel etkinliklerde anıtların tanıtılması sorumluluğunu üstlenmesi ve bu faaliyetlerin bölgesel planlama içerisinde yapılması savunulmuştur (Aladağ, 2010).

Kültürel ve doğal miras anlayışının ortaya çıkışı ile birlikte uluslararası düzenlemeler ve etkinliklerin de etkisiyle Dünya mirası kavramı gelişmiştir. Dünya mirası kavramının oluşması, ortak bilinç yaygınlaşması ile kültürel ve doğal mirasın korunması için sarf edilen eylemlere de etki etmiştir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür örgütü tarafından 1972'de Fransa'nın başkenti Paris'te Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına dair sözleşme yayınlanmıştır. Sözleşmede, kültürel ve doğal mirasın sadece doğal bozulmalardan ötürü tehdit altında olmayıp, toplumsal ve iktisadi sebeplerden ötürüde kısmen veya tamamen yok olma tehdidi altında olduğunu, kültürel ve doğal mirasın bütününe dünya mirasının birer parçası olduğu vurgulanmıştır (Aladağ, 2010).

Avrupa'da siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşimlerin artması, işbirliği ve ortak çalışmaları da beraberinde getirmiştir. 1975 yılında Helsinki'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Kongresi benimsenen koruma ve kültürel alandaki çalışmalar aynı yıl içerisinde Amsterdam'da toplanan Avrupa'nın tüm ülkelerinin delegelerinin katılımıyla hazırlanan Amsterdam Bildirgesi hazırlanması ile sonuçlanmıştır. Bu bildirmede Avrupa'daki bütün kültürel mirasın, halkların ortak tarihi ve geleceklerinin bilincini oluşturduğundan yaşatılmasının önemi vurgulanmıştır. Toplumsal ve ekonomik anlamda yapılan iş birlikleri sonucunda Avrupa'da ortak koruma bilincinin gelişmesi ve yaygınlaşması için "Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi" 1985 yılında Granada' da imzalandı.

Doğal ve kültürel kaybın önlenmesi ve kalıcı kılınması için halkın katılımının sağlanması ve Venedik Tüzüğünde alınan koruma kararlarını daha da geliştirilmesi için İCOMOS tarafından 1987 yılında "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü) yayınlanarak tarihi kent merkezlerinin korunması için her türlü yöntem ve araçların kullanılması hedeflenmiştir.

Avrupa başta olmak üzere Dünya'da koruma anlayışının değişimi ve bu değişim üzerindeki siyasi, politik, toplumsal ve kültürel etkilerin günümüze kadar evrimi koruma prensiplerinin temelini oluşturmuştur. Anıtsal bazda yenileme ile başlayan koruma anlayışı, yapının restorasyon uygulamasındaki "üslup birliği" kuramına karşı yapının etkilendiği bütün farklı mimari akımların yapının özünü yansıttığı ve bu haliyle ancak restore edilerek korunacağı anlayışı ile koruma kaygısındaki farklı yorumlanması ve bu konu hakkındaki ulusal ve uluslararası bazda koruma kaygısının eleştirilmesi, geliştirilmesi ve ortak paydaların oluşturması için zemin hazırlamıştır. Koruma kaygısı uluslararası platformda ilk kez Atina'da "1. Uluslararası Tarihsel Anıtların Korunması ile İlgili Mimarlar ve Teknisyenleri Kongresi" sonucunda koruma alanındaki ilk radikal adım olan Atina Tüzüğü yayınlanmıştır. Atina Tüzüğü içerik olarak basit olmasına karşın koruma bilincindeki etkisi ve kendinden sonra gelen bütün çalışmalara zemin oluşturduğundan koruma anlayışının strüktür yapısını meydana getirmiştir. II. Dünya Savaşının ardından kent merkezlerinin tahrip olması Uluslararası Tarihi Anıtlar ve Teknisyenler Kongresi'nde tahrip olan kent merkezlerinin de anıtsal yapılar gibi korunması fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hem II. Dünya Savaşının şehirlerdeki etkisinin silinmesine yardımcı olmak hem de içinde bulunulan konjonktüre daha uygun bir koruma anlayışının geliştirilmesi için Venedik Tüzüğü yayınlanmıştır. Venedik Tüzüğü koruma kaygısını yapı ve çevresini de ele alan yaklaşımı ile korumaya farklı bir bakış açısı getirmiştir. Atina Tüzüğü ve ardından gelen Venedik Tüzüğü koruma kavramının anlayış ve uygulama yönünde temelini oluşturması Avrupa'da doğal ve kültürel yapılarda ortak bilincin oluşmasına ve bunun sonucunda doğal ve kültürel kaynakların tek bir ulusa ait olamayacağı fikri doğrultusunda "Dünya mirası" kavramının oluşmasına neden olmuştur. Bu kavramın oluşmasıyla artık doğal ve kültürel kaynaklar uluslararası strateji ve teminatlarla korunması gerektiği ve ancak bu ortak paydalar ile sürdürülebilir korumanın gerçekleşeceği vurgulanmıştır.

2.2. Türkiye'de Koruma Kavramı ve Düşünsel Gelişimi

Türkiye'de kültür varlıkları üzerinde gelişen koruma olgusu, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere iki kısımda incelenebilir (Çelik ve Yazgan, 2007). İlk olarak Osmanlı Devleti'nde koruma olgusu batıda gerçekleşen reform ve sanayi inkıplarının etkisi altında Hassa Mimarlar Ocağının kurulması ile başlamıştır. İstanbul'da her türlü restorasyon ve onarım işlerinden Hassa Mimarlar Ocağı sorumluydu. Esas amacı topçu ve istihkâm yetiştiren okulda belirli bir dönemden sonra mühendislerde yetirilmiştir. Yetiştirilen mühendisler mimari alanda ihtiyaçlara cevap verememesi sebebiyle 1881'de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi (Güzel Sanatlar akademisi) açılması ile ilk eğitimli Türk mimarları burada yetişmiştir (Ahunbay, 1996).

Osmanlı Devletinde koruma konusunda ilk yapılan yasal düzenleme, Tanzimat döneminde eski eserlerin belirlenip kayıt altına alındıktan sonra müzelerde muhafaza ve sergilenmesini düzenleyen Asar-ı Atika nizamnameleri (1869)'dir (Ortaylı, 1992). Asar-ı Atika nizamnameleri esas amacı batıda gelişen müzecilik yarışında Anadolu'da yapılan kazılarda keşif edilen eserlerin yurt dışına çıkarılmasını önlemek ve yapılan bu arkeolojik kazıları belirli izin ve yasal düzenlemeler ile kontrol edilebilmesi için düzenlenmiştir (Paksoy, 1993).

1874'de yürürlüğe giren II. Asar-ı Atika Nizamnamesi eski dönemlerden kalan bütün kültürel taşınabilir eserlere "eski eser" olarak tanımlanması, koruma bilinci açısından bir ilktir. Bu nizamname ile yapılan kazılarda bulunan eserler kazı yapan, toprak sahibi ve devlet arasında paylaşılması ve kazı yapanın kendi payına düşen "eski eseri" yurt dışına çıkarması gibi imkânlar sunmuştur. II. Asar-ı Atika Nizamnamesi yayınlanması ile birlikte tarihi eseri yurt dışına çıkarılması için yasal zemin oluşturulmuş olup bu dönemde birçok eski eser yurt dışına çıkarılmıştır. Ancak zamanla eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının aksine bu eski eserlerin devlete ait olması gerektiği savunulmuştur. 1884'te III. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde bir önceki nizamnamede de eski eser üzerinde devletin tasarruflarını tamamen değiştirilmiş, eski eserin tümü devlete ait olmuş ve yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır (Şimşek ve Dinç, 2009).

Koruma alanındaki ilk yasal düzenlemeden 19.yüzyıla kadar geçen sürede, kanun üzerinde, içinde bulunduğu çağın gereksinime göre şekillenerek gelişmiştir. Nitekim ilk yapılan nizamname ile kaçak kazıların önüne geçilmek istenilmiştir. İlk nizamname yürürlüğe girmesi ile birlikte nizamnamenin, tarihi eser tanımına, tarihi eserler üzerindeki devletin hakkı ve tasarruflarına cevap vermediğinden ötürü yeni nizamnameler yayınlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1906 yılında II. Asar-ı Atika Nizamnamesi ile birlikte tanımlanan "eski eser" tanımı olan Yunan ve Roma dönemi kalıntıları ilaveten Türk-İslam dönemine ait eserler, görsel sanatlar, taşınır ve taşınmaz eserlerinde koruma altına alınmasını sağlayan IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi yayımlanarak korumanın yasal zemini genişletilmiş ve 1973'de Cumhuriyet döneminde Eski Eser Yasası çıkarılıncaya kadar kullanılmıştır (Akozan, 1977).

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar geçen süreçte koruma alanında yasama, yürütme ve bu kavramlar arasındaki kurumsallaşmalar oluşmasına karşın, sürdürülebilir bir koruma anlayışını yaygınlaştıramamıştır. Koruma anlayışı Avrupalı ülkelerin esinlenme yoluyla başlamış ve sadece seçkin yapısının içinde toplum geneline ulaşamamış ve büyük ölçüde taklidi bir yaklaşımla uygulanmıştır (Kayın, 2008). 1923'de Cumhuriyetin ilanı ile koruma alanında yeni ve modern akımlar ortaya çıkmıştır. Ankara'nın başkent ilan edilmesi ile birlikte ilk planlı yapılaşma için çalışmalar yapılmıştır (Dinçer ve Akın, 1994). Cumhuriyet ilanından sonra yapılan imar çalışmalarında anıtsal mimari eserlerin korunması için çalışmalar yapılmıştır. Koruma anlayışının imar planlarına konu olması ile birlikte taşınmaz eserler üzerinde de koruma vizyonu geliştirilmesi sonucunda 1930 yıllarından sonra ülkede 3500 eser uzmanlar tarafından tespit edilmiştir (Tekeli, 1998).

Cumhuriyetin ilanının ardından 1930'lu yıllarda kentleşme alanında oluşturulmaya çalışılan model, içinde bulunduğu dönemin kent yönetimi ve planlaması hakkındaki yaklaşımı günümüzdeki koruma ve planlama çalışmalarının temelini oluşturmuştur. 1932 yılında H.Jansen tarafından hazırlanan Ankara İmar Planında, 1937 yılında Ankara Kalesi ve çevresi "protokol alanı" olarak ilan edilmesi ile planlı korumanın strüktür yapısını oluşturmuştur (Dinçer, Akın, 1994). 1930 yılların sonuna kadar koruma alanında gerçekleşen faaliyetler sonucunda Türkiye

1946 yılında Birleşmiş Milletler Kültür Kurumu Sözleşmesi (UNESCO Sözleşmesi) imzalamıştır. Uluslararası platformdaki bu gelişmeler sonucunda 1950'lerde Müzeler Konseyi'nin (ICOM) Türkiye Milli Komitesi oluşturulmuştur (Aladağ, 2010).

Kentleşmenin hız kazandığı 1950'lerde yapılaşma baskısı altındaki tarihi kent merkezlerinin ve eski eserlerin korunması ve denetlenmesi için yasal ve kurumsal bir yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucunda 1951 yılında 5805 sayılı "Gayrimenkul Eski Eser ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkilî ve Vazifelerine Dair Kanun" yayınlanması ile Gayrimenkul Eski Eser ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurumsal yapısı oluşturulmuştur. Bu kurumsal yapının eski eserleri koruma için oluşturmuştur (Kuban, 2004). Yapılan bu yasal ve kurumsal düzenlemelerin temel amacı, tarihi yapıların anıtların envanterini oluşturmak, tescil ve onarım projelerini denetlemek ve koruma alanında her türlü bilimsel çalışmalar yapmaktır (Zeren, 1981).

1950'lerden sonraki dönemlerde İstanbul'da imar planı çalışmaları kapsamında yürütülen projelerde anıtları ortaya çıkarma amacıyla yapılan yol projeleri ile kent dokusu tahrip edilmiştir (Aladağ, 2010). Bu süreç 1960 yılında ülke yönetiminde yeni bir dönemin başlamasına kadar devam etmiştir. Yönetim değişikliği sonucu koruma alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Bunların başında 1961 Anayasasının 50.maddesinde devletin, tarih ve kültürel değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlü kılınmasıdır (Tekeli, 1998). Uluslararası platformlarda yapılan işbirliği ve çalıştaylar sonucunda yayınlanan Venedik Tüzüğü ile 1960'lı yıllardan sonra Türkiye'deki koruma anlayışı üzerinde etkili olmuştur. Anıtsal yapılar tek başına değerlendirilmemesi, çevresiyle bütüncül bir koruma stratejisi geliştirilmesi ve sit kavramı kavramının oluşması bu etkilerin başında gelmektedir (Salman, 1976).

1973 yılına gelindiğinde Cumhuriyet tarihinin ilk koruma alanındaki mevzuatı olan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile tarihi eserlerin korunması alanında önemli bir adım atılmıştır. Kanun kapsamında eski eserler içerisinde anıt, külliye, sit, tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit kavramlarına da yer verilmiştir. Ayrıca mevzuatın 15. maddesi kapsamında taşınmaz tarihi yapı sahiplerine maddi yardımda bulunulması ve korumaları teşvik edilmesi şeklinde karar alınmıştır (Kejanlı ve ark, 2007). Ulusal anlamda koruma bilincinin mevzuat ve kanunların yasallaştığı bu

yıllarda uluslararası platformda kabul gören Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) üye olmuş ve 1974 ICOMOS Türkiye ulusal komitesi kurulmuştur. Bunun yanı sıra Atina, Venedik ve Amsterdam Sözleşmeleri TBMM'de alınan karar doğrultusunda yasalaşmıştır.

GEEAYK mevzuat kapsamında 1978'li yıllarda 30 kadar kentte sit alanları ilan edilmiş ve yürürlükte imar planları durdurulmuştur. Bu bölgelerde "Sit Koruma-Geliştirme Planları" hazırlanıp uygulanıncaya kadar "Geçiş Dönemi Yapılaşma Koşulları" adı altında bir yönetmelikte hazırlanmıştır. Ülkemizde 1967 yılında GEEAYK tarafından Venedik Tüzüğü benimsemesine karşın ülkemizde tarihi kent merkezleri ve sit alanlarının korunması yasal mevzuat eksiklikleri, kurumsal organizasyonun olmamasından dolayı sit ve tarihi çevrenin korunması zaman almıştır (Kejanlı ve ark, 2007). 1980'lere gelindiğinde Türkiye içinde bulunduğu yeni siyasi ve ekonomik değişim, başta Anayasası olmak üzere bütün kurumlarında 1982 yılında oluşturulan Anayasada bundan önceki anayasada olduğu gibi koruma alanındaki hükümler ile teminat altına alınmıştır. 1982 Anayasa'sınının 63.maddesi ile devlet koruma alanında denetleyici, koruyucu ve teşvik edici kararlar alınmıştır (Kejanlı ve ark, 2007). Anayasal değişim ile beraber Uluslararası alanda koruma anlayışındaki değişimlerde yakından takip edilmiştir. 1982 yılında 2658 sayılı kanun ile "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme" kabul edilmiştir. Yapılan bu yasal düzenleme ile anıtsal yapıların "dünya mirası" kavramı olarak algılanması ve bu yapıların uluslararası önemi vurgulanması için düzenlemeler yapılmıştır.

Uluslararası platformdalar da koruma alanında yapılan reformların neticesinde gelişen koruma bilinci ulusal bazda yasa ve yönetmeliklerde de etkili olmuştur. 1710 sayılı kanunun yerine 1983'de onaylanan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile uluslararası konjonktürde gelişen koruma vizyonuna ulaşılması hedeflenmiştir. Uluslararası platformda koruma anlayışında anıtsal yapıların dünya mirası olması, anıtların tekil değil çevresiyle beraber değerlendirilmesi ve koruma çalışmalarını belirli bir strateji ve program kapsamında yapılması için yasal altyapı oluşturulmuştur(Madran ve Özgün, 2006). 2863 sayılı kanunda bu anlamda uluslararası standardı ve çağdaş bir korumacı anlayışını yakalamak için anıt ve sit kavramlarını genişletilmiş ve sit alanlarında koruma-

kullanma dengesi sağlana bilmesi için Koruma amaçlı imar planlarının yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

1983-2004 yılları arasında Türkiye'de koruma anlayışı çıkan yasa ve yönetmelikler ile merkezi yönetimden yerel yönetime kadar indirgenmiştir. Bundan önceki süreçlerde koruma anlayışı uluslararası platformlardaki gelişmeleri takip eden merkezi yönetim aktörlerinin almış olduğu ilkesel kararlar etrafında şekillenmiş ve yerel yönetime ve toplumsal düzeye indirgenememiştir. Toplumun koruma anlayışını ulusal çıkarlar ve kamusal yarardan ziyade mülk üstündeki kullanım haklarının kısıtlanması olarak algılanmıştır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile başlayan koruma sürecinde öncelikle alınan kararlar belirli bir strateji ve planlama kapsamında yapılmaya çalışılmıştır. Bu yapılan çalışmalar ile koruma üzerinde geliştirilen stratejilerin uygulanabilmesi için 2004 yılında 5216 Sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve korumayla ilgili bazı çok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenleme ile ilk olarak "Koruma Amaçlı İmar Planı" tanımı yapılarak belirli bir strateji içerisine oturtulmuştur. Bu tezinde çıkış noktası olan tarihi kent merkezlerinde koruma-geliştirme stratejilerinin de strüktür yapısını Koruma Amaçlı İmar Planları (KAİP) oluşturmaktadır. KAİP'ler tarihi kent merkezlerinin koruma-kullanma dengesinde en önemli ilkesel prensibi olan "sürdürülebilirlik" ilkesi ile arkeolojik, sit, tarihi, doğal ve kültürel alanları, günümüz çağdaş teknik ve analizleri doğrultusunda, hedef ve stratejilerin merkezi ve yerel yönetimlerce katılım ve denetimini sağlar.

5216 sayılı kanun değişikliğinin getirmiş olduğu yeniliklerinden biride kültür ve tabiat varlıklarının korunması için gerekli fon ve mali kaynakların oluşturulmasıdır. Bununla ilgili düzenleme ilgili kanunun 4.maddesinde yer alan " Mali Kaynaklar ve İstisnalara İlişkin Yenilikler" başlığı altında yapılan, emlak vergilerinin %10'luk kısmına tekabül eden oranın yerel yönetimlerce tahsil edilerek bir hesapta toplanması ve bu kaynağın kültür varlıklarının korunması, kamulaştırılması, proje geliştirmesi gibi işlerde kullanılması için tasarrufta bulunulması olmuştur.

Sonuç olarak ülkemizde koruma alanında Cumhuriyetin ilanında 1980'li yıllara kadar doğal ve kültürel varlıklar için birçok yasa ve yönetmelik çıkarılıp yürürlüğü konulmuştur. Yapılan çalışmalar neticesinde, doğal ve kültürel varlıkların,

tespiti, tescili, denetimi, kurumsal yapılanma, kurumların görev ve sorumluluklarının belirlenmesi gibi sorunlar çözülmeye çalışılmıştır (Tapan, 2007). 1980'den sonra uluslararası sözleşmelere katılımlar ile birlikte uluslararası koruma prensipleri benimsenmiş ve bunların sonucunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Çağdaş ve modern bir koruma modelinin oluşması, stratejik hedefler doğrultusunda hareket edilmesi için 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı kanun ile son halini almıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Bu araştırmanın kapsamını Şanlıurfa tarihi kent merkezi oluşturmaktadır. Şanlıurfa tarihi kent merkezi yaklaşık 200 ha'lık bir alanı kapsamaktadır. Araştırma konusu alanın batısında Mozaik ve Arkeolojik Müzesi, doğusunda Mahmutoğlu Kulesi , güneyinde Harran Kapı ve Balıklıgöl ile kuzeyinde Camikebir ve Yusufpaşa Mahallesi olmak üzere 14 mahalleyi kapsamaktadır.

Araştırmanın materyali; akademik–bilimsel araştırmaların taranması, kurum araştırmaları, YÖK Ulusal Tezler Veri Tabanı ve Türk Tarih Kurumu, Kütüphanesi katalogları, TÜİK istatistik verilerinin yanı sıra yerel düzeydeki yazılı–çizili, istatistiki, görsel ve sözlü kaynakların temin edilmesi, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki Koruma–Uygulama Denetim Bürosu arşivi, Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü arşivi, Karacadağ Kalkınma Ajansı raporları ve tarihi kent merkezine yönelik hazırlanmış hal-i hazır haritalar, koruma amaçlı imar planı (plan-analiz-rapor), bu planlara ait yazılı–çizili dokümanlar ile birlikte tarihsel kaynaklar, tarihi fotoğraf-gravürlerden ile birlikte saha araştırması, tarihi kentsel merkezinde yerinde tespit–gözlem–fotoğraflama çalışmaları ile yerel kullanıcılar ile yapılan sözlü görüşmelerden faydalanılmıştır.

3.2. Yöntem

Tez konusu olan Şanlıurfa tarihi kent merkezinde koruma-geliştirme stratejilerini tanımlamayı amaçlayan bu araştırmanın yöntem kurgusu, literatür ve

alan araştırmasına dayalı olarak koruma-geliştirme odaklı bir stratejik yaklaşımının tanımlanması ve alanda test edilmesidir.

Bu çerçevede öncelikli olarak problem tanımı, araştırmanın amaç ve hedefleri ile kapsamı tanımlanmıştır. Bu tanımlamanın ardından konuyla ilişkin ulusal ve uluslararası kaynak araştırması yapılmıştır. Araştırma sürecinde konu ile ilgili yapılmış ulusal ve uluslararası doktora ve yüksek lisans olmak üzere lisansüstü çalışmalar incelenmiştir. Konu kapsamında yapılmış yabancı ve yerli bilimsel eserlerin tespiti ve derlenmesi aracılığı ile çalışmanın kuramsal çerçevesi tanımlanmıştır. Tarihi kent merkezleri özel ilgi alanında ülkemize özgü bir kentsel koruma-yenileme yaklaşımı oluşturabilmek amacıyla, uluslararası koruma-yenileme ve geliştirme yaklaşımları ve uygulama deneyimleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, tarihi kent merkezlerinin planlanması ve tasarımı için stratejik planlama yaklaşımı ve kentsel tasarımı odak alan bir planlama süreci tanımlanmıştır.

Bu kapsamda Şanlıurfa tarihi kent merkezinde sosyo-ekonomik, mekânsal ve çevresel değerler yönünden yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bulgulara dayalı SWOT faktörlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. SWOT analizi koruma-geliştirme belirlenmesinde içsel faktörler (Güçlü ve Zayıf Yönler) ve dışsal faktörler (Fırsat ve Tehditler) olarak irdelenmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. SWOT analizinde elde edilen bulgular sonraki aşamada analitik hiyerarşi prosesi (AHP) yöntemi ile yorumlanmıştır. Analitik hiyerarşi prosesi (AHP) Myres ve Alpert (1968) tarafından gündeme getirilen ve Saaty tarafından karar verme, önceliklerin tanımlama ve faktörler üzerinde çözüm üretmek için bir model olarak geliştirilmiştir. AHP ile tanımlanan sorunu etkileyen birden fazla faktörün sayısal değerler üzerinden hiyerarşik sürecin planlanması ve uygulanması belirlenir. Şanlıurfa tarihi kent merkezi koruma-geliştirme stratejileri yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilen SWOT analizi ve alt başlıkları (Güçlü-Zayıf Yönler, Fırsat-Tehditler) faktörler doğrultusunda tarafsız şekilde sıralanıp ikili değerlendirme sonucunda sayısal veriler elde edilmiştir. A'WOT veya Sayısal SWOT olarak da bilinen bu yöntem doğrultusunda SWOT analizi içerisinde faktörlerin yapılan karşılaştırmalar sonucunda bir faktörün diğer bir faktöre üstünlüğü veya tercih edilme derecesi ortaya konulmuştur.

Analitik hiyerarşi süreci yönteminde a_{ij} , i kriter ile j kriterin ikili karşılaştırma değerini; a_{ji} ise, j . kriter ile i kriterin karşılaştırma değerini göstermektedir. AHP’de, a_{ji} değeri, $a_{ij} = 1 / a_{ij}$ eşitliğinden elde edilir (Saaty, 1980). Bu araştırmada, faktörlerin birbirine üstünlüklerini tanımlamak üzere Saaty’nin (1980) geliştirdiği 1-9 arasında değişen puanlama sistemi kullanılmaktadır.

Tablo 3.1. AHP’de ikili karşılaştırmada önem derecesisi

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit Önemli	İki seçenek eşit derecede önemli
3	Biraz Önemli	Bir seçenek diğerine karşı biraz önemli
5	Önemli	Bir seçenek diğerine karşı oldukça üstün
7	Çok Önemli	Bir seçenek diğerine karşı çok üstün
9	Kesin Önemli	Bir seçenek diğerine karşı üstünlüğü kesin
2, 4, 6, 8	Ara Değerler	Ara değerler

Tez çalışmasının son aşamasında ise araştırma ve bulgular sonucunda geliştirilen SWOT analizi ve SWOT analizine bağlı oluşturulan AHP modeli ile belirlenen stratejilerin değerlendirmeleri ve sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. 2. Tez Çalışması Akış Şeması

Sonuçlara Göre Araştırmanın Güncellenmesi

Problem Tespiti: Şanlıurfa tarihi kent merkezinde stratejik mekansal planlama ve kentsel tasarım yaklaşımına Dayanarak koruma-geliştirme stratejileri için problemin tespiti, amaç ve kapsamın belirlenmesi.

Araştırma: Çalışma konusu olan koruma olgusu, stratejik planlama ve kentsel tasarım ilgili literatür taranmasının yanı sıra alana ilişkin araştırmaların yapılması.

Örnekleme Alanında Test: Tez konusu olan Şanlıurfa tarihi kent merkezine ilişkin araştırma ve araştırmanın sonucunun oluşturulan modelin uygulanması.

Değerlendirme ve Sonuç: Bulgular sonucunda Stratejik Öncelikli alanlara yönelik öneri ve sonuçların irdelenmesi.

4.ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezinin Tarihsel Süreç İçerisinde Gelişimi ve Mekân Oluşumu

Çalışma alanını oluşturan kentsel sit alanının içinde yer alan, Balıklıgöl'ün kuzeyindeki Tıfındır Tepesi ve çevresi kentin ilk kurulduğu yer olup yerleşim tarihi Neolitik döneme dayanmaktadır. Daha sonraki dönemlere bakıldığında M.Ö. 2. yüzyıla rastlayan Selevkoslar döneminde kentin çevresinin savunma amaçlı olarak surlarla çevrilmiştir.

Şanlıurfa, Hıristiyanlar için olduğu kadar diğer tüm dinler ve Müslümanlar için de kutsal bir kent olmuş; Orta-Asya'ya benzer coğrafi ve iklim şartları ile de Türk boylarının akınlarına ve fetih girişimlerine de sahne olmuştur. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Şanlıurfa (Ruha) Osmanlı egemenliğine girmiştir (Honigmann, 1970).

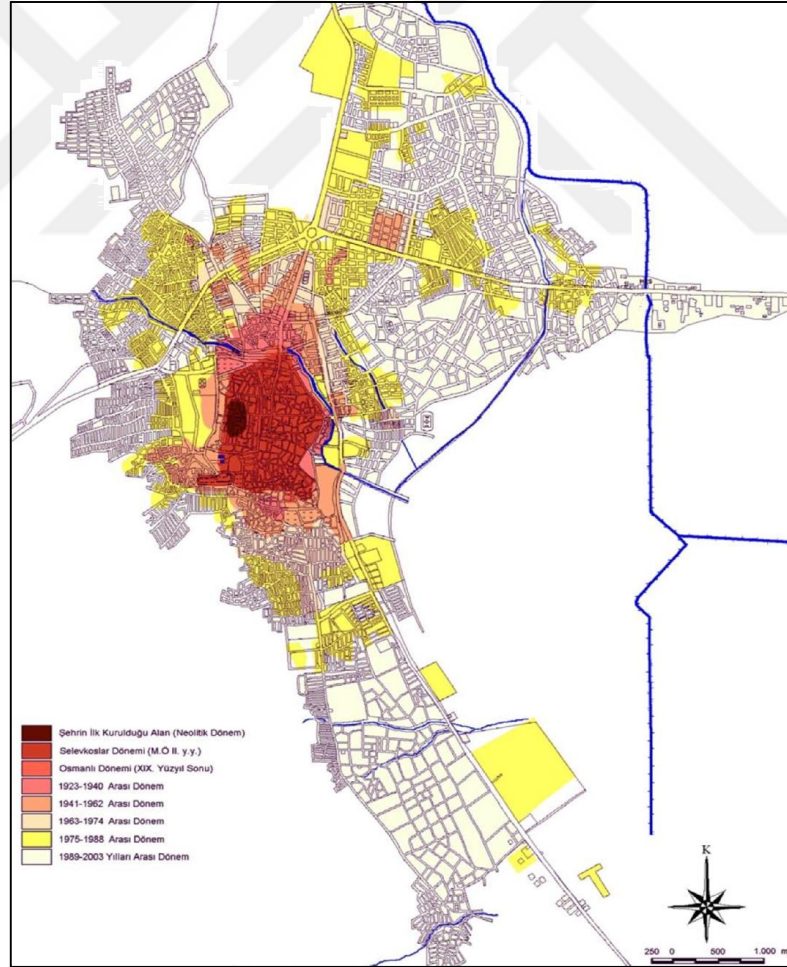
Osmanlı hâkimiyetine geçtiğinde Ruha kenti halen surların içinde yer almaktaydı. Meskenler sur içinde ve kalenin etrafından çevreye doğru bir yayılım göstermekteydi. Meskenlerden başka kentte “üç cami, on iki mescit, dört hamam, iki kervansaray (han), bir bedesten, bir darphane ve beş küçük imalathane bulunmaktaydı” (Göyünç, 1975).

18. Yüzyılın ortalarında Ruha şehrine gelen Niebuhr, şehrin beyaz kesme taştan yapılmış surlarla çevrili olduğunu ve kale içinde eski, tahrip olmuş yapıların bulunduğunu ifade etmiştir (Niebuhr, 1975).

Şekil 4.1 Urfa Kalesi Gravürü (Gravürlerle Türkiye, 2006.)

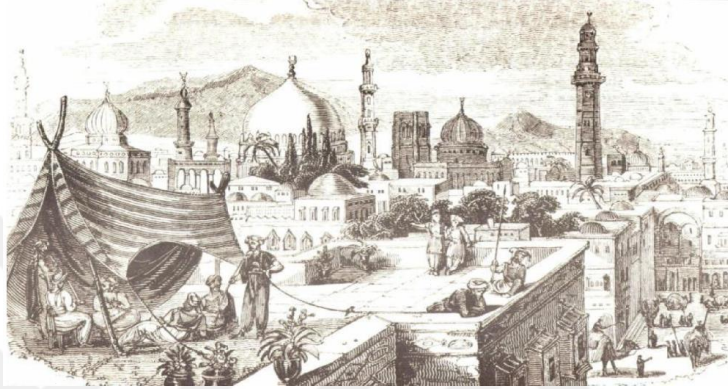
Osmanlı hâkimiyetine geçtiğinde halen şehir surları içinde gelişmekte olan Şanlıurfa (Ruha) kenti Cumhuriyetin ilk yıllarında da Osmanlı dönemindeki halini devam ettirmiş, sur dışına çıkmamıştır. Karakoyun Deresi kentin kuzey yönünde bir eşik oluşturmakta iken Osmanlı döneminde bu eşik yavaş yavaş aşılmaya başlanmış olup Cumhuriyet döneminde de kuzey yönünde gelişme eğilimi görülmüş (Şahinalp, 2005).

Şekil 4.2. Şanlıurfa Kenti'nin Dönemlere Göre Mekânsal Gelişmesi (Şahinalp, 2005)

19. Yüzyılın başlarında Şanlıurfa'ya gelen Buckingham, şehrin batısında güzel görümlü bahçelerin, kuzeyinde giderek yükselen bir alanın, kuzeydoğu ve

doğusunda verimli bir ovanın (Harran Ovası), güney batısında ise tepelik alanların ve kısmen harap vaziyetteki Urfa Kalesi'nin bulunduğunu belirtmiştir. Buckingham'a göre şehri çevreleyen surlar içinde yerleşilmemiş açık yerler çok azdır, şehirde ağaçların görüldüğü yeşillik alanlar; cadde kenarları, avlular, kahvehane önleri ve halkın dinlendiği alanlardır. Şehirde bulunan evlerin tamamı taştan inşa edilmiş ve Halep şehrindeki evler gibi süslemelidir. Şehrin sokakları dardır, fakat sokaklar taş döşemeli ve temizdir (Buckingham, 1827; Şahinalp, 2005).

Şekil 4.3. Şanlıurfa Kenti, Buckingham, Travels in Mesopotamia, 1827(Gravürlerle Türkiye,2006)

1840'lı yıllarda kente gelen Badger, kentin surlarla çevrili olduğunu, bu surlar içinde Bey Kapısı, Samsat Kapısı, Harran Kapısı, Yeni Kapı ve Saray Kapısı olmak üzere 5 şehir kapısının olduğunu, Karakoyun Deresi üzerinde 3 köprüünün bulunduğunu, kentin etrafında güney ve güney doğu yönünde, şehir surlarından itibaren yaklaşık 10 mil kadar uzanan bahçeler bulunduğunu belirtmektedir (Badger,1987).

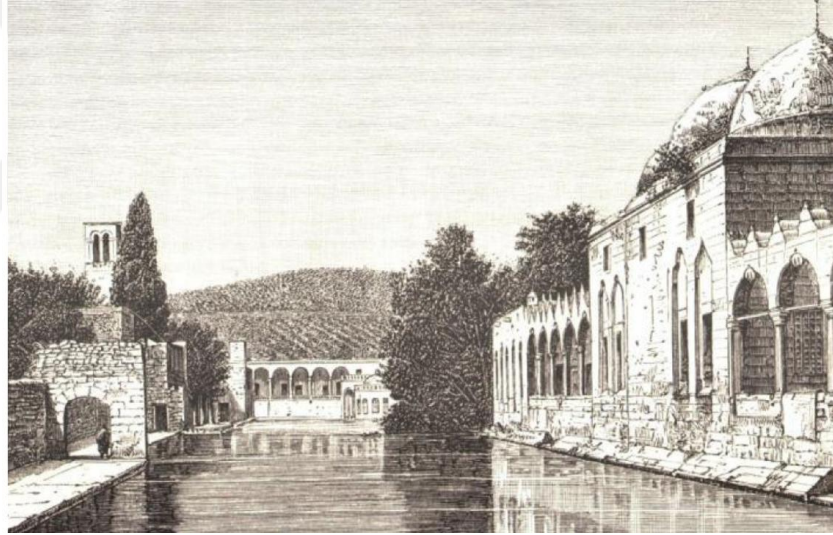
Şekil 4.4. 1911-2015 Hüseyin Paşa Camii Çevresi (Aran ve Akgül, 2016)

19. Yüzyılın ortalarında Ruha'ya gelen Petermann, kentteki konut sayısının 6000'in üzerinde olduğunu belirtirken, 48 cami, 1 Ermeni kilisesi ve 1 Yakubi kilisesinin varlığından da söz etmiştir (Petermann, 1865; Şahinalp, 2005).

Şekil 4.5. 1950-2015 Halil-ür Rahman Cami ve çevresi (Aran ve Akgül, 2016)

19. Yüzyılın sonlarında Şanlıurfa'ya gelen Cuinet ise kentte 20 cami ve medrese, 31 mescid, 4 kilise, biri çeşitli malların üretimine yönelik, diğer ikisi süs, mücevher, altın vb. satılan 3 pazar, 14 Türk hamamı, 11 han, 4 çarşı, 997 dükkân, 221 pamuklu dokuma tezgâhı, 12 boyahane, 2 sabun fabrikası, 55 kahvehâne ve 2 otel bulunduğunu belirtmiştir (Cuinet,1981).

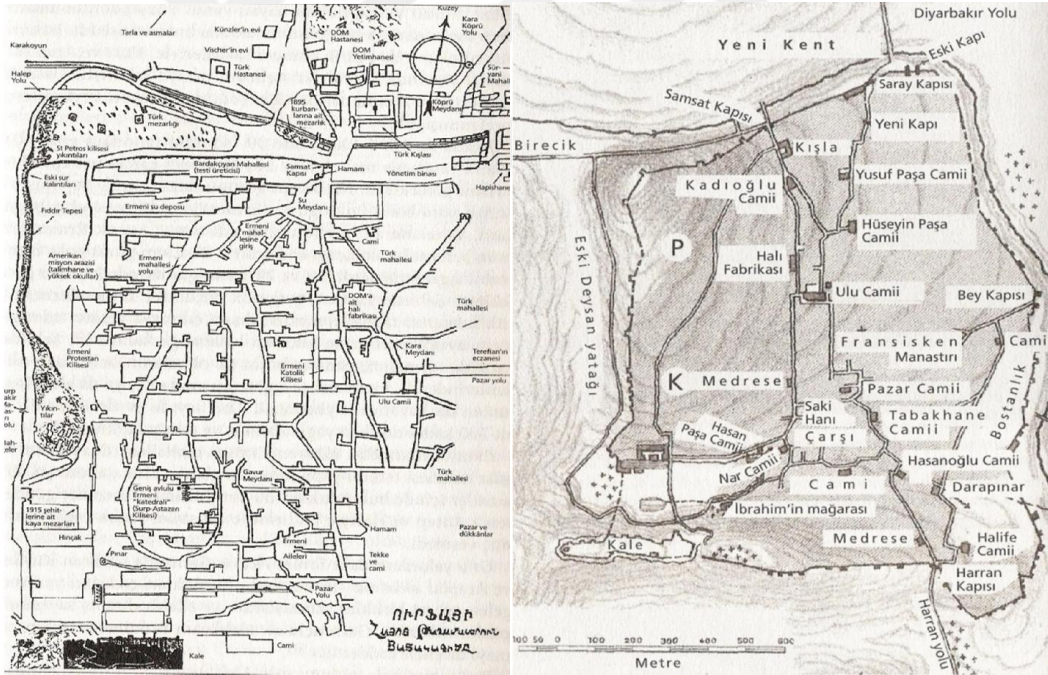

Şekil 4.6. Rıdvaniye Camii, Balıklıgöl ve Hz. İbrahim Dergahı,Reclus, L'Asie anterieure,(1884) (Gravürlerle Türkiye, 2002)

1911 yılında Ruha şehrine gelen Preusser kentin 20. Yüzyıl başlarında surların dışına taşmış olduğunu belirtmektedir (Preusser,1981). Yine yakın tarihlerde şehri ziyaret eden Hans - Lukas Kieser tarafından çizilen haritada (Şekil 4.7) kent kuzeye doğru karakoyun deresini aşarak gelişmeye başlamış. Bununla birlikte diğer bir haritada ise I. Dünya Savaşı öncesi tarihi kent merkezinin; altı kapıya sahip olan şehir surları, güneydeki kale ve kuzeyde surların dışında bulunan modern mahalle arasında bulunuyordu. Samsat Kapısı'nın kuzeyinde, Abdülhamit döneminde çeşitli misyon binalarının inşaedildiği “Yeni Şehir” kavramıyla açıklanmıştır. Büyük Ermeni-Apostolik Kilisesi (K), Ulu Cami'nin güney batısındaydı. Tanzimat

döneminde bir sabun imalathanesi olan Alman Halı Fabrikası'nın büyük binalarına, şehrin güney ucuna kadar uzanan Ermeni mahallesi bitişiyordu. Bu mahallede Protestan Kilisesi (P) ve hemen yanında Amerikan Misyonu bulunmaktaydı. Ermeni mahallesinin doğusunda bulunan Müslüman mahallesi, Süryani mahallesini de çevrelemekteydi(Fransisken Manastırı civarı). Pazar yerinin güneydoğusuna Yahudilerin evleri bitişiyordu (Kieser, 2018). Krokide (K) olarak işaretlenen Ermeni-Apostolik Kilisesi bugünkü Selahattin Eyyübi Camii, Protestan Kilisesi (P) ise Fırfırlı Cami'dir. Fransisken Manastırı 58 Meydanı yakınındaki "Rahibeler Evi" olarak bilinen yapıdır (Kieser, 2018). Tarihi kent merkezinin o dönemlerdeki yapısı incelendiğinde; bir çok semavi dine mensup ailerin bir arada yaşadığı ve bu semavi dinlere ait ibadethanelerin bir arada olduğu gözlenmektedir. Tarihi kent merkezini çevreleyen surlar bu dönemde bir eşik olmaktan çıkmış ve "Yeni Kent" olarak gösterilen Karakoyun Deresi ve Samsat Kapsı'nın kuzeyinde yeni yerleşim birimleri oluşmaya başlamıştır.

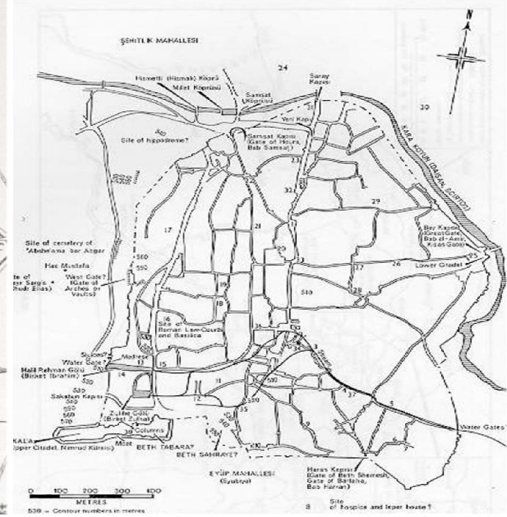

Şekil 4.7. Hans- Lukas Kieser Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi Krokisi (Kieser, 2018)

1940 öncesi dönemde kentteki konut alanlarının merkezde yer alan ticaret alanlarının, yani çarşılar bölgesinin çevresinde yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde şehrin dikkat çeken özelliklerinden biri de şehirde halka açık yeşil alanların bulunmasıdır (Şekil 4.8). Bu alanların başında da şehrin güneybatı kısmında yer alan Balıklıgöl'ün etrafındaki dinlenme yerleri gelmektedir (Gabriel, 1940).

Şekil 4.8. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezinin Genel Görünümü (Gabriel, 1940)

Şekil 4.9. J.B.Segal'ın Krokişi (1970)

Prof.Dr.J.B.Segal (1970)Edessa “The Blessed City”, eserini yazmadan önce 1952, 1956, 1959, 1961 ve 1966 yıllarında Şanlıurfa'yı beş kez ziyaret etmiş ve ziyaretleri sırasında Şekil 4.9' daki krokiyi çizmiştir. Krokide bakıldığında tarihi kent merkezi şehir surlarının doğu, kuzeydoğu ve güneybatı bölümlerinin 1960'lı yıllarda ayakta olduğu görülmekte ve şehir kuzeyinde 1940'larda yerleşimine başlayan "Yeni Kent" olarak adlandırılan bölgede Şehitlik Mahallesi'ne dönüştüğü anlaşılmaktadır (Segal, 1970).

Şekil 4.10. 1960-2015 yılında Çift Kubbe'den Kentin Görünümü (Aran ve Akgül, 2016)

1987 yılında hızla gelişen kentte bulunan mahalle sayısı 31'e çıkmış olup bunlar; Atatürk, Bağlarbaşı, Bahçelievler, Beykapı, Bıçakçı, Camikebir, Eyyubiye, Gölbaşı, Gümüşkuşak, Haleplibahçe, Hekimdede, İpekyol, Kadioğlu, Kamberiye, Kendirci, Kurtuluş, Onikiler, Paşabağı, Sancaktar, Sırrın, Şairnebi, Şehitlik, Şihmaksut, Tepe, Türkmeydanı, Yakubiye, Yenimahalle, Yenişehir, Yeşildirek ve Yusufpaşa mahalleleridir (Türkoğlu, 1987).

1985-90 yılları arasında şehrin göç almasından sonra diğer yıllara oranla daha hızlı büyüştür. Bu hızlı büyümenin paralelinde konut ihtiyacına olan talep artmıştır. Şanlıurfa'da hızla yeni meskun alanlara olan ihtiyacın artması, yapılaşmanın hızlanması gibi sonuçlarının yanında gecekondulaşma, plansız büyüme ve hatta eski çarşılar içerisindeki mesken olarak kullanılan yapıların ticaret alanlarına dönüşmesi şeklinde mekânsal değişimlere neden olmuştur. 1990 yılında GAP'ın faaliyete girmesi sonucunda gelişen ekonomi, beraberinde yapılaşmanın hızla artmasına sebep olmuştur. 1995 yılına gelindiğinde tarihi kent merkezi tarafında gelişen şehir yerleşim alanının ihtiyaca cevap verememesinden dolayı kuzey yönünde gelişme göstermiştir.

Kentin büyümesi sonucunda çalışma alanı içinde yer alan tarihi merkezin dışındaki kimi bölgelerde de ticari faaliyetler için yer seçmeye başlamıştır. Kentsel gelişmeye bağlı olarak ticaret alanları kuzey yönünde ilerlemiştir. Çevresinde tarihi çarşıların bulunduğu Haşimiye Meydanı'ndan başlayarak kuzeye doğru uzanan Kunduracı Pazarı, Divanyolu ve Sarayönü caddeleri kentin en eski ticaret alanını oluşturmaktadır.

Şekil 4.11. Hanlar Bölgesi

Şanlıurfa tarihi kent merkezinde bulunan geleneksel ticaret merkezi, çarşı ve hanlar Osmanlı döneminden günümüze ulaşan yapılar olup bunlar orijinal fonksiyonlarını tamamen koruyamamış olsalar da geçmişte olduğu gibi aynı faaliyet kolunda uzmanlaşmış ticari birimleri barındırmaktadırlar. “Örneğin Bakırcılar

Çarşısı'nda birçok spot eşya satıcısı, Attar Pazarı'nda camcılar, kırtasiyeciler ve züccaciye dükkânları, Boyahane Çarşısı'nda konfeksiyoncular ve kuyumcular, Gümrük Hanı'nda elektronik eşya satıcıları ve terziler yerleşmiştir. Bunun yanında Gümrük Hanı'nın batısında bulunan Attar pazarı sokağı ve Kınacı Pazarı'nda çok sayıda kuyumcu bulunmaktadır” (Şahinalp, 2005).

Yeni konut alanlarının yer seçimleri kuzey yönünde gelişmesi ile 1960 yılından sonra Atatürk Bulvarı'nın oluşması ve ticaret fonksiyonlarının o ekseninde gelişmesine neden olmuştur. “Atatürk Bulvarı'nın batısında yer alan Atatürk, Mimar Sinan, Bahçelievler, Cengiz Topel, Sultan Fatih mahallelerinde önemli sayıda iş yeri bulunmaktadır.” Bu alandaki ticaret birimleri konut fonksiyonuna sahip binaların zemin katlarında yer alan işyerleri şeklindedir. Bu alanlar şehrin geleneksel ticaret alanlarının yanında, ilk olarak modern tarzda iş yerlerinin açıldığı alandır”

Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere 20. yüzyıla kadar geçen dönemlerde sürekli olarak kentin sur içinde yayılma gösterdiği, Cumhuriyet döneminde ise başta kuzey yönüne doğru olmak üzere kent sur dışına yayılma eğilimi göstermiştir. Zaten kent surları 20. yüzyıl başlarına kadar kısmen ayakta kalmış olmasına rağmen bundan sonraki dönemlerde yıkılmış ve kentin mekânsal gelişimini sınırlayan bir eşik olmaktan çıkmıştır. Günümüzde kent, güneyinde bulunan Yenice ve kuzeyinde bulunan Karaköprü köylerine kadar ilerlemiş hatta kent merkezi kuzeyde Karaköprü yerleşimi ile bütünleşmiştir. Şanlıurfa'nın kentsel gelişim süreci içinde özellikle Cumhuriyet döneminde yaşanan gelişmeler sonucunda çeşitli kentsel sorunlar da ortaya çıkmıştır. Plansız yapılaşma sonucunda ortaya çıkan gecekondu alanları kentin batı ve güney kesimlerinde kendini gösterirken, planlı gelişme alanları kentin kuzey kesimlerinde yoğunlaşmaktadır.

Görüldüğü gibi kentsel gelişim süreci içinde de farklı dönemlerde farklı bölgelerde görülen gelişme eğilimleri sonucundatarihi kent merkezi bugünkü makroformuna ulaşmıştır. Kentin bugünkü mekânsal yapısının oluşmasında topografik engeller, sanayi kullanımları, askeri alanlar ve sulu tarım arazileri belirleyici olmuştur. Kentin batısının dağlık yapısı ve sanayi bölgesi olması, doğu ve güneyinin ise tarım alanlarına ayrılmış olması sonucunda kentsel gelişme eğilimi kuzeyde Karaköprü Beldesi'ne doğru yönelmiştir. Şanlıurfa kentinin yeni gelişme

alanı durumunda olan belde mekânsal olarak Şanlıurfa kenti ile birleşmiş durumdadır. (Şahinalp, 2005).

4.2. Araştırma Alanının Tanımı

Şanlıurfa ili hem doğal hem de kültürel öğeleri açısından oldukça zengin çevresel değerlere sahiptir. Tez çalışmasına konu olan Şanlıurfa kent merkezi ise sahip olduğu kültürel değerlerle öne çıkmaktadır.

Dünya kültür ve medeniyetlerinin merkezi kabul edilen Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölge üzerinde yer alan Şanlıurfa İli, tarih boyunca coğrafi konumu nedeniyle farklı uygarlıkların geçiş ve kaynaşma alanı olmuştur. Harran, Şuayb Şehri, Soğmatar, Göbeklitepe gibi ören yerleri, Merkez İlçe, Harran, Haleplibahçe ve Eyüpnebi’de yoğunlaşan kültür varlıkları, Birecik Barajı nedeniyle Fırat’ın suları altında kalan Eski Halfeti yerleşimi, Fırat Nehri kıyısında yer alan ve kelaynaklara ev sahipliği yapan Birecik’in kültürel dokusu ve doğal güzelliği, zengin bir ekosisteme sahip Fırat Nehri ile geniş alanlara yayılan Harran, Suruç ve Viranşehir ovalarının doğal güzelliği ilin sahip olduğu çevresel değerlerin başında gelmektedir.

Şanlıurfa sahip olduğu kültürel ve doğal kaynak değerleri sayesinde önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Şanlıurfa’da yaşadığı kabul edilen peygamberlerden dolayı Peygamberler Şehri olarak bilinen kent, pagan dinleri ve Hıristiyanlığa ait geçmişten kalma bir çok izi de taşımaktadır. Mimari eserler yönünden de oldukça zengin bir mirasa sahip olan ilin yerleşim tarihi 11.000 yıl öncesine dayanmaktadır. Şanlıurfa, dinler tarihi ve inanç turizmi yönüyle dünya kültüründe de önemli bir yere sahiptir.

Ayrıca 17. ve 19. yüzyıl arası dönemin izlerini taşıyan Şanlıurfa ve Harran yerleşimleri UNESCO’nun Dünya Kültür Mirası listesine aday olan doğal ve kültürel varlıkların yer aldığı UNESCO Dünya Miras Endikatif Listesi’nde yer almakta olup ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığının hazırlamış olduğu Türkiye Turizm Stratejileri (2023) çalışması kapsamında marka kentlerden biri olarak gösterilmesinin yanı sıra, kültür kenti, GAP kültür ve turizm bölgesi içerisinde sıralanmakta ve inanç turizm koridorunda yer almaktadır.

Bu gelişmeler sonucunda Şanlıurfa'ya yapılan yatırımlar doğrultusunda ulusal ve uluslararası turizm alanında ayrıcalıklı bir noktaya gelmiştir. 2011 yılında UNESCO Dünya Geçici Listesine alınan Göbekli Tepe Arkeolojik alanının, 2018 yılında UNESCO Dünya Miras listesine alınması ve bunun yanında Harran ören yerleri ile çalışma alanı sınırları içerisinde yer alan Haleplibahçe içerisindeki dünyaca ünlü Amazon Kraliçe'sinin resmedildiği mozaiklerin ve birçok turizm odaklı destinasyona sahip olması, bölgenin stratejik planlama içerisinde önemli bir yere sahip olması sağlamaktadır.

GAP Bölgesi Turizm Master Planı Mevcut Durum Raporu (2011) göre: GAP Bölgesi sınırlarında yer alan gezi yerleri ve konaklama noktaları içerisinde bulunan Şanlıurfa tarihi kent merkezine düzenlenen tur sayısı tüm turlar içerisinde %90'lık bir paya sahip olup, bölge içerisinde konaklama yapan turlar arasında yine %90'lık oranı ile GAP Bölgesi içerisinde önemli bir konuma sahiptir (Anonim , 2011a).

Tez çalışmasına konu olan kentsel sit alanı ise yaklaşık 200 hektar büyüklüğünde olup Şanlıurfa'nın etkisi altında kaldığı birçok dinin ve kültürün izlerini taşıyan önemli bir kültürel ve tarihi mirasa sahiptir. Tarihi kenti tanımlayan en önemli çevresel ve görsel değerlerin başında Balıklıgöl(Halil-ür Rahman ve Ayn-ı Zeliha Gölleri) gelmektedir. Şanlıurfa Kalesi ve Surlar ile Tarihi Han ve Pazarlar alanda öne çıkan başlıca değerlerdir.

Balıklıgöl ve çevresindeki cami ve türbe yapıları ile bunları çevreleyen yeşil alandan oluşan Balıklıgöl Kent Platosu, tarihi ve dini önemi ile Şanlıurfa kentinin sembolü ve aynı zamanda kentin en önemli odak noktası durumundadır. Koruma stratejileri oluşturulurken Balıklıgöl'ün sahip olduğu kullanıcı yoğunluğu ve ticari hareketliliğe bağlı turizm potansiyeli değerlendirilmiştir.

Şekil 4.12. Balıklıgöl Halil-ür Rahman Gölü ve çevresi genel görünümü (Url-1)

Tarihi Urfa Kalesi'nin de alandaki en önemli bakı noktası ve yakın çevresinden vistirler veren bir öge olma özelliği göz önünde bulundurulmuştur. Ticaret ve küçük imalat faaliyetlerinin geleneksel mekânlarında sürdürüldüğü bölümler olan Gümrük Hanı, Hüseyiniye Çarşıları, Kazzaz Pazarı, Sipahi Pazarı, Bakırcılar Çarşısı, Çulcu Pazarı, Kasap Pazarı vb. çarşı ve pazarlar ile Haşimiye Meydanı alan açısından önemli birer değer olmaktadır.

Şekil 4.13. Gümrük Hanı

Şekil 4.14. Kazaz Pazarı

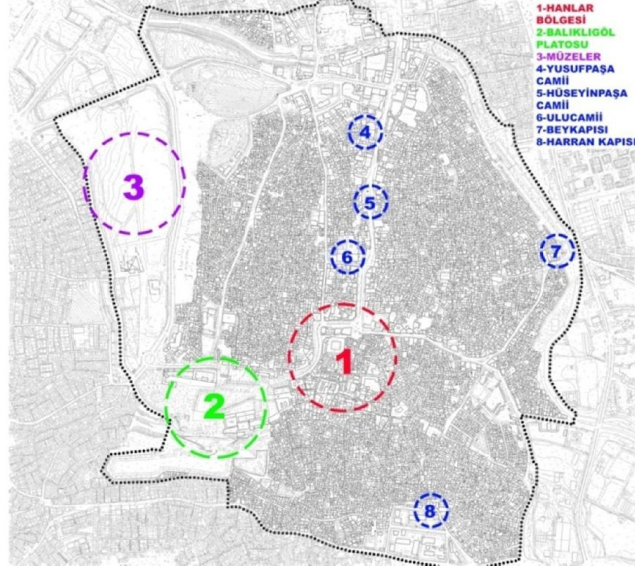
Şekil 4.15. Sipahi Pazarı

Şekil 4.16. Ayn-ı Zeliha Gölü

Çalışma alanı içinde yer alan çok sayıdaki han, cami, hamam, bedesten ve köprü gibi anıtsal kültür varlığı yapılar görsel açıdan da önem taşımaktadır. Bu yapılar geniş avluları ihtişamlı kütleleriyle kent dokusu içinde tanımlamayı, yönlendirmeyi sağlayan öğeler arasında yer almaktadır.

Alandaki anıtsal yapılarla birlikte, sivil mimarlık örneği yapılar ve tüm bu yapılarla bütünleşen sokaklar, meydanlar da kentsel sit statüsü ile koruma altına alınmış geleneksel kent dokusunu oluşturan öğelerdir. Çalışma alanında yer yer mevcut olan, geleneksel yapılarla uyumsuz, çok katlı, yoğun zemin kullanımlı, ağır kütleli, niteliksiz yapılar, geleneksel yapıların bitişinde görsel kirliliğe dönüşmüştür.

Şekil 4.17. Çalışma Alanı Krokisi

Çalışma alanında önemli yere sahip olan bir diğer husus da bölgenin sahip olduğu geleneksel sokak dokusudur. Sokak çizgileri, tetirbeler, kabaltılar, avlu duvarları, avlu kapıları özgün ve görsel açıdan etkileyici öğelerdir. Genel anlamda tez konu olan Şanlıurfa tarihi kent merkezini bu şekilde tanımlanmaktadır.

Şekil 4.18. Tarihi kent merkezi sokak görünümü

4.2.1 Coğrafi Konum

Şanlıurfa İli 30-36 kuzey enlemleri, 37-40 doğu boylamları arasında olup Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Kuzey, batı ve güneyinde Fırat Nehri, doğusunda ise yine Fırat'ın kollarından olan Habur ırmağı ile sınırlanmıştır. İl doğuda Mardin, batıda Gaziantep, kuzeybatıda Adıyaman ve kuzeydoğuda Diyarbakır illeriyle çevrilidir. Ayrıca il, güneyde 223 km ile Suriye'nin sınır komşusudur.

Şekil 4.19. Şanlıurfa'nın Ülke İçindeki Yeri

Şanlıurfa ekonomisi genel olarak tarım, hayvancılık, tarıma daylı sanayi ile turizm sektörleri oluşturmaktadır. Kırsal alanda yapılan tarım ve hayvancılık merkezde hizmetler, sanayi ve tarım sektörünün birlikteliği ile ilçenin ekonomisine katkı sağlamaktadır (Anonim, 2011b).

4.2.2. Yönetimsel Yapı ve İdari Bölünüş

Şanlıurfa İli, 1924 yılında il olmuştur. TBMM tarafından Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği başarıdan dolayı 12.06.1984 tarihinde kabul edilen kanunla "Şanlı" unvanının verilmesiyle ismi Şanlıurfa olarak değiştirilmiştir.

6360 sayılı, 06.12.2012 tarih ve 28489 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve 12.11.2012 tarihinde kabul edilen "On Üç İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" la "Büyükşehir Belediyesi" statüsü kazanmıştır Bu çerçevede Şanlıurfa ili Büyükşehir statüsünü kazanmış, Şanlıurfa Merkez ilçesi yerine Eyyübiye, Karaköprü ve Halilliyeye olmak üzere üç yeni ilçe oluşturulmuştur.

Öncesinde toplamda merkez dâhil 11 ilçesi bulunan ilin şu anda; Eyyübiye, Karaköprü, Haliliye Akçakale, Birecik, Bozova, Ceylanpınar, Halfeti, Harran, Hilvan, Siverek, Suruç, Viranşehir ile toplamda 13 ilçesi bulunmaktadır. Ayrıca il Büyükşehir Belediyesi, 1353 mahalle biriminden oluşmaktadır (URL-2).

4.2.3. Sit Alanları

Kültür Varlıkları ve Müzeler Müdürlüğünün 2016 yıl sonu istatistiklerine göre ilde 713 adet sit alanı bulunmaktadır. Ayrıca ilin kültür ve tarihinde özel yeri bulunan, yaş, çap ve boy itibarıyla kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip 27 adet Anıt Ağaç bulunmaktadır (Anonim, 2016).

Tarihi Sit Alanı, Şanlıurfa İl sınırları içerisinde 1 adet olup, Merkez ilçeye bağlı Şebeke mevkiinde bulunur. Kurtuluş Savaşı'na sahne olan alandır. Toplam da 700 adet sit alanı yer almaktadır.

Tablo 4.1.Şanlıurfa İli Sit Alanları Varlığı Tablosu (Anonim, 2016)

Sit Alanı Çeşitliliği	Sayısı
Arkeolojik Sit Alanı	700
Kentsel Sit Alanı	6
Tarihi Sit Alanı	1
Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı	4
Doğal ve Tarihi Sit Alanı	1
Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanı	1
Toplam	713

4.2.4. Bölgesel Ulaşım ve Yerleşimin Ulaşım Ağındaki Yeri

Şanlıurfa İlinin ülke içerisindeki yerleşimi; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bereketli Hilal bölgesi olan Fırat ve Dicle havzasında yer almaktadır. İl batıda Gaziantep, kuzeybatıda Adıyaman doğuda Mardin,ve kuzeydoğuda Diyarbakır illeri ile komşudur. Ayrıca il güneyde 223 km ile Suriye ile sınır komşusudur.

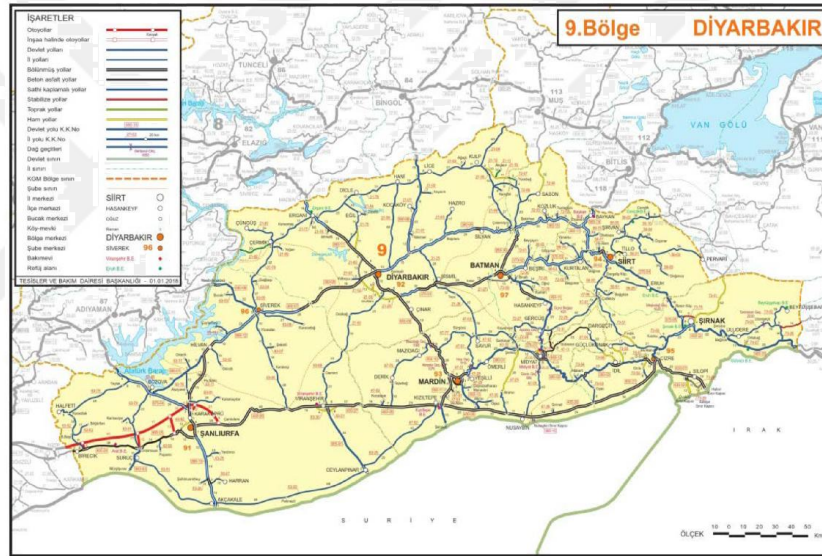
Şanlıurfa İli, doğu-batı yönünde Gaziantep'ten gelip Mardin'e devam eden D-400 karayolu üzerinde yer almaktadır. İlde karayolu ulaşımı başta olmak üzere havayolu ve demiryolu ulaşımı kullanılmaktadır.

Kente merkezin, batısında bulunan Gaziantep iliyle 140 km, doğusunda bulunan Mardin ile 240 km, kuzeybatısında bulunan Adıyaman ile 162 km ve kuzeydoğusunda bulunan Diyarbakır ile 176 km mesafededir. İlin bazı büyükşehirilere olan uzaklıklarına bakıldığında; İstanbul ile 1258 km, İzmir ile 1261 km, Antalya ile 958 km ve Ankara ile 791 km mesafede bulunmaktadır (URL-3).

Şanlıurfa ilinde 2007 yılında hizmete açılmış sivil kategoride olan ve il merkezine 35 km mesafede bulunan Uluslararası GAP Havaalanı bulunmaktadır. Ayrıca GAP Havaalanı Türkiye'nin en yüksek kapasitesine sahip kargo havaalanı özelliğini de taşımaktadır.

Şanlıurfa İl merkezinden demiryolu hattı geçmemektedir. Türkiye-Suriye sınırı boyunca devam eden demiryolunun 221 km'lik kesimi Şanlıurfa ili topraklarında kalmaktadır.

Gaziantep ve Nizip üzerinden gelen demiryolu hattı Akçakale ilçesinden geçip Nusaybin üzerinden Irak'a bağlanmaktadır. Bu hat üzerinde Şanlıurfa ili içinde toplam 9 istasyon bulunmaktadır.

Şekil 4.20. Karayolları Ulaşım Ağı

Şanlıurfa İli tarihten beri önemli ticaret yollarının kesiştiği noktada yer almaktadır. İl günümüzde de bu özelliğini sürdürmektedir. Orta Doğu ülkelerinden olan Beyrut ve Şam gibi ticari merkezlerine yakınlığı ile ilgi çeken Şanlıurfa'nın en yakın sınır kapıları; kendi ilçesinde bulunan Akçakale sınır kapısına 53 km, Suruç ilçesinde bulunan Müşritpınar sınır kapısı ile 50 km uzaklıktadır (Anonim, 2011b).

4.3. Planlama Deneyimleri

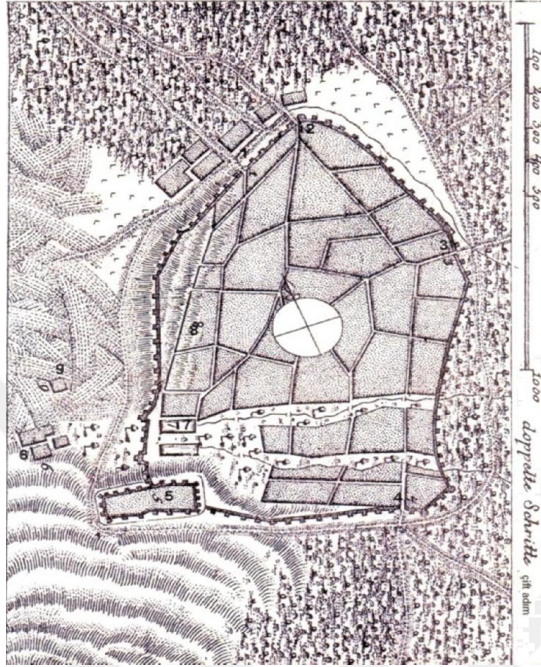
Bu bölümde Şanlıurfa tarihi kent merkezi yönelik hazırlanmış 1776 yılı haritasından günümüze kadar (2019) geçen süreçte mekânsalve işlevsel gelişiminin karakterinde nelerin değiştiği, kent merkezindeki yapıların korunma ve tahrip edilmeleri gibi konular hakkında harita ve imar planı faaliyetleri kronolojik dizinde incelenmiştir. Bu kapsamda, Şanlıurfa tarihi kent merkezine yönelik hazırlanmış halihazır haritalar, imar planları, restorasyon çalışmaları, koruma ilkeleri, alt yapı–üst yapı projelerine ilişkin olarak Şanlıurfa Valiliği ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, Şanlıurfa Kültür varlıklarını koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Karacadağ Kalkınma Ajansı, koruma amaçlı imar planı raporu ile kişisel arşivler ve sözlü görüşmelerden elde edilen veriler ayrıntıda değerlendirilmiştir.

4.3.1. İlk Haritalama Faaliyetleri

Şanlıurfa'dabilinen ilk haritalandırma çalışması Alman bir gezgin olan Carsten Niebuhr tarafından 1766 yılında yapılmıştır (Güler, 2000). Alman gezginin resmettiği haritada günümüze kadar ulaşamamış olan Samsat Kapı ve Yeni Kapı dışında kent merkezine 4 ana girişin olduğunu ve tarihi kent merkezinin tamamını çevreleyen surlarla kaplı olduğunu belirtmiştir.

Aşağıda gösterilen haritada (Şekil 4.21) numaralandırılmış kısımlar sırasıyla: 1. Samsat kapısı, 2. Yeni Kapı, 3. Bey Kapısı, 4. Harran Kapısı,5. Kale, 6. Kayaya oyma mekânları, 7. Cami, 8. Ermeni Kilisesi (viran), 9.Kilise. Alman gezgin C.Niebuhr haritalandırma dışında; Şanlıurfa'da kaleden 12 minare saydığını, şehirdeki evlerin çok iyi yapıldığını, ancak hanlar, pazarlar ve kahvehanelerin o kadar güzel olmadığını belirtmiştir. Haritada 6 numara ile işaretlenen “kayaya oyma mekânlar”olarak adlandırılan yer Şanlıurfa Kalesi'nin batısında yer almakta olup Şanlıurfa Belediyesince yapılan kale eteği temizleme çalışmalarında bir çok Roma dönemine ait kaya mezarları saptanmıştır. 7 numaralı yerde ise “cami”olarak gösterilen yer Rıdvaniye Camii'dir. 8 numara ile işaretlenen ve viran olduğu belirtilenkilise “Surp Astvadzadzin Katedrali” diğer adıyla Ermeni Apostolik

Kilisesi” dir. Haritada 9 numara ile belirlenmiş Kilise ise bugünkü Yakup Kalfa İlköğretim Okulu yerinde bulunan Aziz Efraim Manastırı bir diğer adıyla Hıdır İlyas Kilisesi-Ermeni Surp Sarkis Manastırındır. Kent merkezinin çevresinde gösterilen surların ise günümüzde büyük bir çoğunluğu yok olmuştur (Güler, 2000).

Şekil 4.21. C.Niebuhr'un Haritası (1776)

Şekil 4.22. H.Motke'nin Haritası (1839)

Şanlıurfa için yapılmış bir diğer çalışmada Alman mareşalı ve askeri strateji uzmanı olan Helmuth von Moltke tarafından 1839 yılında Şanlıurfa'yı ziyaretinde yazdığı, “Türkiye Mektupları” adlı eserinde şehrin bir kaç asırlık görüntüsünün aynı kaldığını, taştan evlerini, azametli surlarını, hakim bir kaya üzerindeki hisarını (kale), bir çok pınarlarından gelen suyun bu hisarın eteğindeki iki havuzda toplandığını (Aynzeliha ve Halil-ür Rahman gölleri) ve şehrin belli başlı özelliklerini anlatmıştır. Helmuth von Moltke çizmiş olduğu haritada da Carsten Niebuhr tarafından 1766 yılında çizilen haritada olduğu gibi şehrin 4 giriş kapısı olduğu görülmektedir (Örs, 1995).

4.3.2. Tarihi Kent Merkezinde İmar ve Planlama Faaliyetleri

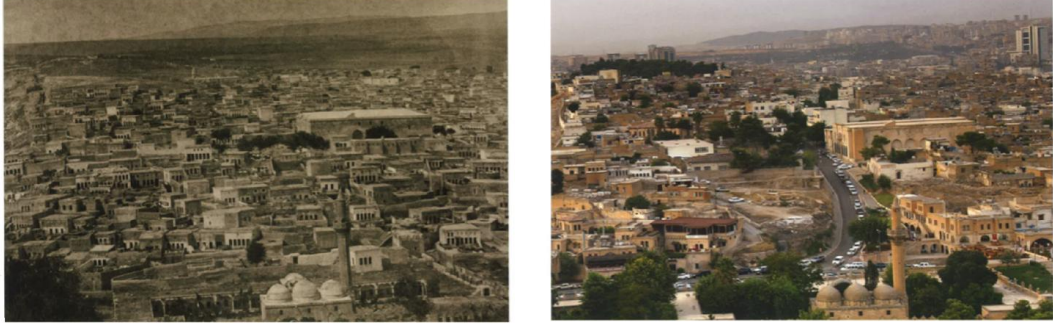
Yakın tarihimizde Şanlıurfa'da modern anlamdaki ilk imar hareketi 1903 yıllarında valilik yapan Ethem Bey zamanında başlamıştır. Ethem Bey, bugünkü Köprübaşı semtine adını veren Hacıkâmil Köprüsü ile üzerindeki han ve dükkânları

yaptırarak şehrin Karakoyun Deresi'nin kuzeyine doğru gelişmesi gerektiğini öngörmüştür. O günün şartlarında Karakoyun Deresinin kuzey kısmı tarihi kent merkezinin oldukça uzağında sayılan bir yer olması, Ethem Bey'in tarihi kent merkezini korumayı benimsiyen bir şehircilik anlayışının olduğunu göstermiştir. Ethem Bey'in Urfa'nın eski kent dokusunu olduğu gibi koruyarak gelişmeyi Karakoyun Deresi'nin kuzeyine doğru kaydırma fikrini Mutasarrıf Nusret Bey'de benimseyerek şehirleşmeyi bu yöne doğru geliştirmiştir. Nusret Bey 1917 yılında, Hacı Kâmil Köprüsü'nü kuzeye doğru bağlayan Mustafa Kemal Paşa Caddesi'ni açarak refüjünü çiçeklerle donatmış ve bu cadde üzerine Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi ve Harb-ı Umumi Şehitleri Anıtı'nı yaptırmıştır. Bu cadde ve anıt çeşme, Mustafa Kemal Paşa henüz Atatürk unvanını almadan ve Cumhuriyet kurulmadan O'nun adına Türkiye'de açılan ilk cadde ve ilk anıt olması bakımından önem taşımaktadır. Hükümet Konağı önündeki kavşakta yer alan Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi 1972 yılında Vali Turgut Sayın tarafından yerinden sökülerek bugünkü yeri olan Diyarbakır-Mardin-Gaziantep yolu kavşağına taşınmıştır.

Modern şehirciliğin ne demek olduğunu bilen ve yaptıkları çalışmalarla tarihi dokunun korunarak Şanlıurfa'nın Karakoyun Deresi'nden kuzeydoğru tarihi doku dışında gelişmesi gerektiğini işaret eden Ethem Bey ve Nusret Bey'den sonra günümüze kadar uzanan imar çalışmaları çoğunlukla içindeki tarihi mimari doku içerisinde ve bu doku tahrip edilerek yürütülmüştür.

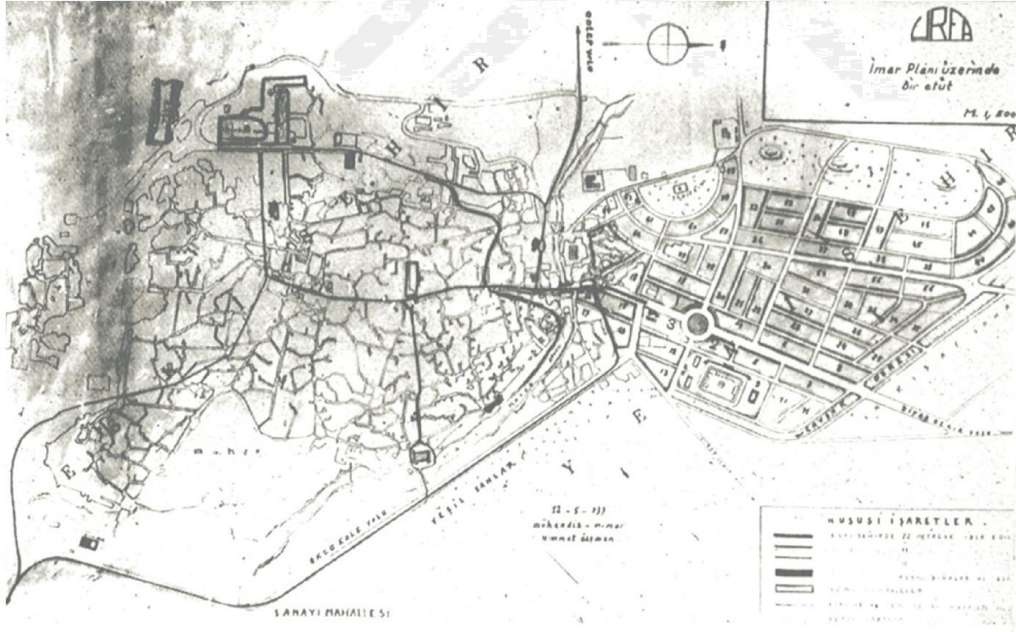
Cumhuriyet döneminin ilk Valisi İzzet Bey 1923 yılında, Bediüzzaman Mezarlığı'ndan Sarayönü'ne kadar olan ve günümüzde Asfalt Yol olarak bilinen caddeyi açtırmıştır. Bir müddet “Vali İzzet Bey Caddesi” adıyla anılan bu cadde, daha sonra Şanlıurfa'da asfaltlanan ilk yol olması nedeniyle “Asfalt Yol” adıyla anılmış, son zamanlarda ise “Fuar Caddesi” ismini almıştır.

Cumhuriyet döneminin ikinci valisi olarak 1924-1928 yılları arasında görev yapan Fuat Bey'in Balıklıgöl'den Samsat Kapısı'na giden ve halk arasında Büyük Yol olarak adlandırılan yolu açması sur içindeki tarihi dokuyu bozan ilk imar çalışması sayılır. 1924 yılından önce şehrin kaleden çekilmiş fotoğrafları incelendiğinde, Fuat Bey'in bu yolu açarken çok sayıda tarihi evi yıktığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.23).

Şekil 4.23. 1889-2015 Yıllarında Büyük yol'un görünümü (Aran ve Akgül, 2015)

Şanlıurfa'nın teknik çizimle yapılan ilk planlama faaliyetleri 1937 yıllarında o dönemki belediye mühendisi Himmet Öçmen tarafından çizilmiştir. Bu plan Şanlıurfa'nın Cumhuriyet dönemi ilk imar planı olma özelliği taşımaktadır. Tarihi kent merkezinin kuzeyinde bugünkü Bahçelievler Mahallesi olarak adlandırılan yer "Yenişehir" olarak adlandırılmış ve genel hatlarıyla ızgarı sistemi planlama ilkeleri kapsamında planmıştır. Daha sonraları Yenişehir olarak adlandırılan mevkide yapılaşma plan kararları doğrultusunda yapılmamıştır. Tarihi kent merkezinde ise plan kararlarıyla gelişmiş güzel yollar planlanmıştır.

Şekil 4.24. Şanlıurfa İmar Planı Çalışması, 1937

Bu plan kapsamında 1939 yılında Hasan Padişah Camii'nin önündeki yolun açılması sırasında Sakıbiye Tekkesi, Rahimiye Medresesi ve Hasan Padişah Medresesi ile birlikte çok sayıda tarihi evde yıktırılmıştır.

1957-1959 yılları arasında valilik yapan Kadri Eroğan'ın, Fuat Bey'den sonra tarihi mimari dokuyu bozarak yeni caddeler açan ikinci vali olduğu görülmektedir.

Eroğan'ın, Hüseyin Paşa Camii civarından başlayarak Haşimiye Meydanı'na kadar tarihi doku içinde yaptığı yol genişletme çalışmaları sırasında da birçok tarihi ev yıktırılmıştır. Yine aynı yıllarda, Balıklıgöl'ün güney kenarında yer alan ve çoğu Erenler ailesine ait birer yalı güzelliğindeki tarihi evler de ortadan kaldırılmıştır.

1971-1972 yıllarında Belediye Başkanlığınca Balıklıgöl'ün kuzeyindeki tarihi Molla Ali Tetirbesi'ndeki (çıkılmaz sokak) çok sayıda tarihi evi yıkılarak Vali Fuat Caddesi'ni Halepli Bahçesi'ne bağlayan bir yol açılmıştır.

Şekil 4.25. 1950'liler ile Günümüz Sarayönü Caddesi (Aran ve Akgül, 2016)

1976 yılında, Su Meydanı'ndan Muhacir Çarşısı'na giden Su Meydanı ve Kubbe Mescit sokaklarının Belediye tarafından genişletilmesi amacıyla bu güzergâhta bulunan evlerin yıkımlarına başlanılmıştır. Buradaki evlerin sahipleri kamulaştırma bedellerini az bulduklarından, yıkımların durdurulması için evlerinin tarihi eser olduğunu ileri sürmüşler ve bu konudaki dilekçe ve telgrafları Başbakanlık ve tüm ilgili mercilere göndererek yıkımlarının durdurulmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine konuya el atan Kültür Bakanlığı, Şanlıurfa Müzesi Müdürlüğü'ne gönderdiği bir talimatla yıkımların durdurulmasını ve söz konusu sokaklardaki evlerden tescile değer olanların raporlarını istemiştir. 1976 yılında müzede görevli tek arkeolog tarafından bu güzergâhtaki 13 ev ile ilgili olarak hazırlanan rapor, fotoğraf, kroki ve anıt fişleri Ankara'daki Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na sunulmak üzere Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Kurul tarafından incelen 13 ev, korunması gerekli eski eser olarak tesciledilmiş ve böylece yıkımlar durdurulmuştur. Ancak, aceleye getirilen çevresindeki bazı hanların tescil raporları hazırlanmadığından bu yapılar Belediyece yıktırılmıştır. 1978 ve 1979 yıllarında bu caddenin açılmasına tekrar el atan Şanlıurfa Belediyesi, 1710 sayılı yasa gereği arkeolog, sanat tarihçisi ve mimar gibi elemanlardan oluşan teknik kurul tarafından hazırlanması gereken tespit ve tescil

raporlarının yasaya aykırı olarak müzede görevli tek arkeologtarafından hazırlandığını gerekçe göstererek Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun tescil kararının iptal edilmesini mahkemeden talep etmiştir. Gerekçeyi uygun gören mahkeme, 1710 sayılı yasa gereği uzmanlardan oluşturulacak bir kurul tarafından yeniden incelenmesi kaydıyla 13 evin tescil kararını bozmuştur. Belediye Başkanlığı bu karara dayanarak yeniden incelemeyi beklemeden yol genişletme çalışmalarına başlamış, 13 evden, bir kısmının tamamı bir kısmınında sadece selamlık bölümlerini yıkmıştır.

12 Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra yıkımlara devam edilerek 12 Eylül Caddesi (Bu günkü adı Demokrasi caddesi) açılmıştır. Bu yıkımlardan sonra Kültür Bakanlığı'nın Şanlıurfa Belediyesi aleyhine açmış olduğu mahkemelerden bir sonuç alınamamıştır. Kubbe Mescit ve Su Meydanı sokaklarındaki tarihi evlerin yıkılma kaderini aynı yıllarda, Haşimiye Meydanı, Koyun Pazarı ve Türk Meydanıüzerinden Bey Kapısı'na giden yolun açılması sırasında Çifte Han ve Hacı Bedii Efendi evi olmak üzere yıkılan bir çok evde paylaşmıştır.

1982 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Şanlıurfa'ya gönderilen tespit kurulu tarafından ilk defa il merkezinin tamamı taranarak hazırlanan raporlarsonucunda Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nca 114 ev tescile değer görülmüş ve kentin korunması gerekli sit sınırları belirlenmiştir.Yüksek Kurul bir müddet sonra, bu sınırın dar tutulduğu kanaatine vararak ikinci bir kararla eski kent dokusunun tümünün korunabilmesi amacıyla sit sınırlarını sur içerisindeki tüm eski kenti kapsayacak biçimde genişletmiştir. Ancak daha sonra 2863 Sayılı Yasa ile kurulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu bu sınırı tekrar daraltmış, çok sayıdaki tarihi evin yer aldığı bölgeleri sit sınırı dışında bırakmıştır.

1982 yılında tescil edilen 114 evin az olduğu kanaatine varan Kültür Bakanlığı 1990 yılında Şanlıurfa'ya tekrar bir tespit kurulu göndermiş ve bu kurulun tespit ettiği 77 yapı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 08.03.1990 tarih ve 395 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Böylece şehirde tescil edilen taşınmaz kültür varlığı sayısı toplam 191'e ulaşmıştır. İmar planlarında açılması öngörülen sokaklar üzerinde yer alan tarihi evlerin kaderi bu koruma kararlarına rağmen yine de değişmemiş, bu sefer mahkemelik durumlara meydan verilmeden

tescilden düşürme kararları ile yıkımlar gerçekleştirilmiştir. 1980'li yılların başlarında 12 Eylül Caddesini Eski Arasa Hamamı kuzeyinden Haşimiye Meydanı'na bağlayan yol açılırken Şanlıurfa Belediyesi Kültür Bakanlığı'na başvuruda bulunarak buradaki tescilli 5 evin tarihi değerinin bulunmadığını belirtmiş ve evlerin yeniden incelenmesini istemiştir. Söz konusu beş evi yeniden inceleyen Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu bu defa Belediyeyi haklı bularak daha önce eski eser olarak tescil ettiği tarihi 5 evi tescilden düşürmüş ve böylece Kurulun izni ile bu cadde açılmıştır.

1981-1985 yılları arasında valilik yapan M.Erdoğan Cebeci, tarihi vali konağını yıkarak yerine kendi adıyla anılan Cebeci İş Hanı'nı yaptırmış, bununla da kalmayarak Millet Hanı ve Eski Hükümet Konağı'nı da (Bugünkü Kültür Müdürlüğü) yıkmak istemiştir. Ancak Müze Müdürlüğü'nün Vali'den habersiz olarak Vali yardımcısına imzalatılarak Kültür Bakanlığı'na gönderdiği tescil raporu ve fotoğrafların yararlanılarak her iki yapıda Anıtlar Yüksek Kurulu'nca tescil edilerek yıkılmaktan son anda kurtulmuştur. O zaman bu tescil yapılmamış olsaydı, Millet Hanı'nın yerine Emniyet Müdürlüğü hizmet binası ve lojmanları, bugünkü Kültür Müdürlüğü binasının yerine de iş hanı yapılmış olacaktı (Kürkçüoğlu, 2011) .

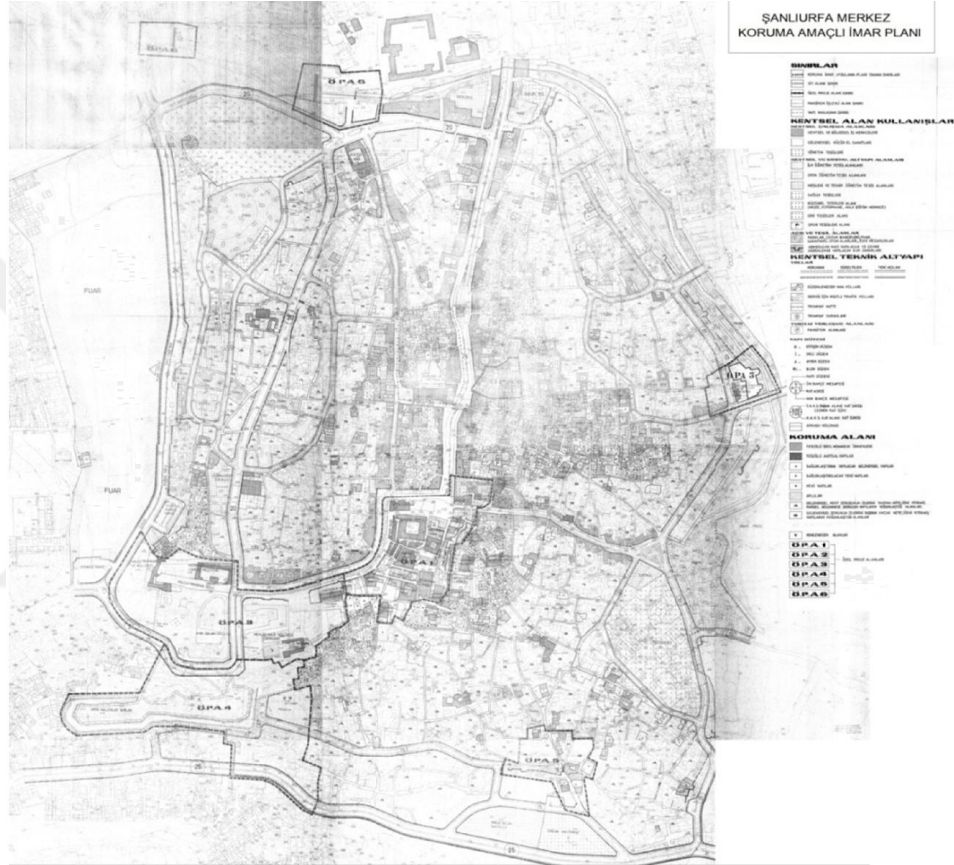
4.3.3.Koruma Amaçlı İmar Planı Çalışmaları

Şanlıurfa Kentsel Sit Alanı'nın daha iyi korunabilmesi, korunacak bölgelerin sınıflara ayrılması ve bu bölgelerdeki yapılanma şartlarının belirlenmesi amacıyla Kültür Bakanlığınca Yakup Hazan Restorasyon-Mimarlık Atölyesi'ne hazırlattırılan Şanlıurfa Koruma Amaçlı İmar Planı, Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Koruma Kurulu'nun 31.07.1992 tarih ve 1103 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Bu plandaki tarihi kent dokusunun korunmasına ve ıslahına yönelik kararlara maalesef zaman zaman uyulmamış, plana aykırı işlemler, yıkımlar ve betonarme yeni yapılar yapılmıştır.

1990'lı yıllarda Kapaklı Pasajı doğusundaki Ferahiye Sokak ve Zincirli Sokak çevresinde, Çifte Han - Ellisekiz Meydanı arasında, Kazancı Pazarı'ndan Hızanoğlu Camisi'ne ve Harran Kapısına giden yollar üzerinde tarihi evler yıkılarak yerlerine

otopark ve betonarme iş hanları inşa edilmiş, böylece benzeri bir daha yapılamayacak tarihi bir şehrin mimari dokusu hızla tahrip edilmiştir.

Ayrıca, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na aykırı olarak Çalışma alanı içerisindeki geleneksel ticaret merkezinde yer alan hanlar bölgesi gibi tarihi yapılara bitişik inşa edilen betonarme yapılar bu tarihi yapıların görünüşleri olumsuz yönde etkilenmiştir.

Şekil 4.26. Eski Koruma Amaçlı İmar Planı

1983-85 yıllarında çıkan ve kamuoyunda imar affi olarak anılan yasalarla bu gecekondulara meşrulaşma kapıları aralanmış, GAP İdaresi'nce 1991-1992 yılında 2981-3290 sayılı yasalara göre yaptırılan İmar Islah Planları Roma dönemi kaya mezarlarını fosseptik çukuru olarak kullanan gecekondulara resmiyet kazandırmıştır. Şanlıurfa Kalesi'nin kuzey batı eteğine bu şekilde göz yumularak yıllar boyu kaçak inşa edilen, ancak af yasaları ile meşruiyet kazanan 70 adet gecekondu, kalenin görünümünü engelliyor gerekçesi ile Turizm Bakanlığınca kamulaştırılmak suretiyle yıktırılmıştır.

1992 yılında Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 31.07.1992 gün ve 1103 sayılı kararı ile onaylanarak yürürlüğe giren koruma amaçlı imar planının alanda, yukarda bahsedilen sebeplerden gerekçesiyle, koruma koşullarında iyileşme sağlanması için revizyonuna gerek duyulmuştur. Bu kapsamda Şanlıurfa Kent Merkezi Kùltür ve Turizm Koruma ve Gelişim Projesi sınırları kapsamında yer alan kısmı Kùltür ve Turizm Bakanlığı, 13.07.2017 tarih ve 2017-08/31 sayılı karar doğrultusunda ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi yetkisinde kalan kısmı ise Büyükşehir Belediyesi Meclisinin 30.11.2017 tarih ve 553 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

4.3.4. Tarihi Kent Merkezine Yönelik Projeler ve Yatırımlar

Tarihi kent merkezi içine alan Şanlıurfa kentine yönelik olarak Şanlıurfa Valiliği Şanlıurfa Belediyesi, Şanlıurfa Belediyesi bünyesindeki KUDEB (Koruma, Uygulama ve Denetim Bürosu), İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü, İl Özel İdaresi, Karacadağ Kalkınma Ajansı, ŞURKAV (Şanlıurfa İli Kùltür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı) ve ÇEKÜL, Tarihi Kentler Birliği gibi bazı sivil toplum kuruluşları tarafından yürütölen ve desteklenen çeşitli projeler bulunmaktadır.

Kente yönelik projeler genellikle yerel yönetimler tarafından yapılan altyapı yatırımları, sosyal projeler ile kùltür ve turizm alanında gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan çalışmalardan oluşmaktadır.

Kùltür ve turizm alanında hayata geçirilen projelerin ilki Şanlıurfa'nın simgesi olan Balıklıgöl bölgesi ve tarihi kent merkezi için 1992 yılında Vali Ziyaeddin Akbulut tarafından hazırlatılan "Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi Koruma Canlandırma Projesi" dir. Bu bölge dokuya aykırı yapılardan kısmen arındırılmış, bünyesinde otel, çarşı, kafeterya, lokanta, gösteri ve tanıtım merkezi bulunan Kent Platosu yapılmış, trafik yolu yeraltına alınmış, yeşil alan düzenlemesi ile kent mobilyaları planlanmış, otopark alanları düzenlenmiştir (Turan, 2009).

Yakın tarihte gerçekleştirilen projeler ise Dokuzuncu Kalkınma Planı, Türkiye Turizm Stratejisi-2023, Turizm Eylem Planı 2013, GAP Master Planı ve GAP Eylem Planı gibi ÷lke ölçeğinde hazırlanan çalışmalar kapsamında, Güneydoğu

Anadolu Bölgesi ve Şanlıurfa İli için öngörülen turizm stratejilerinden hareketle ortaya çıkmış olup bu projelerin bazıları teze konu olan tarihi kent merkezini doğrudan ilişkilidir. Projelere ilişkin bilgi Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından 2010 yılında hazırlanan “Şanlıurfa Kent Merkezli Turizm Stratejisi” yayınından yararlanılarak aşağıda başlıklar halinde aktarılmıştır.

Şanlıurfa Marka Kent Eylem Planı: Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2013 çalışmaları kapsamında ortaya atılan Marka Kent yaratma stratejisine paralel olarak Şanlıurfa Valiliği koordinasyonunda Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün katılımı ve destekleri ile Şanlıurfa Marka Kent Eylem Planı hazırlanmıştır.

Fiziki Altyapı, Üstyapı-Kültürel Varlıkların Değerlendirilmesi, Tanıtım ve Eğitim olmak üzere dört başlıktan oluşan Eylem Planında, toplamda 95 proje belirlenmiştir. Fiziki Altyapı başlığı altında yapılması öngörülen 58 projeden 24’ünün Şanlıurfa il merkezinde hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Bu projelerden 11’i rölöve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi ile uygulama yapım işini içermektedir.

Harran Kapı ve İbrahim Tatlıses Müzik Müzesi

Mahmutoğlu Kulesi ve Kent Müzesi

Şekil 4.27. Harran Kapı ve Mahmutoğlu Kulesi Çalışmaları

Bu projeler kapsamında; Deyr Yakup Manastırı, Germuş Kilisesi, Hacı Kamil Hanı (Çukurhan), Mahmutoğlu Kulesi, Barutçu Hanı, Çardak Manastırı, Harran Kapı, Hüseyiniye Çarşıları, Mencek Hanı, Şeyh Maksut Türbesi ve Topçu Hanı’nın Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon, Statik, Aydınlatma ve Çevre

Düzenlemesi Projesi İŖi ile Uygulama Yapım İŖinin tamamlanması öngörülmektedir. Hacı Kamil Hanı (Çukurhan) ve Mencek Hanı'nın cephe, zemin ve çatı düzenlemelerinin “Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı” kapsamındaki Sokak Cephe Sağlıklaştırma ve Kùltür Adası Projesi çerçevesinde yapılması öngörülmüŖtür.

Mahmutoğlu Kulesi ve Harran Kapı'ya iliŖkin olarak Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın 2010 Yılı Turizm Altyapısı Mali Destek Programı kapsamında Ŗanlıurfa Belediyesi tarafından sunulmuŖ olan Ŗanlıurfa Doğu Surları, Harran Kapı Restorasyonu ve Müzik Müzesi OluŖturulması Projesi ile Mahmutoğlu Kulesi Restorasyonu ve Kent Müzesi OluŖturulması Projesi destek almaya hak kazanmıŖ olup projelerin sözleşmeleri imzalanarak uygulamaya geçilmiŖtir.

Haleplibahçe Kentsel DönüŖüm Projesi, kùltür ve turizm gelişim bölgesi içerisinde olan ve amazon mozaiklerine ev sahipliği yapan alanın turizm alanı olarak değerlendirilmesi ve dönüŖümün sağlanması amacıyla hazırlanmıŖtır. Yine kùltür ve turizm gelişim bölgesi içerisinde olan Kalenin bulunduğu alanın gecekondulaŖmadan kurtarılması ve alandaki tarihi yapıların korunarak ortaya çıkarılması için ise Ŗanlıurfa Kale Eteği Kentsel DönüŖüm Projesi hazırlanmıŖtır. Bu proje “Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı” kapsamındaki Kale Eteęinin Turizme Kazandırılması Projesi” ile bütünlük sağlamaktadır.

Şekil 4.28. Kale Eteği DönüŖüm Projesi

Eylem Planının Fiziki Altyapı başlığı altındaki projeler arasında Arkeolojik Kazılar da bulunmaktadır. Bu kazıların Gürcütepe, Hamzantepe, Karahantepe, Sefertepe ve Yeni Mahalle Neolitik Yerleşimleri ile Ŗanlıurfa Kalesi, Ŗanlıurfa Merkez GermuŖ Köyü, Konuklutepe, Sultantepe bölgelerinde yapılması planlanmaktadır. Ŗanlıurfa il genelinde tespiti yapılmıŖ ancak çıkarılmayı bekleyen mozaikler için de Ŗanlıurfa İl Genelindeki Mozaiklerin Kurtarılması Projesi mevcuttur.

Eylem Planı'nın Üstyapı-Kültürel Varlıkların Değerlendirilmesi başlığı altında; Kültür Merkezi Projesi, Anfi Tiyatro Projesi, Şanlıurfa Kent Müzesi Projesi, Haleplibahçe Açık Hava Mozaik Müzesi Projesi, Haleplibahçe Arkeoloji Müzesi Projesi, Haleplibahçe Arkeopark Projesi, Şanlıurfa Kalesi Işılandırma Projesi, Göbeklitepe Kazı Alanı Sosyal Donatılar Projesi hazırlanmıştır.

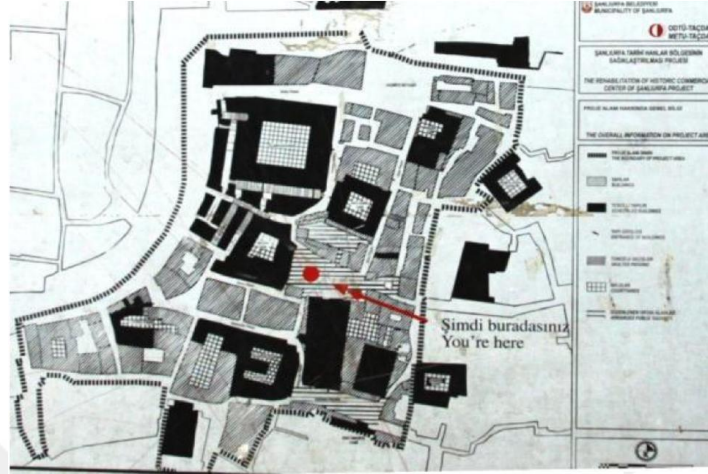
Eylem Planında bahsedilen Üstyapı-Kültürel Varlıkların Değerlendirilmesi başlığı altındaki Şanlıurfa Kent Müzesi Projesi, Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın 2010 Turizm Altyapısı Mali Destek Programı kapsamında Şanlıurfa Belediyesi tarafından sunulmuş olan Mahmutoğlu Kulesi Restorasyonu ve Kent Müzesi Oluşturulması Projesi destek almaya hak kazanmıştır. Benzer şekilde Şanlıurfa İl Özel İdaresi'nin sunmuş olduğu Şanlıurfa İl Özel İdaresi Kültür Merkezi Projesi de Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın 2010 Yılı Turizm Altyapısı Mali Destek Programı kapsamında desteklenmiş ve sözleşme imzalanarak proje uygulanmasına geçilmiştir. Haleplibahçe Arkeoloji Müzesi Projesi ve Haleplibahçe Arkeopark Projesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Şanlıurfa Belediyesi arasında imzalanan protokol kapsamında Edessa Arkeoloji Müzesi, Haleplibahçe Mozaik Müzesi ve Arkeopark Projesi olarak hayata geçirilmiştir.

Şekil 4.29. Şanlıurfa Arkeolojik ve Mozaik Müzesi (Haleplibahçe)

Tarih Hanlar Projesi: Şanlıurfa Belediyesi ve ODTÜ-Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (TAÇDAM) işbirliğiyle hazırlanan Hanlar Bölgesi altyapı ve fiziki iyileştirme projesi onaylanmış ve uygulamaya geçilmiştir.

Proje, tarihi hanlar ve çarşılarından oluşan bölgede yer alan yapılardaki geleneksel dokuya aykırı izinsiz eklentiler ile izinsiz uygulamaların kaldırılmasına yönelik Şanlıurfa Belediyesince bir bütün olarak proje hazırlanmış ve uygulamıştır.

Şekil 4.30. ODTÜ TAÇDAM Tarihi Hanlar Projesinin Sınırları

Tarihi Hanlar Bölgesinde görsel kirliliğe neden olan tabela, sundurma vb. bütün unsurlar temizlenmiş ve cephe sağlıklaştırma çalışmaları yürütülmüştür. Görüntü kirliliği yaratan, işlevini kaybeden üst örtüler belirli yerlerde kaldırılarak, günümüz şartlarına uygun modern ve teknolojik malzemeyle tekrar kapatılmıştır.

Kızılkoyun Projesi: Yeni Mahalle sınırları içinde bulunan Kızılkoyun olarak adlandırılan Şanlıurfa Batı surlarının olduğu bölge kentsel arkeolojik sit alanı olup bu bölgede irili ufaklı mağaralar bulunmaktadır. Şanlıurfa Belediyesi tarafından yürütülen Kızılkoyun Projesi ile bu bölgenin yapılaşmadan arındırılarak sur kalıntılarının ve mağaraların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Alanda kamulaştırılma ve yıkım çalışmalarına bitmiş arkeolojik kazı çalışmaları halen devam edilmektedir (Anonim, 2011c).

Divan Yolu Projesi: Kentin ticari ve tarihi mekânlarını üzerinde barındıran ve Eski Urfa'nın can damarı olarak anılan Divan Yolu Caddesi'ne yönelik olarak Şanlıurfa Belediyesi Plan Proje Müdürlüğüne gerçekleştirilen altyapı, üstyapı, sokak mobilyaları, peyzaj ve ışıklandırma çalışmalarını kapsayan projedir. Divan Yolu bu proje ile tarihi doku ile bütünleşmiş alışveriş birimleri ve akıcı yaya trafiğiyle Şanlıurfa'nın prestij caddesi olmuştur.

4.4. Analizler

Tez çalışmasının bu kısmında Şanlıurfa kentinin kültürel ve arkeolojik birikiminin yoğunlaştığı Şanlıurfa tarihi kent merkezi bütününde, kültürel, arkeolojik ve doğal birikimlerine yönelik yapılan analitik analizler ve bu analizler sonucunda geliştirilecek olan SWOT (Güçlü-Zayıf Yönler& Fırsat-Tehditler) ve Analitik Hiyerarşi Prosesi ile koruma, yaşatma, geliştirme ilkeleri doğrultusunda, alana yönelik koruma ve geliştirme stratejilerin üretilmesidir amaçlanmıştır.

4.4.1. Kentsel Arazi Kullanımı

Çalışma alanında var olan konutlarda zaman içinde değişimlerine bakıldığında, içinde geleneksel konut kullanıcılarının büyük bölümünün bu alanı ve yapıları terk ettiği, yapıların kiraya verilerek ya da satışla el değiştirdiği görülmektedir. Çalışma alanındaki nüfusun taşınma ve göç etme eğiliminin yüksek olması, özellikle büyük kentlerdeki eski kent dokusunun bulunduğu bölgelerin “geçiş bölgesi” veya “nöbetleşe yoksulluk” yaşandığı bölgelere dönüşmesine neden olmuştur. Çalışma alanına içerisinde tarihi kent merkezinde konutları geçmiş dönemlerde göçle gelen ailer bu alanı geçiş bölgesi olarak kullanmakta, ekonomik durumları düzeldikçe yeni ve refah seviyesi yüksek konut alanlarına geçmektedir. Bu durum tarihi kent merkezinde yaşayan ailelerin ekonomik gelir düzeyi düşük olması gibi bir deavantajı beraberinde getirmişse de, alanda yaşayan ailelerin varlığı tarihi kent merkezinin canlandırılması için bir potansiyelide beraberinde getirmektedir.

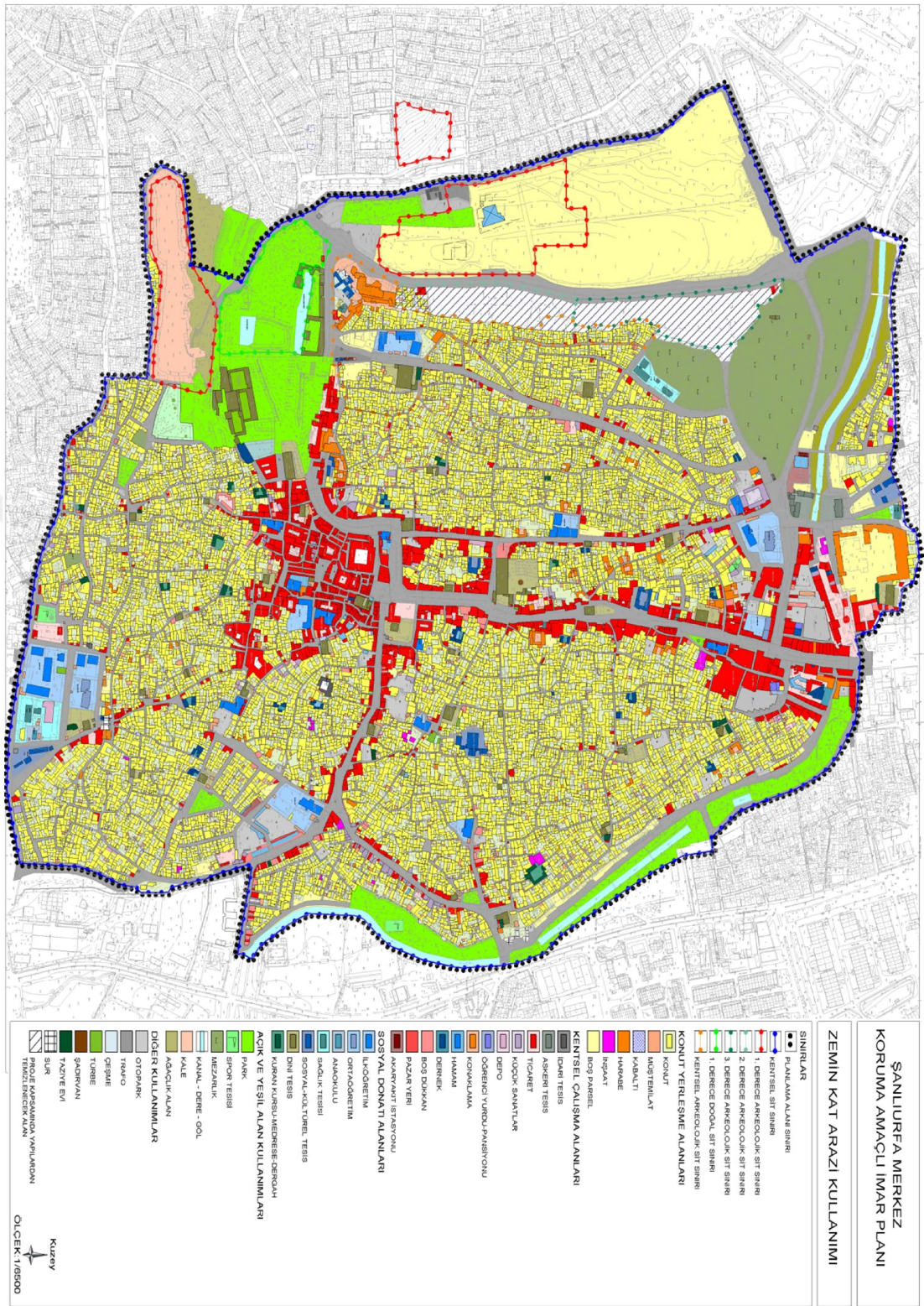
Çalışma alanı sınırları içerisinde yer alan çarşı, tarihi han, pazar, sarraflar vb. ticari mekânlardan oluşan geleneksel ticaret merkezi, ilk başlarda geleneksel merkezin dışında olmasına rağmen, yol genişletmeleri sonucunda genişletilen yol güzergahları boyunca tarihi kent merkezinin iç bölgelerine kadar ilerlemiştir.

Ticari fonksiyonlarının yanısıra tarihsel açıdan da büyük öneme sahip olan hanlar ve çarşılar Pınarbaşı Mahallesiinde Haşimiye Meydanı çevresinde toplanmıştır. Çalışma alanındaki diğer ticaret fonksiyonlar Divanyolu Caddesi, Sarayönü Caddesi,

Pazarı Caddesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Haşimiye Meydanı'ndan sonra doğu yönünde Türk Meydanı'na Mahallesi yönünde ana aks niteliğindeki Meşakiye Caddesi yönünde ilerlemiştir. Bu caddelere nerdeyse tamamında yola bakan cepheler ticari fonksiyonlara dönüşmüştür.

Çalışmasına konu olan alanlar için yapılan arazi kullanım analizlerinde % 39,68 oranında yer tutan ve 80,98 ha. büyüklüğe ulaşan konut alanlarını kapsamaktadır. Tarihi kent merkezi içinde yer alan ticaret kullanımı toplam alanın % 6,5 düzeyindedir ve yaklaşık 13,43 ha. alan kaplamaktadır.

Çalışma alanında eğitim tesisleri % 1,8 oranında yer tutarken, toplam alanda 3,67 ha. yer kaplamaktadır. Sağlık tesislerinin toplam alanı 0,85 hektar olup çalışma alanı içindeki oranı yalnızca % 0,4'tür. İdari tesisler toplam 0,42 ha. yer kaplarken, toplam alan içinde yaklaşık % 0,2 oranında yer tutmaktadır. Tarihi kent merkezinde dini tesisleri oluşturan alan büyüklüğü 3,93 ha.dır. Bu alansal büyüklük toplam çalışma alanı içinde yaklaşık % 2'lik orana karşılık gelmektedir. Çalışma alanında bulunan bir diğer fonksiyonlardan olan sosyal ve kültürel tesislerin toplam alansal büyüklüğü 0,96 hektarlık büyüklük ile toplam alanın yaklaşık %0,5 karşılık gelmektedir. Spor tesisler ise toplam 1,3 hektar büyüklüğünde olup alanın yaklaşık %0,6'sını kaplamaktadır. Çalışma alanındaki kentsel yeşil alanlar, Balıklıgöl Kent Platosunda yer alan ve Doğu surları ile Karakoyun Deresi arasında yer alan park düzenlemelerinden oluşmaktadır. Tarihi kent merkezi içindeki yeşil alanların büyüklüğü toplam 10,73 hektar olup tüm alanın yaklaşık % 5'ini kaplamaktadır. Açık ve yeşil alan kullanımları kapsamında; büyük bölümünü Bediüzzaman Mezarlığı'nın oluşturduğu toplam 7,62 hektar büyüklüğündeki mezarlık alanları ve Urfa Kalesi'nin kuzeyindeki 0,93 hektar büyüklüğündeki ağaçlık alan bulunmaktadır. Konut alanlarından sonra çalışma alanı bütününde en geniş yer kaplayan yollar çalışma alanının yaklaşık %19'unu oluşturmaktadır. Çalışma alanı içindeki yollar toplam 38 hektar alan kaplamaktadır. Kademeleme açısından birinci ve ikinci derece niteliğindeki yolların tamamı asfalt kaplamadır. Üçüncü derece yol niteliğindeki ara sokaklarda ise genellikle yöreye özgü kırma bazalt taş döşelidir. Arazi kullanımı açısından otoparklar ise çalışma alanı içinde yaklaşık %2 oranında yer kaplamaktadır.

Şekil 4.31. Zemin Kat Arazi Kullanımı (Yürürlükteki İmar Planı ve KAİP)

Şekil 4.32. Haşimiye Meydanı

Şekil 4.33. İsoçular Pazarı

Şekil 4.34. Kapalı Çarşı

Geleneksel ticaret alanları genelde tek katlı yapılaşmalardan oluşsa da, han yapısı örneğinde olduğu gibi iki kat yüksekliğe erişen yapılar da bulunmaktadır. Yakın dönemde gelişmiş ticaret alanları ise, yürürlükteki 1/1000 ölçekli plan kararlarıyla desteklenen bir bölümü ruhsatlı yüksek katlı yapılardan oluşmaktadır. Bu yapıların sadece zemin katlarında ticaret kullanımı bulunabildiği gibi üst katlarda da konutların yanı sıra ticaret, ofis vb. kullanımlar yer alabilmektedir.

4.4.2. Nüfus Ve Demografik Yapı

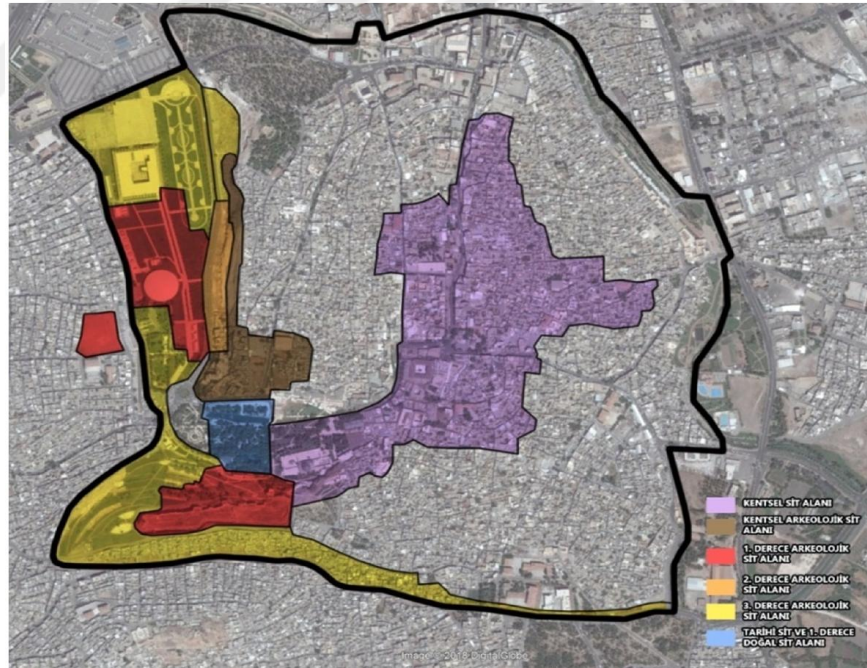
Güneydoğu Anadolu bölgesinde Şanlıurfa'nın da yer aldığı 8 il bulunmaktadır. 2017 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Şanlıurfa ilinin nüfusu 1.985.753'tür. İl Güneydoğu Anadolu bölgesinde Gaziantep ve Diyarbakır'dan sonra nüfusu en yüksek ildir. Bölgede nüfus yoğunluğu en yüksek dördüncü, 2016-2017 yılları arası nüfus artış hızı Kilis ve Şırnak illerinden sonra en yüksek ildir (TÜİK,2017).

Şanlıurfa ilinin 2007 yılından 2017 yılına kadar olan nüfus artış hızının düzenli bir seyir izlemediği görülmektedir. Nüfus artış hızı 2007-2008 yılları arasında %33 ile en yüksek değere, 2016-2017 yılları arasında ise %23 ile en düşük

değere sahiptir. 2016-2017 yılı nüfus artış hızı bakımından Türkiye’de en yüksek 8. İldir. 1. il ise %41’lik nüfus artışıyla Kilis ilidir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2017 yılı hane halkı araştırmalarına göre hane halkı sayısı en büyük olan ilk üç il; 6,4 ile Şırnak, 5,69 ile Hakkari, 5,67 ile Şanlıurfa illeridir.

4.4.3. Sınırlar

Çalışma alanı sınırları içerisinde kapsayan tarihi kent merkezinde; "Şanlıurfa Merkez Kentsel Sit Alanı" ile birlikte "Kentsel Sit Etkileme Geçiş Alanı", "Yenimahalle Kentsel Arkeolojik Sit Alanı", "Kızılkoyun Nekropolü II. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanları", "Urfa Kalesi I. Derece Arkeolojik Sit Alanı", "Halil-ür Rahman ve Ayn-ı Zeliha Gölleri Tarihi ve I. Derece Doğal Sit Alanı" ile "Haleplibahçe I. Derece Arkeolojik Sit Alanı" da çalışma alanının içerisinde yer almaktadır.

Şekil 4.35. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi Sit Alanları

Şanlıurfa kentinde geleneksel dokunun yoğun olarak bulunduğu tarihi kent merkezinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 14.05.1982/3555 sayılı kararı ile "Kentsel Sit" olarak tescil edilmiştir. Kentsel sit alanı içinde ayrıca korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiş anıtsal yapılar ve sivil mimarlık örneği yapılar da bulunmaktadır .

Balıklığöl (Halil-ür Rahman ve Ayn-ı Zeliha Gölleri) ise “Tarihi ve I. Derece Doğal Sit” olarak mülga Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 07.07.2009/882 sayılı kararı ile tescillidir.

Kentsel sit alanını içerisinde güneybatısında yer alan Gölbaşı Mahallesi sınırlarındaki Haleplibahçe Mozaikleri ilk olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 13.07.1979/A-1752 sayılı kararı ile II. Derece Arkeolojik ve Doğal Sit olarak tescil edilmiştir. Daha sonra bu kısmın sit derecesi mülga Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan 22.02.2002/2512 sayılı karar ile III. dereceye çevrilmiştir. Alanda Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 17.12.2005/249 sayılı ve 17.02.2006/627 sayılı kararları ile onaylanan projenin aşamısında yapılan inşai faaliyetler sırasında döşeme mozaiklerine rastlanmış ve bunun üzerine inşai faaliyetler durdurulmuştur. Mülga Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 26.02.2009/818 sayılı kararı ile hamam kalıntıları ve mozaikli alan, mozaikli alanın kuzeyinde yer alan ve Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait mozaiklerin bulunduğu alan “I. Derece Arkeolojik Sit” olarak ilan edilmiştir. Alanda tekrar yapılan irdeleme sonrasında mülga Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 30.12.2009 tarih ve 994 sayılı kararı ile I.Derece Arkeolojik Sit sınırı yeniden belirlenmiş ve son halini almıştır.

Ayrıca çalışma alanının batı kesiminde, kuzeyde Bediüzzaman Mezarlığından başlayarak güneyde Balıklığöl’e kadar uzanan ve batıda Haleplibahçe Caddesi ile sınırlanan alan mülga Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 20.03.2008 tarih ve 600 sayılı kararı ile II. Derece Arkeolojik Sit alanı olarak ilan edilmiştir. Daha sonra belirlenen sit sınırı dışında kaya mezarlarının bulunduğu tespit edilmiş ve sınır genişletilmiştir. Aynı zamanda alan içinde tescilli anıtsal ve sivil mimarlık örneği yapılar da bulunduğundan 2008 yılında belirlenen II. Derece Arkeolojik Sit sınırları genişletilerek bu alan mülga Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 29.05.2008 tarih ve 653 sayılı kararı ile “Kentsel Arkeolojik Sit” olarak ilan edilmiştir.

29.05.2008 tarih ve 653 sayılı karar ile belirlenen Kentsel Arkeolojik Sit alanının bir kısmında yer alan yapıların Şanlıurfa Belediyesince yıkılması dolayısıyla mülga Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 25.09.2012

tarikh ve 391 sayılı kararı ile Kızılkoyun bölgesindeki sit sınırları yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre mezarların yoğunlaştığı bölge “Kızılkoyun Nekropolü II. Derece Arkeolojik Sit Alanı” olarak tescil edilmiş, bu alanın kuzeyinde yer alan ve niteliğini yitirmiş 9 adet kaya mezarının bulunduğu tespit edilen alan “Kızılkoyun Nekropolü III. Derece Arkeolojik Sit Alanı” olarak tescil edilmiş ve mezarların bulunduğu bölgenin güneydoğusunda yer alan kentsel dokunun bulunduğu alan ise “Yenimahalle Kentsel Arkeolojik Sit Alanı” olarak tescil edilmiştir.

4.4.4 Yoğunluk

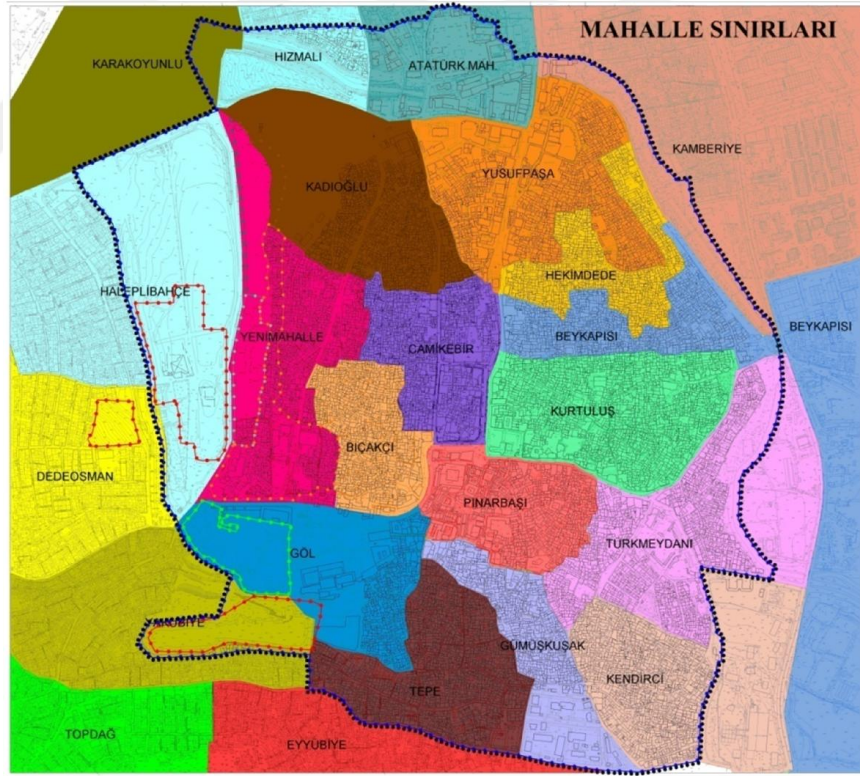
Çalışma alanı sınırları içerisinde yer alan Beykapısı, Bıçakçı, Camikebir, Göl, Gümüškuşak, Hekimdede, Kadioğlu, Kendirci, Kurtuluş, Pınarbaşı, Tepe, Türkmevdanı, Yeni ve Yusufpaşa mahallelerinin nüfus toplamı çalışma alanının nüfusunu oluşturmakta olup 2017 yılı TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre toplam 20.222 kişidir.

Aşağıda belirtilen tablodaki (Tablo 4.2.) değerler incelendiğinde; mevcut durumda çalışma alanını oluşturan mahalleler içinde nüfusu en büyük olan mahallenin 2.903 kişinin yaşadığı Tepe Mahalle olduğu, bunu 2.467 kişinin yaşadığı Kurtuluş Mahallesi'nin ve daha sonra 2.197 kişinin yaşadığı Yeni Mahallesi'nin izlediği görülmektedir. Nüfusu en az olan mahallelerin ise 404 kişi ile Pınarbaşı Mahallesi ve 474 kişiyle Göl Mahallesi olduğu görülmektedir. Bu iki mahallenin büyük bölümünün başta ticaret olmak üzere konut dışı kullanımlara sahip olması, nüfuslarının diğer mahallelere göre düşük kalmasının temel nedenidir.

Çalışma alanında yaşayan nüfusun yoğunluğuna bakıldığında alandaki brüt yoğunluğun yaklaşık 108 kişi/ha. olduğu görülmektedir. Nüfus yoğunluklarına, mahallelere göre bakıldığında ise; en yüksek yoğunluğun 243 kişi/ha yoğunlukla Tepe Mahallesi'nde, en düşük yoğunluğun ise 35 kişi/ha yoğunlukla Göl Mahallesi'nde olduğu belirlenmiştir. Hemen hemen tamamı konut adalarından oluşan Tepe, Yeni, Bıçakçı, Hekimdede, Kadioğlu, Beykapısı, ve Kurtuluş mahalleleri nüfusun en yoğun olduğu mahalleler olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 4.2. Mahallelere Göre Nüfus Verileri (TÜİK, 2017)

Mahalleler	Nüfus	Alan (ha.)	Brüt Yoğunluk (kişi/ha.)	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (kişi)
Beykapısı	894	7,88	113	5
Bıçakçı	983	7,06	139	6
Camikebir	832	8,94	193	5
Göl	474	13,40	35	6
Gümüşkuşak	738	8,27	89	7
Hekimde	1.039	6,60	157	5
Kadioğlu	1.685	15,48	109	5
Kendirci	1.777	17,85	100	4
Kurtuluş	2.467	14,46	171	6
Pınarbaşı	404	8,78	46	5
Tepe	2.903	11,96	243	5
Türkmeydanı	2.197	21,20	104	5
Yeni	2148	16,52	130	6
Yusufpaşa	1681	15,52	108	4

Şekil 4.36. Çalışma Alanı Mahalle Sınırları

Mevcut durumda alanda yaşayan nüfusa yönelik TÜİK verilerine göre ortalama hanehalkı büyüklüğünün 5 kişi olduğu belirlenmiştir. Ortalama hane halkı büyüklüğünün mahallelere göre dağılımı ele alındığında, verilerin birbirine benzer

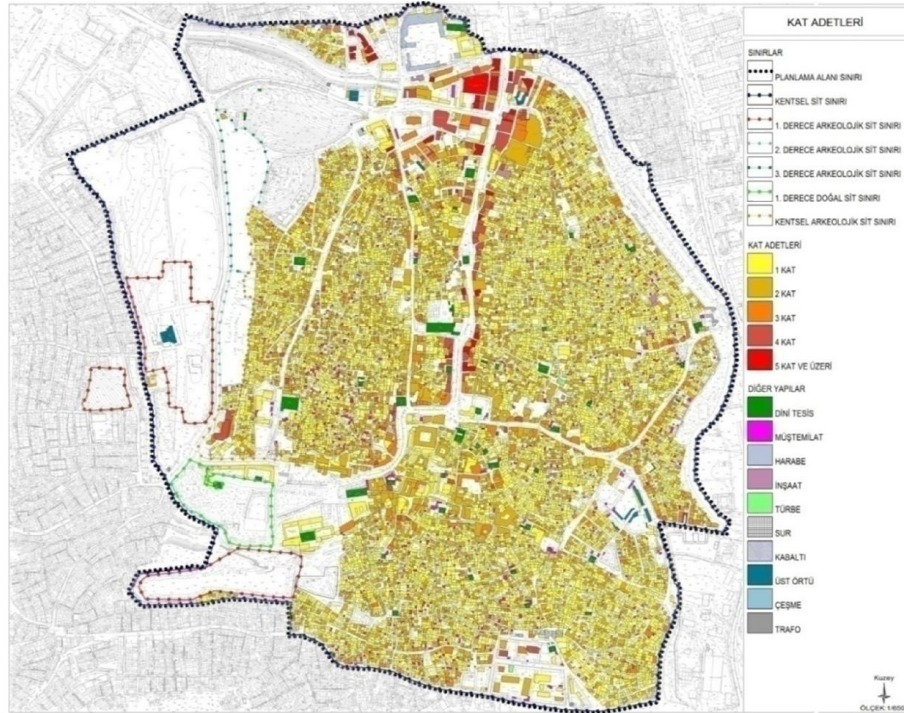

ortalama değerler olduğu görülmektedir. Kendirci, Yusufpaşa mahallelerinin ortalama hane halkı büyüklüğü 4 kişi; Kadioğlu, Hekimdede, Camikebir, Tepe, Pınarbaşı, Beykapısı, Trkmevdanı mahallelerinin ortalama hane halkı büyüklüğü 5 kişi; Kurtuluş, Gl, Yeni, Bıçakçı mahallelerinin ortalama hane halkı büyüklüğü 6 kişi; Gümüşkuşak Mahallesi'nin ortalama hane halkı büyüklüğü 7 kişi olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2017).

4.5.Yapı Analizler

4.5.1.Yapı Yksekligi Analizi

şanlırfa tarihi kent merkezinde bulunan tek katlı, avlulu konut türleri ile sık karşılaşılmaktadır. Yapılan analiz çalışmaları sonucunda, alan içerisinde bulunan 10.666 adet yapının %58,23'ünün 1 katlı ve % 36,92'sinin 2 katlı olduğu belirlenmiştir. Alandaki 3 katlı yapıların oranı ise sadece %3,64 ve 4 katlı yapıların oranı %0,83 olup 4 katlı yapıların geneli plan kararları doğrultusunda yeni yapılmış yapılarıdır.

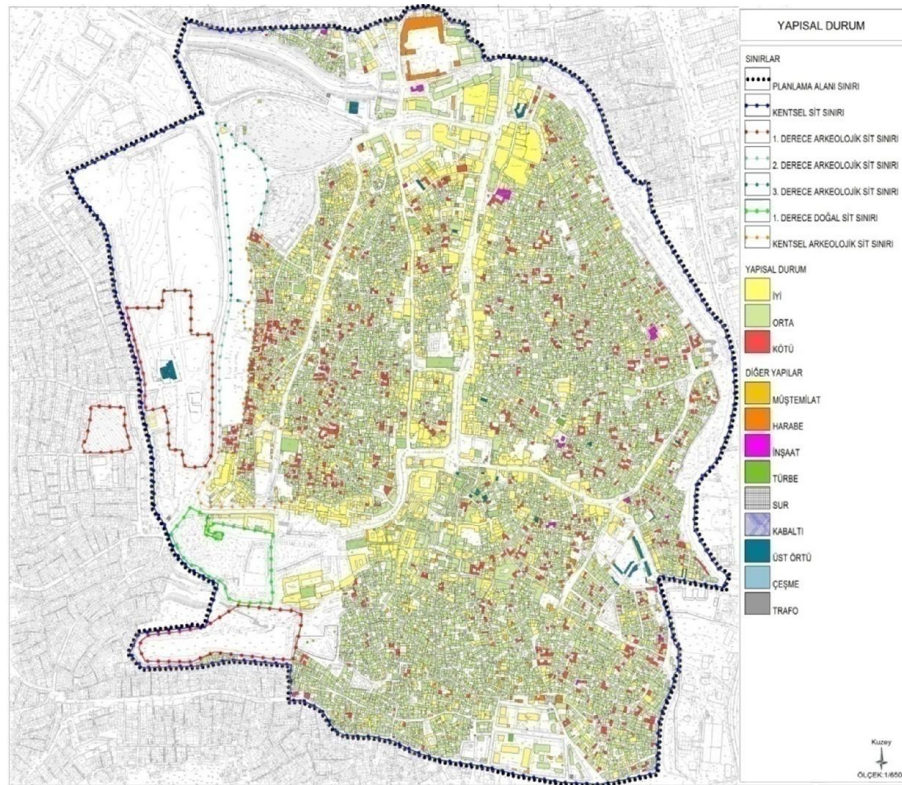

şekil 4.37. Kat Adetleri (Yürürlükteki İmar Planı ve KAİP)

Bunların yanı sıra, planda verilen kat yüksekliklerini de aşan yüksekliğe sahip 5 katlı ve daha yüksek yapılar da bulunmaktadır. Yüksek katlı yapılar ağırlıklı olarak Sarayönü Caddesi olmak üzere ana akslar üzerinde yer alan çoğunlukla ticaret kullanımını bulunan yapılardır.

4.5.2. Yapısal Durum

Şanlıurfa tarihi kent merkezine yönelik yapılan analiz çalışmasında yapısal duruma ilişkin gözlemsel değerlendirmelere dayalı tespitler de yapılmıştır. Yapılan bu değerlendirmede, yapısal durum analizi, alan bütününde var olan yapıların birbirleriyle mükayesesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Yapısal durum belirlenmesinde, malzemenin ve yapım tekniği yapının yarattığı görsel sağlık etkisi de dikkate alınmıştır. Tespitler sonucunda, herhangi bir sağlamlaştırma yapılmadan oturulabilir durumda olan yapılar "iyi" kalitede, sıva, basit onarım gerektirdiği düşünülen yapılar "orta" kalitede ve kapsamlı yenileme gerektiği düşünülen ya da kapsamlı onarım gerektiren yapılar ise "kötü" kalitede olmak üzere sınıflandırılmıştır.

Şekil 4.38. Yapısal Durum (Mevcut İmar Planı ve KAİP)

Yapılan tespitler sonucunda alan içerisinde değerlendirilen 10.666 adet yapının % 77,52'sinin orta, % 14,64'ünün iyi ve % 7,84'ünün kötü durumda olduğu belirlenmiştir.

4.5.3. Malzeme ve Yapım Tekniği

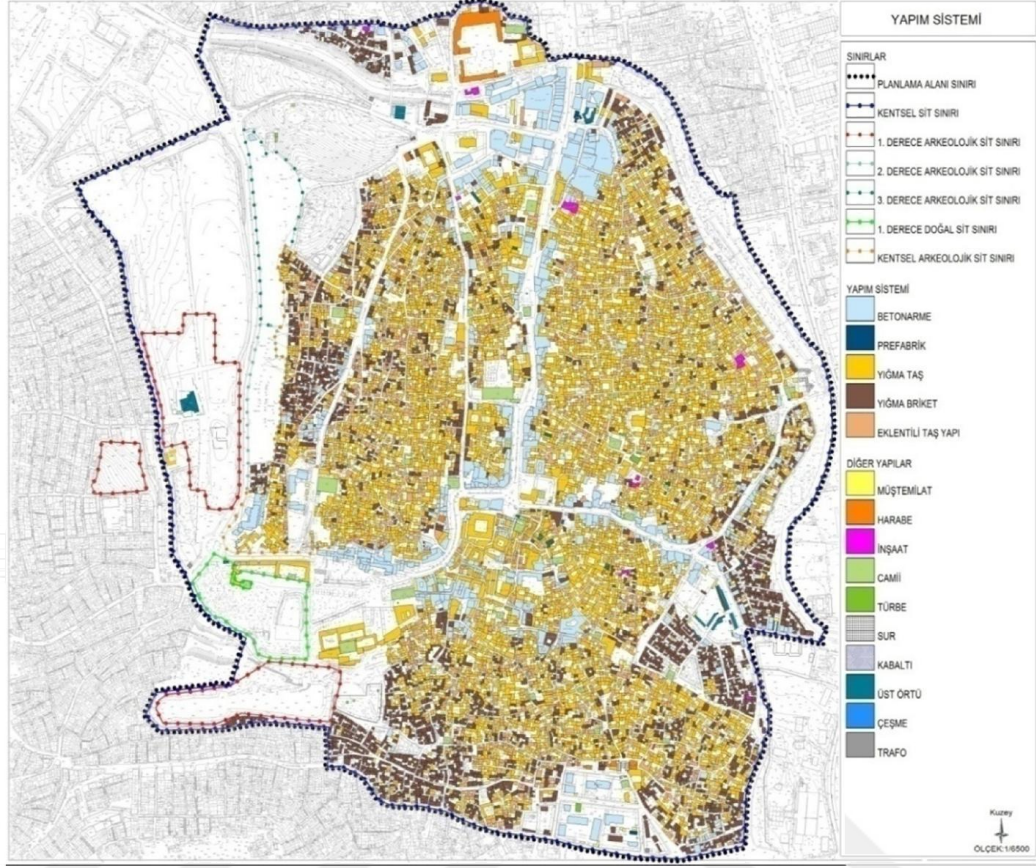
Çalışma alanında var olan geleneksel yapılar, yörede hâkim yapı malzemesi olan kalker taşı kullanılarak yığma sistemle yapılmışlardır. Gerek anıtsal kültür varlığı, gerekse sivil mimarlık örneği yapılar olsun yapıların büyük çoğunluğu bu sistemle yapılmıştır.

Şanlıurfa yöresinde havara olarak adlandırılan kireç taşı (küfeki taşı) Şanlıurfa yöresinde en çok tercih edilen malzeme türüdür. Taşın ana yapı malzemesi olarak tercih edilmesinin başlıca nedeni, doğal çevrenin sunduğu en önemli imkân olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra bölgenin sıcak iklimi de dikkate alındığında gözenekli olan kireç taşının izolasyon açısından özellikle tercih edildiği görülmektedir.

Son yıllarda alanda yapılan yapıların önemli bir bölümünde ise taşın yerini maliyeti düşük olması nedeniyle briket almış, taş binaların bir kısmına tuğla ve briket ile eklentiler yapılırken bir yandan da çok sayıda yeni yapı briket ve tuğla kullanılarak yığma sistemle yapılmıştır. Alanda özellikle yüksek katlı yapılaşma hakkı verilen bölgelerdeki yapıların ise betonarme sistemle inşa edildikleri belirlenmiştir.

Tablo 4.3 Yapım Sistemleri Sayısı

Yapım Sistemleri	Sayısı	Oranı(%)
Yığma Taş	5758	53.98
Yığma Briket	2735	25.64
Eklentili Taş	1515	14.20
Betonarme	652	6.11
Prefabrik	6	0.06
Toplam	10.666	100.00

Şekil 4.39. Yapım Sistemleri (Mevcut İmar Planı ve KAİP)

Yapılan analizler kapsamında, taş yığma yapıların alan genelinde toplamda % 53,98 gibi yüksek bir oranda olmasına rağmen son yıllarda farklı malzemeler kullanılarak üzerine kat çıkıldığı taş yapıların oranı ise %14,20 olarak belirlenmiştir. Tüm yapılar içinde diğer malzemeler (briket, tuğla vb.) kullanılarak yapılan yığma yapıların oranının ise % 25,64 olduğu belirlenmiştir. Betonarme yapıların oranı ise tüm alanda % 6,11'dir. Çalışma alanı içinde var olan yapıların yapım tekniği ve malzemelerine ilişkin elde edilen sonuçlar tabloda verilmiştir (Tablo 4.3).

4.5.4. Tescilli Yapı Analizi

Şanlıurfa tarihi kent merkezi içerisinde günümüze dek tescil edilerek koruma altına alınmış olan Sivil Mimarlık Örneği (II. Grup) yapılara yönelik tescillerin toplam sayısı 855'dir. Ayrıca tarihi kent merkezi içinde yer alan geleneksel dokunun kısmen bozulmadan korunmuş olduğu 2 meydan ve 12 sokak koruma altına

alınmıştır. Çalışma alanı sınırları içindeki sivil mimarlık örneği yapılar başta Kurtuluş Mahallesi olmak üzere Cami-i Kebir Pınarbaşı, Bıçakçı ve Yusufpaşa mahallelerinde yoğunlaşmaktadır. Alandaki sivil mimarlık örneği yapıların büyük çoğunluğu 2009 yılında Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan kararlarla tescil edilmiştir. Sivil mimarlık örneği yapıların mahallelere ve tescil edildikleri yıllara göre dağılımı aşağıdaki Tabloda verilmiştir (Tablo 4.4).

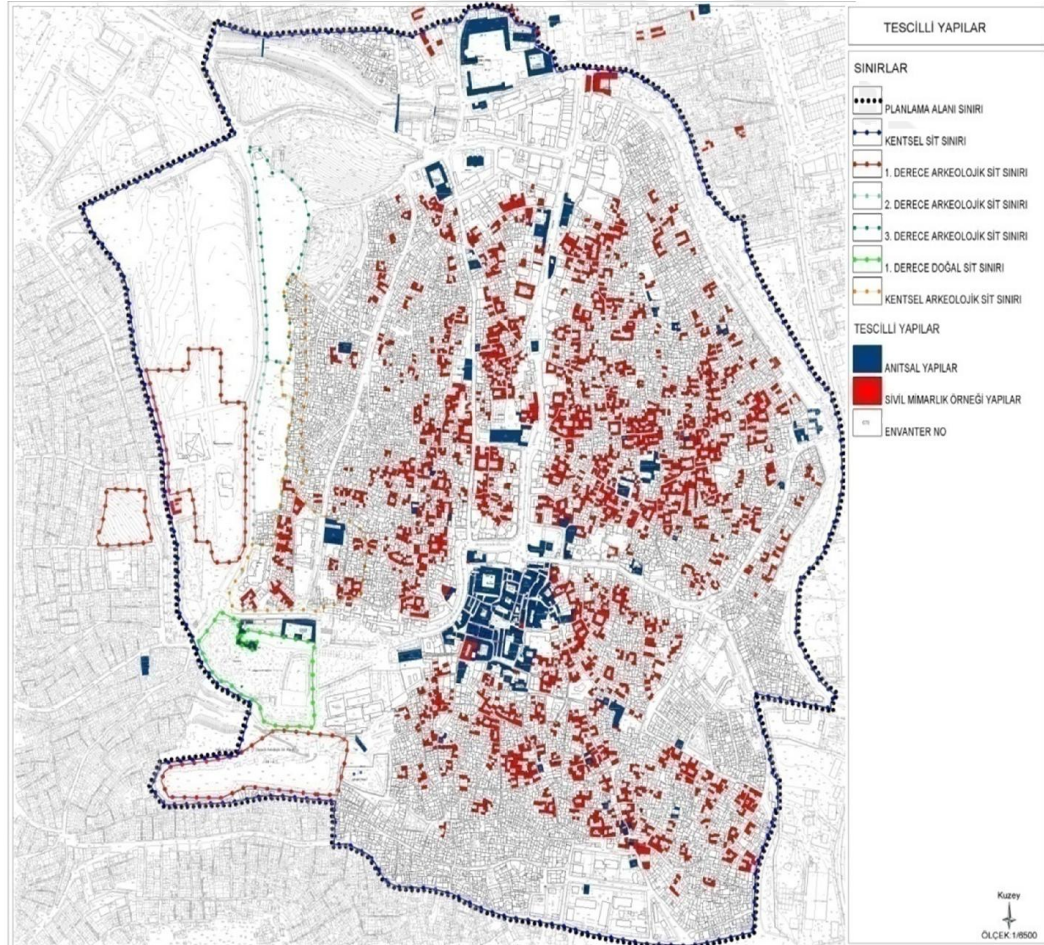
1971 yılından günümüze kadar alınmış olan ve bugün içinde halen yürürlükte olan anıtsal yapıların tescil kararlarına ilişkin bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir (Tablo 4.5).

Tablo 4.4. Tescilli Sivil Mimarlık Örnekleri (ŞKVKBKM)

Mahalle/Yıl	1976	1978	1979	1982	1987	1990	1993	1994	1998	2003	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Toplam
Atatürk			1														1
Balıkligöl						6											6
Beykapısı				2		5	3					1	1	28	9		49
Bıçakçı				1		5		2						45	8		61
Cami-i Kebir	5			33	1	7	24				1	3	1	43	4		122
Gümüşkuşak				1		1								46	4		52
Hacı Yedigâr						6											6
Haleplibahçe						1											1
Hekimdede						3							1				4
Hüseyin Paşa					1												1
İpekyol															1		1
Kadioğlu							13							22			35
Kaleboynu						3											3
Karakoyun				3								1		39	9		52
Kendirci				5		9								32	11		57
Kurtuluş				10		1	36					1		37	10		95
Pınarbaşı				15	1	6	30				1	2	2	19	13		89
Su Meydanı	1			5		1						2		10			19
Tepe				5		1	3						1	41	7		58
Türk Meydanı	1					1								22	12		36
Ulucami						6											6
Yeni				2		3		1		1				24			31
Yusufpaşa		1	1	16		8	1		1		1	1		35	4	1	70
Toplam	7	1	2	98	3	73	110	3	1	1	3	11	6	443	92	1	855

Tablo 4.5. Tescilli Anıtsal Yapıların Dağılımı (ŞKVKBKM)

Tescil Tipi	Tescil Kararı Sayısı
Burç	1
Kale ve surlar	1
Sur kapısı	1
Cami/ Mescit	36
Kilise	1
Çarşı/ Pazar	29
Dükkan-İşyeri-İmalathane-Basmahane- Banka (Konak)	11
Han	13
Hamam	8
Külliyeye	2
Medrese / Okul	2
Tekke	1
Türbe / Hazire	11
Değirmen	1
Kuyu	4
Köprü ve su yapıları	7
Çeşme	1
Ağaç	2
Mağara	1
Mezar/ Kaya Mezarı	9
Şehitlik	1
Toplam	143

Şekil 4.40. Tescilli Yapı Anazli (Mevcut İmar Planı ve KAİP)

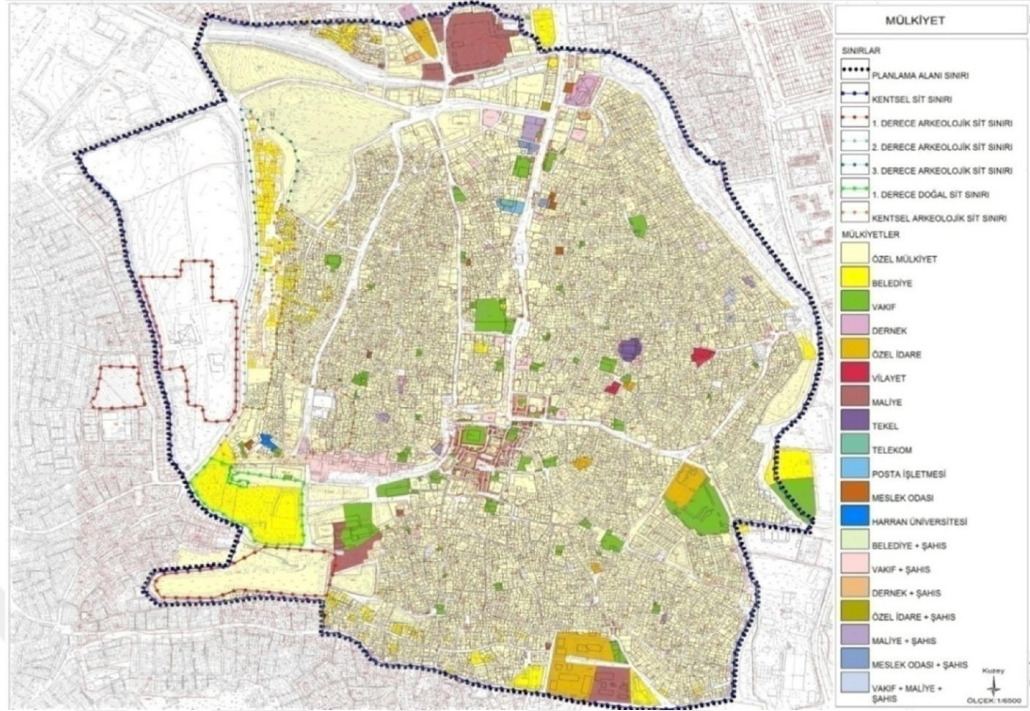
4.5.5.Mülkiyet Durumu Analizi

Tarihi kent merkezinde yapılan analizler çalışmaları sonucunda elde edilen mülkiyet verilerine göre, çalışma alanı sınırları içinde mülkiyet dokusunu oluşturan parsellerin yaklaşık % 95’ni özel mülkiyet parselleri oluşturmaktadır.

Özel mülkiyetin çoğunlukta olduğu çalışma alanı sınırları içinde geriye kalan %5 kısmın kamu parsellerinin dağılımına bakılacak olursa; vakıf mülkiyetindeki parseller toplam içinde % 45,28 oranı ile ilk sırada gelirken Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi mülkiyetindeki parseller de % 39,88 oranı ile ikinci sırada gelmektedir. Çalışma alanındaki vakıf mülkleri Dergâh Cami, Ulu Cami, Gümrük Han gibi han, cami, hamam vb. yapı parsellerinden oluşmaktadır. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi mülkiyetindeki alanların incelendiğinde ise Balıklıgöl Parkı ve Hızmalı Mahallesi sınırları içinde Karakoyun Deresi’nin kuzeyinde bulunan bazı parseller ile kentsel arkeolojik sit alanı içindeki bazı parseller yer almaktadır. Yeni Mahalle’deki kentsel arkeolojik sit alanı içindeki parseller Kızılkoyun Projesi kapsamında belediye tarafından kamulaştırılmış olup yapılaşmadan arındırılmaktadır. Çalışma alanındaki diğer mülkiyet sahiplikleri ise Valilik, Maliye Hazinesi, Harran Üniversitesi, Tekel, Türk Telekomünikasyon AŞ., PTT, bazı meslek odaları ve derneklere ait mülkiyetlerden oluşmaktadır. Ayrıca çalışma alanı içinde birden fazla mülkiyete giren hisseli parseller mevcuttur. Çalışma alanı içindeki kamu parsellerinin mülkiyet dağılımı ve hisseli parsellerin dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4.6. Mülkiyet Dağılımı

Mülkiyet	Parsel Sayısı	Oran(%)
Ş.Urfa Büyükşehir Belediyesi	205	39.88
Valilik	2	0.39
Harran Üniversitesi	2	0.39
Maliye	13	2.5
Vakıf	235	45.28
Türk Telekom	1	0.19
PTT	1	0.19
Tekel	1	0.19
Meslek Odası	6	1.16
Dernek	6	1.16
Hisseli	Belediyenin hissedarı olduğu parseller	6
	Maliyenin hissedarı olduğu parseller	9
	Vakfın hissedarı olduğu parseller	19
	Vakıf ve Maliyenin hissedarı olduğu parseller	5
	Derneklerin hissedarı olduğu parseller	2
	Meslek odalarının hissedarı olduğu parseller	4

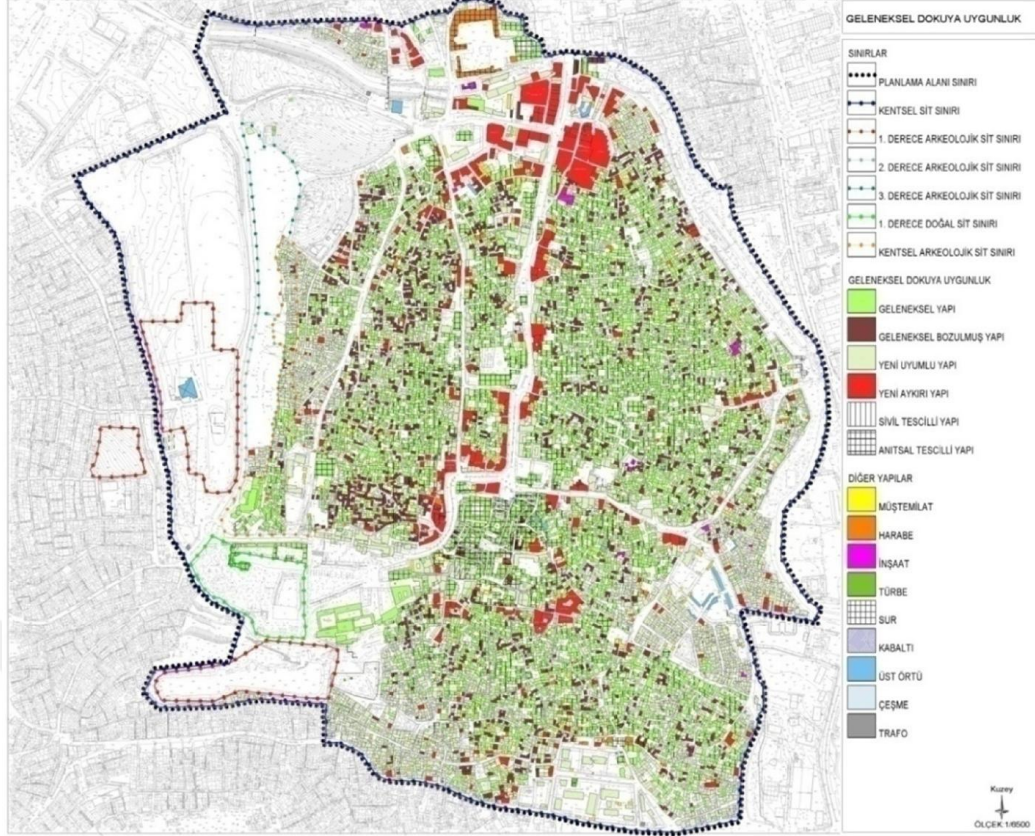
Şekil 4.41. Mülkiyet Durumu (Mevcut İmar Planı ve KAİP)

4.5.6. Bina Yapım Türü Analizi

Çalışma alanını oluşturan Şanlıurfa tarihi kent merkezi içinde yer alan yapılar geleneksel konut ve geleneksel ticaret yapıları ile yakın dönemlerde inşa edilmiş yeni yapılardan oluşmaktadır. Alanda yapılan araştırmalar sonucunda, tescilli ya da tescilsiz olma gibi hukuki durumları, tekniği ve inşa malzemesi, avlu kullanımları, almış eklentiler, kat ilaveleri ve sahip olduğu konfor olanaklarına bakılmıştır. Bu analizlerin sonuçları aşağıda ayrıntılı olarak sunulmaktadır. Büyük çoğunluğu geleneksel yapılardan kapsayan çalışma alanındaki yapıların; yukarıda sayılan tüm bu özellikler göz önünde bulundurularak geleneksel özelliklerini koruyup korumadıkları, eğer yeni yapılmışsa geleneksel doku özelliklerine uygun olup olmadığı incelenmiştir.

Bu analizin sonuçlarına göre: Toplam 10.666 yapının %50,32'si geleneksel yapı özelliklerini korumakta iken %15,51'inin geleneksel niteliği bozulmaya uğramıştır. Yeni yapılardan ise dokuya uyumlu olanların oranı ise %30,82 'dir.

Şekil 4.42. Geleneksel Dokuya Uygunluk (Mevcut İmar Planı ve KAİP)

4.5.7. Mimari Tipoloji Analizi

Şanlıurfa tarihi kent dokusu konut ve ticaret alanlarından oluşmaktadır. Ticari merkez Ulu Camii'nin çevresinde bulunan Sarayönü Caddesi, Divanyolu Caddesi ve 12 Eylül Caddesi üzerinde konumlanmakta olup bu bölge tarihi dokunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Geçmişte bu bölgeyi çevreleyen yoğun konut dokusu, zaman içinde kentin gelişimi ve merkezde ihtiyaç duyulan ticaret faaliyetlerini karşılayabilmek için ticari merkezin dönüşmüş olup günümüzde de ticaret ve konut dokusu şeklinde karma bir kullanım söz konusudur.

Şekil 4.43. Ulu camii ve çevresindeki Konut-Ticaret Yapıları

1980'li yıllarda yol genişletme ve yol açma amacıyla geleneksel dokunun yıkılması organik dokunun büyük zarar görmesine neden olmuştur. İmar uygulaması ve yol genişletmeleri değişime uğrayanlar dışında yapı adaları genellikle organik formunu korumaktadır. Yapı adalarının arasında düzenli bir ayırımın oluşmasının en büyük nedeni sokakların dar olması ve belirli bir düzlemde adalar arasında bir eşğin olmamasıdır.

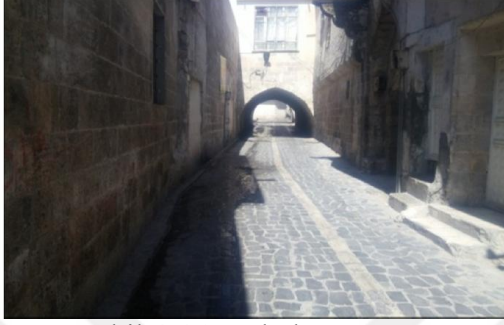
Şekil 4.44. Beykapısı-Hakimdede sokak dokusu uydu görüntüsü (Google earth,2018)

Çalışma alanını oluşturan tarihi kent dokusu, genel olarak dışa kapalı, avlulu yapıların oluşturduğu yapılaşma düzenine sahiptir. Geleneksel kent dokusunun oluşumunda iklim önemli bir etmen olmuştur. Şanlıurfa kentinin geleneksel konutları, iklimin de etkisiyle avlulu biçimde şekillenmiş, avlu içinde yapılaşan yapılar da iklimin etkileri doğrultusunda konumlanmıştır. İklim şartlarına bağlı olarak kalın duvarlı ve tonoz örtülü toprak damlı olarak inşa edilen konutların yine iklimin etkisiyle yüksek avlu duvarları bulunmaktadır. Yüksek avlu duvarları mahremiyeti ve avlu içinde gölgelenmeyi sağlarken, diğer bir yandan sokakların da gölgelenmesini sağlamıştır. Zemin katlardaki tek açıklık eve giriş kapılarıdır. Yine mahremiyeti korumak amacıyla konutların giriş kapılarının da birbiri ile karşı karşıya olmamasına dikkat edilmiştir. Geleneksel yapıların açık cumba, çıkma gibi cephe elemanları avlu içinde görülmektedir.

Şekli 4.45. Çalışma Alanından Ev ve sokak görünümü

Alandaki geleneksel sokak dokusuna bakıldığında ise kabaltılar ve tetirbeler göze çarpmaktadır. Kabaltılar, beşik tonoz örtülü geçitler olup kemerin üzerinde konut devam ederken altından sokağın diğer tarafına geçiş sağlanmaktadır. Tetirbe ise sokağa doğrudan cephesi olmayan bazı konutlara girişi sağlayan çıkmaz sokaklardı.

Şekil 4.46. Kabaltı

Şekil 4.47. Tetirbe görünümü

Alandaki geleneksel sokak dokusuna bakıldığında ise kabaltılar ve tetirbeler göze çarpmaktadır. Kabaltılar, beşik tonoz örtülü geçitler olup kemerin üzerinde konut devam ederken altından sokağın diğer tarafına geçiş sağlanmaktadır. Tetirbe ise sokağa doğrudan cephesi olmayan bazı konutlara girişi sağlayan çıkmaz sokaklardı.

4.5.8. Doluluk-Boşluk analizi

Çalışma alanı sınırları içerisinde yer alan ve Şanlıurfa geleneksel dokusunu oluşturan parseller genellikle ticari ve konut amacı ile kullanılmaktadır. Bu yapı adaların bir kısmı sadece konut, bazıları sadece ticarethane olarak kullanılırken; bazı bölgelerde karma kullanımlı yapılar da bulunmaktadır. Alan içindeki boşlukların büyüyük bir kısmını Balıklıgöl Platosu, Arkeolojik ve Mozaik Müzesi çevresi ve Bediüzaman aile mezarlığı ve Belediyece Kızılkoyun Projesi kapsamında kamulaştırılarak yıkımın gerçekleştirildiği parsellerdir. oluşturmaktadır. Parseldeki dolu-boş oranına bakılacak olursa; dolu oranı %38'iken boş oran yaklaşık % 62 olarak görülmektedir.

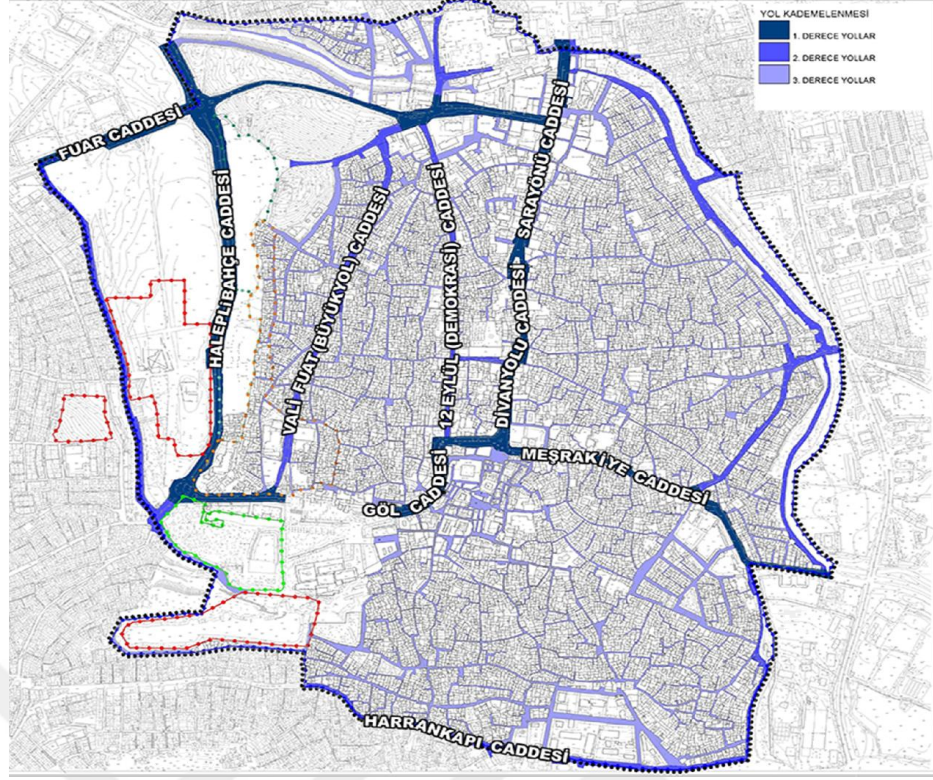
Şekil 4.48. Dolu-Boş Analizi (Mevcut İmar Planı ve KAİP)

4.6.Doku Özellikleri

4.6.1 Ulaşım ve Trafik Düzeni

Çalışma alanını içerisinde en önemli ulaşım aksı Hanlar Bölgesinin önünde bulunan Haşimiye Meyda'nından başlayıp Divanyolu Caddesi, Sarayönü Caddesi adlarını alarak kuzeye uzanan akstır. Bu aks, üzerinde çalışma alanı içinde yer alan ticaret birimlerinin yoğun olarak bulunması ve kentin diğer kısımlarına bağlantıyı sağlayan en güçlü aks olması nedeniyle önem taşımaktadır. Çalışma alanı dışına çıktıktan sonra Bahçelievler mevkinde Atatürk Bulvarı adını alan bu aks Diyarbakır İli yönünde devam etmektedir.

Çalışma alanı içinde yer alan 12 Eylül Caddesi, Vali Fuat Caddesi, Haleplibahçe Caddesi ve planlama alanının batı sınırını oluşturan 11 Nisan Caddesi kuzey güney doğrultulu diğer ana akslardır.

Şekil 4.49. Yol Kademelenmesi

Çalışma alanı içindeki doğu batı doğrultulu akslara bakıldığında ise alanın en kuzeyinden geçen Fuar Caddesi ve alanın güney sınırını oluşturan Harrankapı Caddesi önemli akslardır. Harrankapı Caddesi doğu yönünde devam ederek, Suriye sınırına uzanan Akçakale Yolu'na bağlanmaktadır. Fuar Caddesi ise batı yönünde devam ederek Gaziantep Yolu'na (İpekyol Bulvarı'na) bağlanmaktadır.

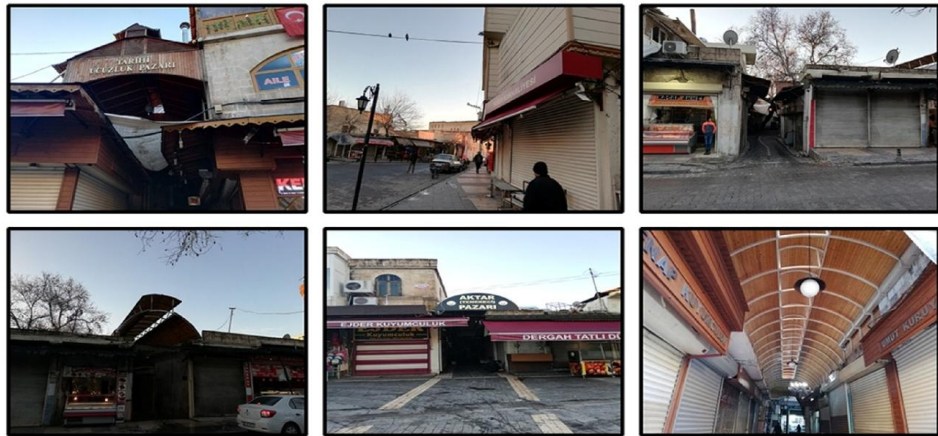
Çalışma alanının Şanlıurfa kentinin geleneksel ticari merkezi işlevini sürdürüyor olması ve yoğun bir konut dokusuna sahip olması nedeniyle, alan içinde yoğun bir yaya hareketliliğinin de olduğunu belirtmek gerekir. Çalışma alanını oluşturan tarihi kent merkezinde, Sarayönü, Kunduracılarpazarı, Divanyolu caddeleri, çevresindeki hanlardan oluşan tarihi çarşı bölgesi ve Haşimiye Meydanı ile Balıklıgöl'e bağlanan Göl Caddesi ve Balıklıgöl bölgesi yayalar tarafından oldukça yoğun şekilde kullanılmaktadır.

Çalışma alanında tarihi dokunun bir parçası olan dar sokak ve caddeler taşıt trafiği ve yaya yoğunluğu nedeniyle genel olarak yetersiz kalmaktadır. Oluşan hareketliliğe paralel olarak otopark alanlarının yetersiz kalması da alanda sıkışıklığa neden olmaktadır.

4.6.2.Kent Mobilyası

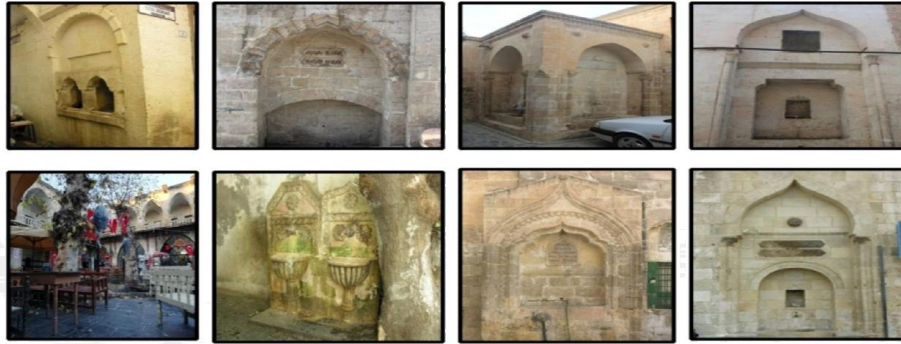
Kent donanımları/mobilyaları bir kentin mekânsal karakterini ve görsel imajını ortaya koyan önemli fiziksel materyaller olarak görülebilir. Nitekim kent donanımları/mobilyaları nitelikli–kaliteli ve özgün tasarım ürünleri olarak düzenlenmesinin kent imajını olumlu yönde destekleyerek, katkı sağladığı bilinmektedir (Feyzioğlu, 2008). Bu kapsamda; Şanlıurfa tarihi kent merkezi çevresinde yer alan kent mobilyaları/donanımlar ele alınarak, *üst örtü ve tenteler, aydınlatma elemanları, anıt ağaç ve çeşmeler, çöp–atık geri dönüşüm kutuları, , oturma üniteleri, bilgi iletişim ve işaret panoları ve sınırlayıcı öğeler* olmak üzere irdelenmiştir.

Üst Örtü Öğeler ve Tenteler: Tarihi kent merkezinin Mahmutoğlu Kulesi (Beykapsı), hanlar bölgesi, Sarayönü Caddesi, Divanyolu Caddesi, Meşakiye Caddesi (Türkmeydanı) ve Demokrasi Caddesi (12 Eylül Caddesi) yapılan incelemeler neticesinde: Mahmutoğlu Kulesi ve çevresinde Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi KUDEM tarafınca 2016-2017 yılları arasında çevre düzenlemesi kapsamında dokuya uygun tenteler yapılmış. Hanlar bölgesinin genelinde de üst örtü Büyükşehir Belediyesince yapılmış olsa da bölge insanı ile yapılan görüşmelerde üst örtüler yer yer çöktüğü ve çatı drenajlarının yeterli olmadığı belirtilmiştir. Sarayönü Caddesi, Divanyolu Caddesi, Meşakiye Caddesi (Türkmeydanı) ve Demokrasi Caddesi (12 Eylül Caddesi) ticari yapıların ağırlıklı olduğu yerlerdeki tentelerin büyük bir kısmı yine Büyükşehir Belediyesince yapılmış olsa da dokuyla uyumsuz tenlerde yer almaktadır (Şekil 4.50).

Şekil 4.50. Tarihi kent merkezinde Üst Örtü ve Tente Örnekleri

Çesmeler ve Anıt Ağaç: Tarihi kent merkezinde bulunan başlıca çeşmeler Hekim Dede Çeşmesi, Emencekzade (Kadioğlu Camii) Çeşmesi, Yıldız Meydanı (Firuz Bey) Çeşmesi, Haydar Ağa Çeşmesi, Çınar Çeşme, Şeyh Saffet Çeşmesi ve Boyahane Çarşısı Çeşmesidir. Bu çeşmelerin büyük bir kısmı günümüzde faal çalışmamaktadır. Alanda hanlar bölgesi yer alan Gümrük Hanı içerisinde 2 tane anıt ağaç bulunmaktadır. Alanda yapılan çalışmalar kapsamında yapılan görüşmelerde çeşmelerin faaliyeti geçmesi konusunda bir kanaat belirtilmiştir (Şekli 4.51).

Şekil 4.51. Tarihi Kent Merkezinde Çeşme ve Anıt Ağaçlar

Aydınlatma Elemanları: Tarihi kent merkezinde ana ulaşım aksları, ara yollar ve sokaklar genel olarak tek ve çift siyah veya gri renkli ferforje aydınlatmalar tercih edilmiştir. Beykapısı ile Güllü Sokak arası yerden halojen aydınlatma kullanılmıştır. Çalışma alanında yapılan tespitler sonucu ana ulaşım akslarında bulunan aydınlatma yeterli iken, ara sokaklarda aydınlatma yer yer zayıf kalmaktadır. Ara sokakların aydınlatılmasında en büyük problem dar sokaklardan ötürü aydınlatma elemanlarının fazla kullanılamamasıdır (Şekil 4.52).

Şekil 4.52. Tarihi Kent Merkezinde Aydınlatma Elemanları

Çöp ve Atık Geri Dönüşüm Kutuları: Tarihi kent merkezinde ve yakın çevresinde, aynı tasarım ürünü çöp kutularının kullanılmakla birlikte cam,alüminyum,kâğıt, plastik, atık geri dönüşüm kentsel donanımlarının kullanıldığı görülmektedir. Balıklıgöl ile Haleplibahçe arasında kalan bölgede ise çevre dokuyla uyumlu çöp kutularının kullanıldığı gözlenmektedir. Yapılan bu çalışma çerçevesindeki görüşmelerde Balıklıgöl ve Haleplibahçe de kullanılan çöp kutusu türlerinin yaygınlaştırılması gerektiği tespiti yapılmıştır. (Şekil 4.53).

Şekil 4.53. Tarihi Kent Merkezinde Çöz ve Atık Geri Dönüşüm Kutuları

Oturma Üniteleri:Çalışma alanında açıklık ve kamusal alanlar ağırlık camii önleri, meydan ve Balıklıgöl çevresinde yer almaktadır. Ara sokaklarda açıklığın fazla olmaması nedeniyle oturma üniteleri hiç kullanılmamıştır. Alandaki oturma gurupları yalın ahşap demir ayaklı ve beton ayaklı olmak üzere 2 grup altında toplamak mümkündür. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde kent mobilyalarının yaygınlaştırılması gerektiği kanısına ulaşılmıştır (Şekil 4.54).

Şekil 4.54. Tarihi Kent Merkezi Oturma Üniteleri

Bilgi İletişim ve İşaret Panoları: Tarihi kent merkezinde ana akslarda ve yakın çevresinde, genel olarak park yeri ve yolların tek yön, çift yön park süresini göstermek kentsel elemanların yanında Beykapısı ve Balıklıgöl çevresinde bulunduğu bölgenin tarihi anlatan bilgilendirme totemleri ve haritalarda yer almaktadır (Şekil 4.55).

Şekil 4.55. Bilgi İletişim ve İşaret Panoları

Sınırlayıcı Öğeler: Tarihi kent merkezinde, yaya ve araç yollarını birbirinden ayırmak, taşıt ve toplu taşıt yollarını ayırmak, park alanlarını belirtmek ile çeşitli sınırlayıcılar öğeler kullanılmıştır. Farklı renk, biçimlere sahip bu sınırlayıcılar beton, plastik, dökme demir gibi materyallerden oluşmaktadır. (Şekil 4.56).

Şekil 4.56. Tarihi Kent Merkezinde Sınırlayıcı Öğeler

4.7.Görsel-Çevresel Değerler

Tarih boyunca bulunduğu coğrafyanın en önemli kentlerinden biri olan Şanlıurfa, bir çok semavi dinin ve kültürün etkisi altında kalmış olup tüm bu dönemlerin izlerini taşıyan çok sayıda sivil mimarlık yapısı ve anıtsal yapıya sahiptir. Tarihi kent merkezinin dokusunu oluşturan en önemli parçaların başında gelen sivil mimarlık örneği yapılar, çevresel ve görsel değerleri açısından değerlendirildiğinde; mekânı tanımlayıcı ve yönlendirici özellikleriyle anıtsal yapılar ve tüm bu yapılarla bütünleşen organik sokak dokusu, çıkmaz sokakalar ve meydanlar alandaki önemli görsel ve çevresel değerlerdir. Tarihi kent merkezinin tanımlayan en önemli çevresel ve görsel değerlerin başında Balıklıgöl (Halil-ür Rahman ve Ayn-ı Zeliha gölleri) gelmektedir. Şanlıurfa Kalesi ve Tarihi Hanlar ve Mozaik ve Arkeolojik müzesi bir diğer öne çıkan değerlerdir.

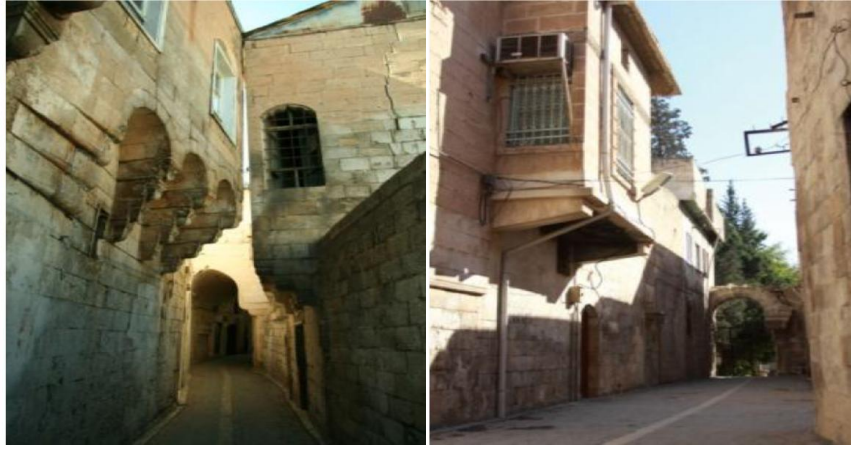
4.7.1.Sınırlar

Çalışma alanını oluşturan Şanlıurfa tarihi kent merkezinde geleneksel kent dokusunun tamamen yapılaşmış olması nedeniyle çalışma alanı içinde yapılaşma açısından bir eşik ve sınırlamadan söz etmek mümkün değildir. Alanın kuzeyde başlayıp ve doğu sınır boyunca devam eden Karakoyun Deresi doğal bir eşik durumundadır. Çalışma alanının kuzey batısında yer alan Bediüzaman Mezarlığı ile kuzey batısından başlayıp güney batısına kadar uzanan Haleplibahçe yolu ve alanının güney sınır boyunca uzanan harrankapı caddesi ile Urfa Kalesi sınırlayıcı yapay eşiklerin başında gelmektedir.

4.7.2.Yollar

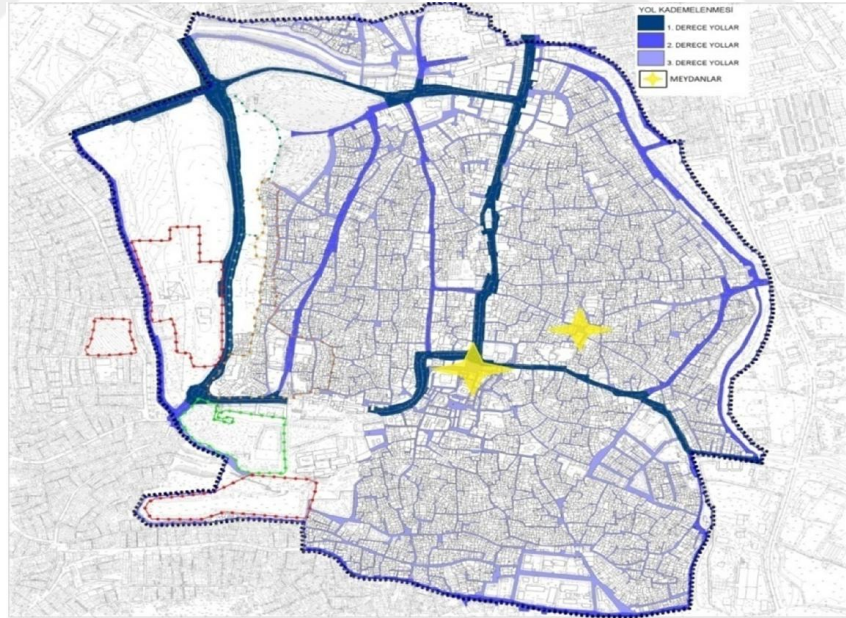
Şanlıurfa tarihi kent merkezinde mevcut caddelere ve sokak ulaşım yönünden incelendiğinde; sürekli taşıt yolları, yaya yolları, çıkmaz sokaklar, meydanlar/meydancıklar olarak görülmektedir. Çalışma alanında ticaretin

yoğunlaştığı 12 Eylül Caddesi, Sarayönü Caddesi ve Büyükyol Caddesi ve Meşakiye Caddesi göze çarpmaktadır.

Şekil 4.57. Sokak Görünümleri

Tarihi kent merkezinde sokaklar organik yapısını koruması nedeniyle bir çoğu taşıt yolu olamayacak kadar dar ve çıkmaz sokaklarda meydana gelmektedir. Çıkmaz sokaklar; geleneksel doku içerisinde evlere erişimi sağlayan ve konutlara giriş sağlayan kapılarda sonlanan çıkmaz sokaklardır. Yörede tetirbe olarak bilinen bu sokaklar, dokunun önemli bir parçasıdır.

Şekil 4.58. Yol ve Meydanlar

Meydanlar; alan içinde özellikle sokakların kesiştiği noktalarda oluşturulan toplanma, seyir, dinlenme gibi değişik işlevlere cevap verebilecek biçimde düzenlenmiş boşluklardır. Genel anlamda büyük açıklardan bahsetmek mümkün değildir. Geleneksel doku içinde çok geniş açıklıklara rastlanmadığından, bu

mekânlar meydan/meydancık olarak işlev görmektedir. Bunların başındada 58.meydanı ve Haşimiye Meydanı gelmektedir.

4.7.3.Bölgeler

Şanlıurfa tarihi kent merkezinde; Balıklıgöl Kent Platosu ve geleneksel ticaret merkezi diğer alanlardan bölgesel olarak farklılaşmasına rağmen, geleneksel doku açısından tümüyle korunmuş ve bozulmaya uğramamış homojen bir bölgeden söz etmek mümkün değildir. Tarihi kent merkezine geneline bakıldığında ise geleneksel ticaret merkezini oluşturan tarihi çarşı bölgesinin çevresini saran konut dokusu bütünlüklü geleneksel dokunun en rahat gözlemlendiği yerler olup çeperlere doğru gidildikçe Yeni, Tepe, Kendirci ve Türkmeydanı mahallerinde geleneksel konutların daha seyrek, yeni yapıların çoğunlukta olduğu alanlar görülmektedir.

Geleneksel Ticaret Merkezi: Gümrük Hanı ve Haşimiye Meydanı çevresinde yoğunlaşan Osmanlı döneminden kalma pazar ve hanlardan oluşmaktadır. Bu bölge geçmişten gelen ticari işlevini günümüzde kısmende olsa devam ettirmekte olup ve sahip olduğu işlev, yarattığı etki ile alanın merkezi olma özelliğini günümüzde sürdürmektedir.

Balıklıgöl Kent Platosu: Kent içinde yine sahip olduğu turistik cazibe ve ticari hareketlilik ile öne çıkan bir bölgedir. Halil-ür Rahman Gölü, Ayn-ı Zeliha Gölü, Halilür Rahman (Döşeme) Cami, Rızvaniye Cami, Hasan Paşa Cami ve Mevlid-i Halil (Dergâh) Cami ile tüm bu yapıları çevreleyen park alanından oluşan Balıklıgöl Kent Platosu taşıdığı dini ve tarihi önem ile kentin sembolü haline gelmiştir. Tarihi Urfa Kalesi de bu bölge ile bütünleşmektedir.

4.7.4.Baskın İmgeler

Balıklıgöl: Çalışma alanındaki çevresel ve görsel değer arasında en baskın öge kuşkusuz Şanlıurfa'nın sembolü haline gelen Balıklıgöl'dür. Balıklıgöl olarak

bilinen Halil-ür Rahman Gölü ve bu göl ile birlikte yer alan Ayn-ı Zeliha Gölü çalima alanının güneybatı kesiminde Urfa Kalesi'nin kuzeyinde yer almaktadır.

Balıkligöl adıyla anılan Halil-ür Rahman Gölü, Rızvaniye Cami'nin önünde bulunmakta olup 150 metre uzunluğunda ve 30 metre genişliğindedir. Derinliği 3-5 metre civarındadır. İçinde Hz. İbrahimi'nin içine atıldığı efsanesine konu olan sazan türü balıklar bulunmaktadır. İslami kaynaklara göre, Hz. İbrahim Nemrut tarafından ateşe atıldıktan sonra bir mucize gerçekleşir ve etraf güllük gülistanlık olur. Bu mucizenin gerçekleştiği mekânın Balıkligöl ve çevresi olduğuna inanılmaktadır. Hz İbrahim ateşe atıldıktan sonra, Nemrut'un kızı Zeliha da Hz. İbrahim'i çok sevdiğinden ateşe atılmasına dayanamaz, o da kendisini ateşe atar. Zeliha'nın düştüğü yerde bir göl oluşur. Bu göle de Ayn-ı Zeliha (Zeliha Gölü veya Pınarı) adı verilir (URL-4).

Şekil 4.59. Balıkligöl ve Rızvaniye Camii

Urfa Kalesi ve Surlar: Çalışma alanının güneybatısında, Halil'ür Rahman ve Ayn-ı Zeliha göllerine hâkim Damlacık Dağı üzerinde bulunan kalenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Çevresi yaklaşık 800 m. uzunluğundadır ve 25 adet burçla takviye edilmiştir. Kuzey yönü çok dik ve sarp kayalıktır. Çevresine kayalara oyularak derin hendekler yapıldığı gözlenmektedir.

Kaleyi çevreleyen surlar 20. yüzyılın başlarına kadar iyi durumda gelebilmiş, bundan sonraki dönemlerde kısmen yıkılmıştır. Surlar günümüzde etrafını saran konutlardan arındırılarak ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 4.60. Urfa Kalesinin Genel Görünümü

Şanlıurfa Kale Eteği Kentsel Dönüşüm Projesi ile Şanlıurfa kale eteğinde bulunan gecekondulu niteliğindeki konutlar kamulaştırılarak kale eteğindeki nekropol alanın ortaya çıkarılması sağlanmıştır.

Tarihi Çarşı: Şanlıurfa'nın Osmanlı döneminden kalma hanlar ve pazarlardan oluşan tarihi çarşı bölgesi Gümrük Hanı civarında yoğunluk göstermektedir. Kazaz Pazarı (Bedesten), Sipahi Pazarı, Pamukçu Pazarı, Koltukçu Pazarı, Tenekeci Pazarı, Oturakçı Pazarı, Kınacı Pazarı, Bıçakçı Pazarı, Kürkçü Pazarı, Kazancı Pazarı, Neccar Pazarı, İsoçu Pazarı, Demirci Pazarı, Çulcu Pazarı, Çadirci Pazarı, Saraç Pazarı, Attar Pazarı, Eskici Pazarı, Boyahane Çarşısı, Keçeci Pazarı, Kokacı (Kovacı) Pazarı, Kasap Pazarı, Eski Kuyumcu Pazarı, Kavafhane Çarşısı, Hanönü Çarşısı, Hüseyiniye Çarşıları Gümrük Hanı civarında yer alan ve günümüzde de tarihi özelliklerini koruyan önemli alışveriş mekânlarıdır. Şanlıurfa; İstanbul, Bursa ve Edirne'den sonra kapalı çarşı bakımından Anadolu'nun önde gelen geleneksel ticarete sahip illeri arasında yer almaktadır .

4.7.5.Simgesel Ögeler ve Nirengi (Röperler) Noktaları

Çalışma alanına konu olan tarihi kent merkezinde dokusu içindeki en önemli simgesel öge Balıklıgöl'dür. Balıklıgöl, Şanlıurfa'nın ulusal ve uluslararası çapta semavi dinlere merkezi olması nedeniyle önemli bir simgeye dönüşmüş durumdadır.

Haleplibahçe Mozaikleri de çalışma alanı ve Şanlıurfa kenti için simgesel öge haline gelmiştir. Çalışma alanı içinde var olan anıtsal yapıların bir kısmında simgesel

öğeler niteliğindedir. Bunların başında Urfa Kalesi olmak üzere, Mevlid-i Halil (Dergâh) Cami, Ulu Cami Gümrük Han simgesel öge olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 4.61. Dar sokakların görünümü

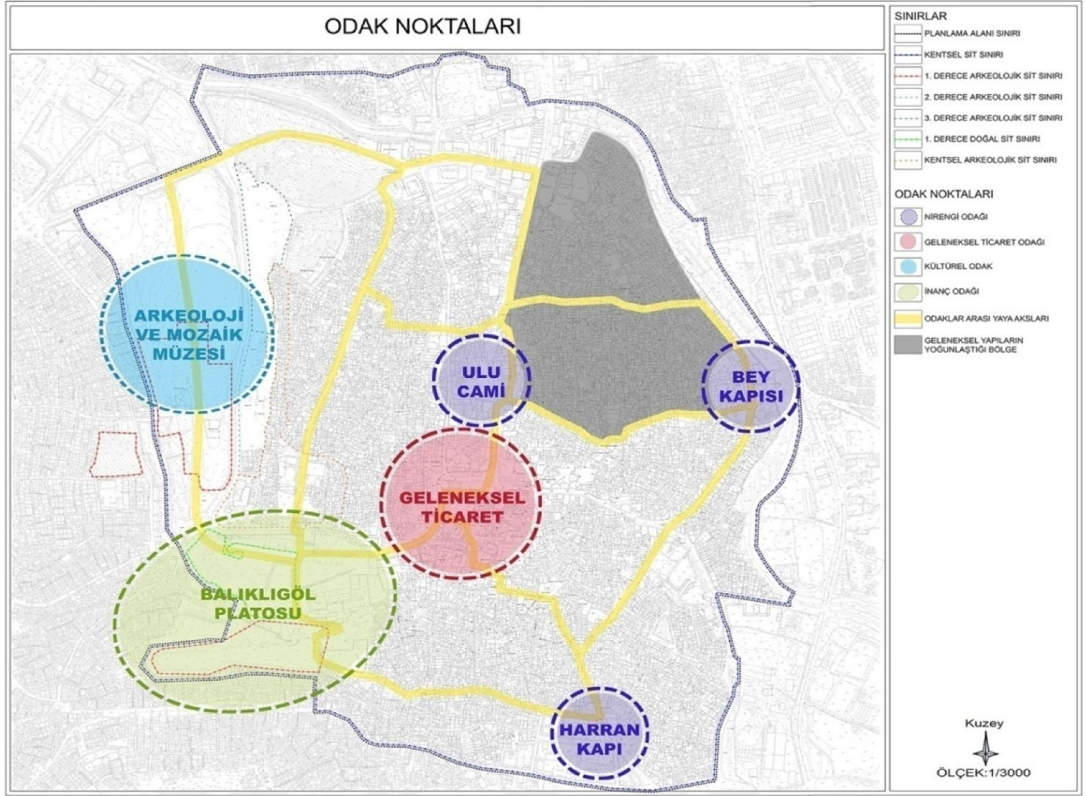

Şekil 4.62. Kabaltı görünümü

Çalışma alanı sınırları içinde yüksek avlu duvarlı ve dar sokaklar yapılaşma nedeniyle "kapalılık hissi" uyandırsada, sokakların bazı bölümlerinde oluşan hareketlilik röper noktalarının oluşmasını sağlamaktadır. Bunun yanında, odak noktalarında var olan yapıların bir bölümü ile aynı zamanda simgesel öge olarak nitelendirebileceğimiz yapıların bir bölümü röper olarak da işlev üstlenmektedir. Özellikle geniş alandan algılanma olanağı bulunan minareler, camiler, yüksek anıtsal yapılar, nirengi (röper) olarak kullanılan yapılardır.

4.7.6.Odak Noktaları

Çalışma alanı içerisindeki odak noktalar irdelendiğinde: Anıtsal yapılar ve bu yapıların çevresinde gelişen tarihi doku ve meydanlar odak noktası niteliğindedir. Şanlıurfa tarihi kent merkezinde bulunan Gümrük Hanı ve Haşimiye Meydanı arasında gelişen geleneksel ticaret bölgesi, Ulu cami ve çevresi, Balıklı Göl Platosu, Harran Kapı ve Mahmutoğlu kulesi odak noktası konumundadır. Bu odak noktalarının yanı sıra Mozaik ve Arkeolojik Müzeleride kültürel odak noktaları olarak göze çarpmaktadır (Şekil.4.62).

Geleneksel Ticaret Merkezi ve Haşimiye Meydanı: Şanlıurfa'nın geleneksel ticaretinin yoğunlaştığı bu bölge sadece tarihi kent merkezinde değil Şanlıurfa için önemli noktalardan biridir. Divanyolu Caddesi'nin tarihi çarşılar bölgesine açıldığı nokta olan Haşimiye Meydanı'nın yakın çevresi Pazar Cami, Gümrük Hanı, Attar Pazarı, Koyuncu Pazarı, İsoçu Pazarı ve Kasap Pazarı ile çevrilidir.

Şekil 4.64. Geleneksel Ticaret ve Haşimiye Meydanı genel görünümü

Ulu Cami: Çalışma alanına konu olan tarihi kent merkezi içindeki önemli odak noktalarından biri de 12 Eylül Caddesi ile Divanyolu Caddesi arasında bulunan Ulu Cami'dir. Tarihi kent dokusunun merkezi niteliğindeki Ulu Cami bu özelliğini geçmişten günümüze ticaret Ulu Camii ve çevresinde yoğunlaşmıştır.

Şekil 4.65. Ulu Camii

Mahmutoğlu Kulesi: Urfa Kalesi kent surlarının devamı niteliğindeki yapılardan günümüze kadar kalan en önemli eserlerinden biride Mahmutoğlu Kulesi olarak bilinen burçtur. Kentin doğu surlarından kente giriş-çıkış sağlayan Beykapısı (Bab el-Emir) günümüzde yıkılmış ve sadece Mahmutoğlu Kulesi ayakta kalabilmiştir. Mahmutoğlu Kulesi Akçakale Yolu'na bağlantısının sağlandığı nokta olması nedeniyle odak niteliğine sahiptir. Mahmutoğlu Kulesi Restorasyonu sonucunda ve Kent Müzesi ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi KUDEM(Koruma Denetleme Şube Müdürlüğü) olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.66. Mahmutoğlu Kulesi

Harran Kapı (Bab el-Harran): Buluntulardan tespit edildiği kadarıyla toplam dört kapısının olduğu bilinen tarihi kent merkezinin ayakta kalan tek kapısı Harran Kapı'dır. Tarihi kent merkezinin güney girişini oluşturan kapı kentteki odak noktalarındandır. Harran Kapı Restorasyonu ve Müzik Müzesi Oluşturulması Projesi kapsamında kapı restore edilmiş ve bir kısmı İbrahim Tatlıses Müzik Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

Şekil 4.67. Harran Kapı ve Müzik Müzesi

Balıkligöl Kent Platosu: Halil-ür Rahman Gölü, Ayn-ı Zeliha Gölü ile bu göllerin etrafındaki kenarında konumlanan Rızvaniye Camii, Halil-ür Rahman (Döşeme) Camii ve bu yapıları çevreleyen rekreasyon ile oluşan alan dini ve tarihi önemi nedeniyle hem tez konusu olan tarihi kent merkezi için olduğu kadar hem de tüm Şanlıurfa kenti içinde önemli bir odak noktası konumundadır. Yerli ve yabancı turistlerin çokluğu, gerekse bu yapıların etrafında var olan günü birlik ihtiyaçları karşılayacak fonksiyonların var olması, Balıklıgöl Kent Platosunun odak noktası olma özelliğini kazandırmaktadır. Aynı şekilde Balıklıgöl'ün hemen güneydoğusunda kalan Mevlid-i Halil (Dergâh) Camii'nin yanındaki mağarada Hz. İbrahim Peygamber'in mağarada doğduğuna inanıldığından dini yönden büyük öneme sahiptir.

Şekil 4.68. Balıklıgöl Kent Platosu

Arkeolojik ve Mozaik Müzesi: Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, Arkeopark ve Edessa Mozaik Müzesinden oluşan Haleplibahçe Müze Kompleksi, 34 bin metrekarelik kapalı alanıyla 2015 yılında ziyarete açılmış ve Türkiye'nin en büyük müzesi olma özelliğini taşıması nedeniyle Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi için kültürel odak niteliğindedir.

Şekil 4.69. Arkeolojik ve Mozaik Müzesi Kaynak (URL-5)

4.8. Somut ve Somut Olmayan Miraslar

Abacılık: Aba, el mekikli cülha tezgâhında deve yününden dokunan ve elbise üzerine giyilen bol bir giysidir. Aba, görünüm olarak kürke benzemektedir. Kadınlar ve Erkek için ayrı çeşitleri olan bu giysilere günümüzde rağbet görmemesinden ötürü, dokunması da terk edilmiştir.

Eyyûbiye, Kaleboynu ve Harran Kapısı mahallelerindeki tezgâhlarda eskiden icra edilen bu sanatın bilinen en eski ustaları, Mehmet Apaydın, Halil Yücepepe, Bakır Bostancı, Mehmet Boz Bakır, Yücepepe, Abacı İbrahim, Said Baba ve Abacı Mustafa'dır.

Ağaç Oymacılığı: Evlerdeki ayna, dolap kanatlarına, kapı, sandık ve pencere gibi diğer ahşap objelere bakıldığında ağaç oymacılığın Şanlıurfa'da çok eski ve güçlü bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Marangozluk sanatı Şanlıurfa'da "Kaba Neccârlar" ve "İnce Neccârlar" olmak üzere iki farklı gruptaki zanaatkarlar tarafından sürdürülmektedir. Kaba neccârlar bugünkü Neccâr Pazarı denilen çarşıda içerisinde halen işlevini sürdürmekte gelin sandığı, beşik, dolap vb. ürünler imal etmektedir.

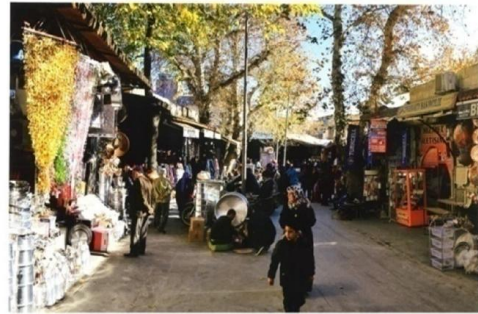
İnce Neccârlar zanaatı ise eskiden Karameydan mevkiinde bugünkü PTT yerinde bulunan Halkevi ile Yusuf Paşa Camii arasındaki dükkânlarda çalışırlardı. İşlemeli kapı, pencere kanatları, çeyiz sandıkları ve aynalar bu esnaf tarafından üretilmekteydi. Buradaki dükkânlar zamanla kapanmış ve bu işle uğraşan zanaatkarlar farklı yerle dağılmıştır.

Şekil 4.70. Neccâr Pazarı

Şanlıurfa'daki ev ve anıtsal yapılardaki pencere ve kapı kanatları, ağaç eserler arasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Ağacın çabuk yıpranan bir madde olması, çabuk tahrip olmasına yol açan etkenlerin fazla olması, ağaç eserlerinin çok eski örneklerinin günümüze kadar ulaşmamasına neden olmuştur. 1716-1721 dönemine ait Rızvaniye Camii'nin bu tarihten kalma kapısı, Eyyûbi Medresesi'nin yerine 1781 tarihinde inşa edilen Nakibzâde Hacı İbrahim Efendi Medresesi Kütüphânesi'nin aynı tarihten kalan kapısı dışında, tarihleri daha öncelere götürülebilecek ağaç eser Urfa'da bulunmamaktadır.

Bakırcılık: Urfa'daki tarihi geçmişi eskilere dayanan bakırcılık sanatı 1960'lı yıllara kadar önemini korumuş, Kazancı Pazarı ve Hüseyiniye Çarşıları'ndaki dükkânlarda zanaatkarlar tarafından icra edilmiştir. 1960'lı yıllarda plastik, alüminyum ve çelikten imal edilmiş seri üretim fabrikasyon türü mutfak gereçlerinin piyasaya çıkması ile bu zanaat önemini yitirmiştir.

Şekil 4.71. 1913'lerde ile Günümüzdeki Kazancı Pazarı ve Hüseyiniye Çarşıları Görünümü(Aran ve Akgül, 2016)

1950'li yıllarda 100 dükkan ve 300 usta ve kalfa ile sürdürülen bakırcılık zanaatı günümüzde 10 dükkan ve 30 civarında usta ile sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Şanlıurfa bakır işleri tekniklerinden “dövme çekiç” tekniğiyle ünlenmiştir. Günümüzde bazı genç zanaatkarlar tarafından “Kabartma Çekiç” tekniğine yöntemi ile turistik amaçlı, özel amblemleri ve tarihi yerleri konu alan kabartmalı cezveler, tepsiler ve hediyelik eşyalar yapılmaya başlanmıştır.

Cülhacılık (Bez Oymacılığı): Pamuk ipliği, yün ipliği ve floş'un kamçılı tezgâhının tek ayakla çalışan çeşidi olan “cakarlı” ve 2-4 ayakla çalışan çeşidi olan “çekmeli” tezgâhlarda dokunarak “Yamşah” (“Neçek”-“Çefiye”) ve “Puşu” gibi baş örtüsü, “Ehram” gibi kadın boy örtüsü haline getirilmesi sanatına Şanlıurfa'da “Cülhacılık” denilmektedir.

1650 yıllarında Urfa'yı gelen Evliya Çelebi, Urfa'da pamuk ipliğinden kapı gibi sağlam bez dokunduğunu, bunun Musul bezinden daha güzel ve temiz olduğunu söylemektedir. 1883 tarihli Halep Vilâyet Salnâmesi'nde Şanlıurfa'da 221 adet kumaş tezgâhının varlığından söz edilmiş olması dokumacılığın bu ilde önemli bir sektör olduğunu göstermektedir.

30-40 yıl öncesine kadar Kamberiye Mahallesi'nde yaklaşık 100'e yakın kamçılı tezgâhta yapılan Neçek ve Yamşah dokumacılığı (Cülhacılık) son zamanlarda önemini yitirmiş, toplam tezgâh sayısı 5-6'ya düşmüştür. Hekimdede Mahallesinde “Kumaşhane” denilen evdeki 10'a yakın tezgâhta 100 yıldan beri cülhacılık yapılmaktaydı. Ancak son yıllarda fabrikasyon ürünlerinin artması bu zanaata olan ilginin azalması neticesinde bu tarihi imalathanedeki tezgâhlar 1991 yılında dağıtılmış, imalathane konuta dönüştürülmüştür.

Çulculuk (Semercilik-Palancılık): Merkep ve at gibi binek hayvanları üzerine serilen semerlere Urfa'da halk arasında “Palan”, bu zanaatla uğraşanlara da “Çulcu” (Palancı) denilmektedir. 30-40 yıl öncesine kadar Merkep ve at gibi hayvanların yük taşıyıcı ve binek olarak Urfa'da önemli bir yeri vardı. Günümüzde taşımacılıkta motorlu araçlarla yaygınlaşması neticesinde at, eşek ve deve gibi hayvanlar önemini yitirmiş, dolayısıyla “Çulculuk” zanaatı 3-5 dükkân dışında hemen hemen terk edilmiştir.

Mevlevihane'nin doğusunda yer alan ve “Çulcu Pazarı” denilen mevkide çarşıdaki 25-30 dükkânda çalışan çulcu ustası 30-40 yıl önce çarşayı tamamen terk ederek Kürkçü Pazarı'na taşınmıştır. Bu zanaat günümüzde Çulcu Pazarı'ndaki 3-5 dükkânda yaşatılmaktadır ve yok olma ile karşı karşıyadır.

Debbağlık:Büyükbaş hayvanın ve hayvancılığın yaygın olduğu Şanlıurfa'da, Debbağlık zanaatı geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Bu zanaat günümüzde fabrikasyon türü derilere yenik düşerek tamamen terk edilmiş bir durumdadır. 1883 tarihli Halep Vilâyet Salnâmesi'nde her iki debbağhânededen söz edilmektedir.

Kazzazlık:İpek ipliğın el ile bükülerek işlenmesine “Kazzazlık” denilmektedir. “Kazzaz pazarı” denilen kapalı çarşıda (Bedesten) eskiden 30-40 dükkânda sürdürülen bu tarihi zanaat günümüzde aynı çarşı içerisinde bir iki usta tarafından sürdürülmeğe çalışılmaktadır.

100-150 yıl öncesine kadar ipekçilik Urfa'da önemli bir sektör konumundaydı. Günümüzde bu sektör tamamen yok olma tehlikesinde ile karşı karşıyadır.

Şekil 4.72. Kazaz Pazarı Genel Görünümü

Keçecilik: Bu tarihi ata sanatı, Şanlıurfa'da Keçeci Pazarı denilen eski çarşıda ve çevresindeki hanlarda sürdürülmektedir. Zanaatkarların sayısının her geçen gün azaldığı bu zanaat dalının da geleceği tehlikededir.

Şekil 4.73. Keçeci Pazarı Genel Görünümü

Kürklk: Hayvan krklerinin işlenerek giysiye dönüştürülmesi insanlık tarihinin en eski zanaatlarından biridir. Ana rahminde ölen, ya da en fazla 5 aylık iken ölen kuzuların tüylü derilerinden yapılan düz yakalı veya yakasız dış kısmı ‘‘akaf’’ olarak adlandırılan siyah bir kumala kaplı aba gibi bolca giysiye Urfa’da halk arasında ‘‘Krk’’ denilmektedir. Urfa’ya özgü olan bu giysi, Anadolu’da Urfa dışında başka bir yerde yapılmamaktadır. Özellikle kış aylarında orta yalı ve yalı kimseler tarafından tercih edilir.

Krk yapımında beyaz, ve siyah alaca renkte tüyleri olan  çeşit deri kullanılmaktadır. Ancak bunların en değerlisi siyah tüylü deridir. Nadir bulunan bu deri cinsi ancak beyaz ve alaca krklerin yakaları, kol ağızları ve eteklerinin ihtiyacını karılayabilmektedir. Bu nedenle esnaf kendi arasında siyah renkte krk imal etmemeyi kararlatırmıtır ve bu karara titizlikle uyulmaktadır. Siyah tüylü deriler Anadolu’da Tokat’tan, yurtdışından ise Afganistan’dan temin edilmektedir.

anlıurfa’da imal edilen krklerin %25’i il merkezinde ve evre illerde, %75’i ise kış geceleri soğuk l iklimine sahip Suriye, Irak, Katar, Kuveyt, İnan ve Suudi Arabistan gibi ülkelere ihraç edilmektedir. Bazen bu ülkelerden gelen tüccarlar tarafından kürkler toptan olarak satın alıp ülkelerine götürmektedirler. Böylece bu ata sanatı canlılığını korumakta birlikte ülkemize döviz kazandırmaktadır.

Saraçlık: ‘‘Kösele’’ denilen kalın deri ve normal ince deri ile kemer, çanta, hayvan koum takımları, silah kılıfı gibi avcı gereçlerinin yapıldığı sanata Saraçlık, bu ile uğraanlara da Saraç denilmektedir. Atılık ve At’a verilen önem dolayısıyla Saralığın eski Türk sanatları arasında önemli bir yeri vardır. anlıurfa’da nl Arap atlarının yetitirilmi olması, saraçlık sanatının önemini arttırmış ve bu sanata büyük ilgi duyulmasına sebep olmuştur. Bu zanaat, günümüzde Hseyniye arıları yakınındaki ‘‘Saraç Pazarı’’ denilen arıda sürdürülmektedir. Eskiden 15-20 dkknın yer aldığı bu arıda günümüzde 3-4 dükkân bulunmaktadır. Bilhassa At’ın toplum hayatındaki yerini yitirmiş olması saraçlık zanaatının da gerilemesine neden olmuştur.

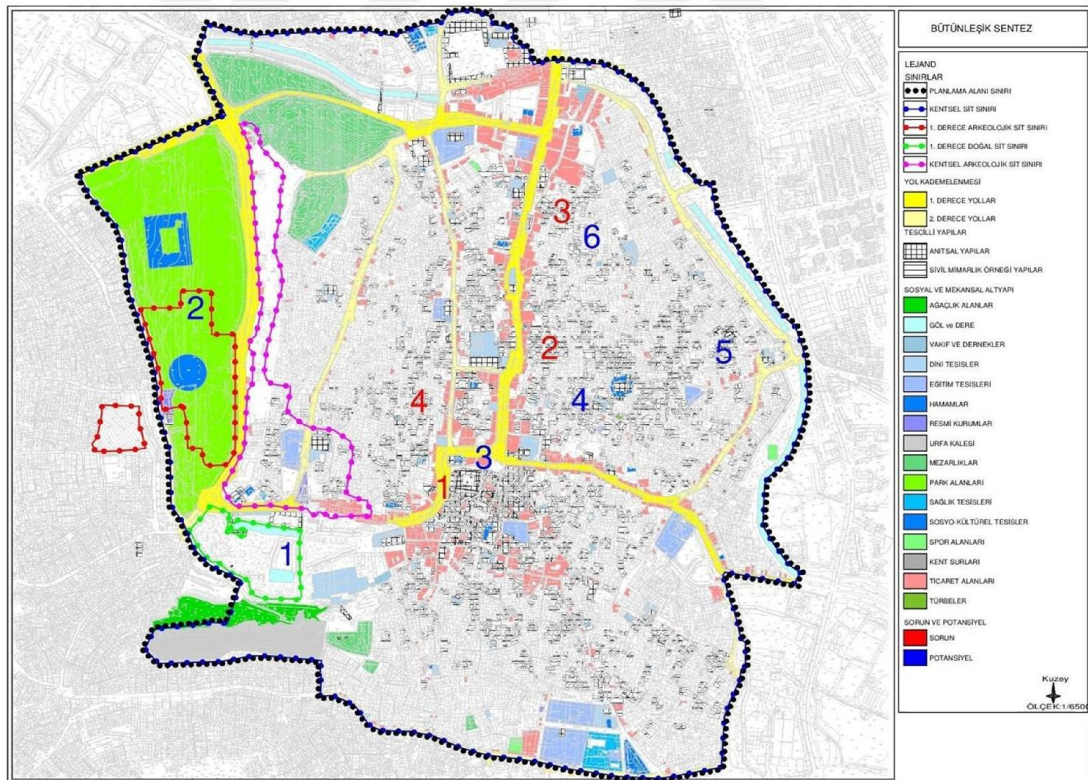
Tarakılık: anlıurfa’nın geleneksel el zanaatlarında olan tarakılık, günümüzden 50-60 yıl öncesine kadar Eski Arasa Hamamı ile Hoca Abdlvahit

Camii arasında kalan çarşıdaki 20 kadar dükkânda icra edilirdi. Fabrika türü plastik tarakların imal edilmesiyle önemini yitirmiştir.

Şanlıurfa'da el zanaatıyla üretilen tarak; deve'nin bacak kemiğinden, armut ve iyi cins ceviz ağacından yapılmaktadır. Beyaz renkteki deve kemiği fildişi görünümü verdiği için, sert ve dayanıklı olması nedeniyle yapıldığı dönemlerde tercih edilirdi. (Url-6)

4.9. Bütünleşik Sentez

Şanlıurfa tarihi kent merkezinde yapılan sosyo-ekonomik, mekânsal ve çevresel görsel değerler analizlerinin sonucunda oluşturulan bütünleşik sentez doğrultusunda sorun ve potansiyeller tespiti yapılmıştır.

Şekil 4.74. Bütünleşik Sentez

Yapılan bütünleşik sentez sonucunda tespit edilen potansiyellerin içerisinde inanç odağı konumundaki Balıklıgöl platosu (1), kültürel potansiyeli konumundaki Mozaik ve Arkeolojik Müzesi(2) ile geleneksel ticaretin bulunduğu hanlar bölgesi(3), alandaki potansiyellerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra tescilli

yapının ve organik sokak dokusunun kısmen de olsa korunduğu Yusufpaşa, Hekimdede ve Beykapısı Mahalleri sınırları içerisinde yer alan tescilli kültürel mirasları bakımından diğer bir potansiyeller arasında yer almaktadır(4-5-6).

Sorunlar kısmında yapılan tespitlerin başında ise zaman içerisinde eski meslek gruplarına olan ilgilinin azalması ile bir kısmının tamamen bir kısmının da kısmen yok olması sorunu gelmektedir(1). Bunun birlikte tarihi kent merkezindeki konut alanın geçiş bölgesi olarak kullanılmasına dayanan bilinçsizce yapılan onarım-müdahaleler(2) ve köhneleşmesi(3) sorunu yer almaktadır. Bir diğer sorunda yapıların zaman içerisinde terk edilmeye dayanarak işlevsiz kalmasıdır(4).

4.10. SWOT(Güçlü- Zayıf Yönler & Fırsatlar Tehditler)Analizi

Swot analizi genel anlamda herhangi bir konu ile alakalı güçlü ve fırsat yönüyle destekleyici analizlerinin yanısıra yine aynı konu ile alakalı zayıf ve tehdit faktörlerinin bir çok farklı değişken ile beraber irdelendiği bir analiz türüdür. Yapısal olarak iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama İç Analizler (Güçlü ve Zayıf Yönler), ikinci aşama Dış Analizler (Fırsat ve Tehditler) olarak adlandırılır.

Çalışma alanını kapsayan Şanlıurfa tarihi kent merkezi kırsal alanadan aldığı göç ile "geçiş bölgesi" veya farklı bir söylem ile "nöbetleşe yoksulluğun" yaşandığı bölgeler dönüşmüştür. Ekonomik durumu düşük gelirli ailerin yoğunlaştığı bu bölgelerin yaşam koşullarına düşmesine paralel olarak çevresel sorunlarda baş göstermiştir. Ekonomik durumu daha iyi olan aileler yaşam koşulları ve çevresel sorunların artması nedeniyle yeni yerleşim alanlarına geçme eğilimi göstermesi, tarihi kent merkezindeki konut tipolojileri dar gelirli ailelerin yerleşim alanına dönüşmesini tetiklemiştir. Bunun dışında Tarihi kent merkezinde ticaretin yoğunlaşması ve ticari faaliyete dayalı trafik yoğunluğunuda beraberinde getirmektedir. Ticari faaliyetlerden kaynaklanan dezavantajlarının yanı sıra alan canlılığın sürdürülebilmesi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Bunun yanı sıra tarihi kent merkezindeki kültürel ve inanç odakları turizm potansiyeli bakımından geliştirici ve yönlendirici etkiye sahiptir.

Aşağıdaki tabloda alana ilişkin Swot (Güçlü-Zayıf Yönler & Fırsat-Tehtitler) analizlerine yer verilmiştir.

Tablo 4.7. SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<p>G.1 İnanç Odağının Varlığı : Balıklıgöl Platosun ve çevresindeki kültürel zenginleri ile inanç odağı konumda olması.</p> <p>G.2 Geleneksel Ticaret Merkezi: Tarihi kent merkezi bulunan hanlar bölgesinde varlığı.</p> <p>G.3 Kültürel Merkez Karakteri: Ulusal ve uluslar arası düzeyde semavi dinler, arkeolojik ve mozaik gibi kültürel mirasların varlığı .</p> <p>G.4 Konaklama İmkanını Yeterliliği: Tarihi kent merkezi ve çevresinde konaklama imkanının varlığı ve yeterli düzeyde olması.</p> <p>G.5 Kültürel Miras Varlığı: Tarihi kent merkezinde anıtsal ve sivil mimarlık örneklerinin yoğun olması.</p> <p>G.6 Merkez Karakteri: Kentsel nüfusun tümüne yönelik ticaret-sosyal-yönetim ve kültürel işlevlerin yürütülme potansiyeli.</p>	<p>Z.1 Turizm Potansiyelinin Etkin Kullanılmaması: Kültür ve inanç turizmine konu olan odakları noktalarının turizme yönelik kullanımındaki potansiyelinin etkin kullanılmaması.</p> <p>Z.2 Fiziksel Dejenerasyon : Tarihi kent merkezin içerisindeki özel mülkiyette bulunan tescilli yapıların yıpranmış olması.</p> <p>Z.3 Geleneksel Doku İle Uyumsuz Yapılaşma: Tarihi kent merkezindeki yapılara yapılan ekleme ve müdahaleler ile tarihi kent merkezinde yapılmış yeni yapıların doku ile uyumsuz silüetin oluşturması.</p> <p>Z.4 Kısıtlayıcı Etkiler: Kentsel alt yapı, ulaşım, otopark sorunlarının çözülmesinde, tarihi kent merkezi içerisinde sit alanları ve tescilli yapılar nedeniyle kısıtlı seçeneğin olması.</p> <p>Z.5 Özgün Karakterin Bozulma Riski: Sivil mimarlık örneklerinin ticari kaygılardan ötürü yapılan müdahaleler ile karakteristik özelliğini kaybetmekle karşı karşıya kalması.</p> <p>Z.6 Kalifiye Zanaatkar Yetersizliği: Hanlar bölgesi içerisinde geleneksel ticaret ile uğraşan zanaatkarların sayısının giderek azalması.</p>
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<p>F.1 UNESCO'nun Etkisi: Tarihi kent merkezinin UNESCO'nun "Dünya Miras Listesine" girebilmesi için yapılan çalışmalar.</p> <p>F.2 Anıtsal ve Sivil Mimarlık örneklerinin İşlevlendirilmesi Potansiyeli: Tarihi kent merkezi içerisindeki tescilli sivil mimarlık örneklerinin kafeterya, lokanta, butik otel, kültür merkezi1 ve müze vb. kültürel tesislere dönüştürülme potansiyeli.</p> <p>F.3 Turizm Destinasyon Potansiyeli: Ulusal ve uluslararası düzeyde kültür ve inanç turizmine konu olan odak noktalarının turizme yönelik kullanımı ile ekonomik gelir açısından geliştirilebilir potansiyele sahip olması</p> <p>F.4 Ulaşılabilirlik İmkanları: Havaalanı ve otoyol bağlantılarının kuvvetli olması.</p> <p>F.5 Canlandırma ve Yenilme Faaliyetleri: Yerel ve Merkezi yönetimlerce tescilli yapılarda yapılan canlandırma ve yenilme faaliyetlerinin olması</p>	<p>T.1 Mekansal Gelişimin Baskısı: Tarihi kent merkezi içerisinde kentsel, sosyal ve ulaşım sorunların geleceğe dönük geliştirilebilir olanaklarının tescilli yapılar üzerindeki baskısı.</p> <p>T.2 Geleneksel Zanaatların Sürdürülebilirliği: Geleneksel ticaret ile uğraşan zanaatkarların bilgi ve birikimlerini gelecek kuşaklara aktaracak çırak bulamamaları.</p> <p>T.3 Nöbetleşe Yoksulluk Bölgesi ve Multeci Sorunu: Tarihi kent merkezinin konut alanı olarak düşük gelirli ailelerin "geçiş bölgesi" olarak kullanması yanı sıra Suriye iç savaşından gelen düşük gelirli sığınmacılarda bu bölgelerde</p> <p>T.4 Geleneksel Dokunun Bilinçsiz Müdahaleler ile Bozulması: Tarihi kent merkezin içerisindeki geleneksel yapıların bakım ve onarımında yapılan bilinçsizce müdahaleler ile karakteristik özelliğinin kaybetme riski.</p> <p>T.5 Yeterli Düzeyde Tanıtım Yapılmaması: Kültür ve inanç turizmine konu olan odak noktalarının turizme yönelik ulusal ve uluslar arası platformda tanıtımının yeterli olmaması.</p>

4.11. Analitik Hiyerarşi Sürecinin Oluşturulması

SWOT analizi ve alternatif stratejiler bulunduktan sonra analitik hiyerarşi yöntemi kullanılarak SWOT analizi oluşturmakta olan ana faktörler ve alt faktörlerin karşılaştırılmıştır. SWOT grup faktörlerinde yapılan ikili karşılaştırmaların sonucunda, güçlü yönler 0,55108 değeriyle diğer faktörlere nazaran daha öncelikli bir faktör olduğu saptanmıştır. Bu değeri 0,28994 ile fırsatlar takip etmektedir. 0,08907 değeri ile zayıf yönler ve 0.06991 değeri ile tehditler diğer etkenlere göre daha az öneme sahip oldukları anlaşılmıştır.

Tablo 4.8. Öncelikli SWOT grup faktörleri değerleri

YEREL FAKTÖRLER				
S	W	O	T	ORT
0.59659	0.50000	0.67021	0.43750	0.55108
0.19886	0.30000	0.22340	0.43750	0.08907
0.11932	0.10000	0.07447	0.06250	0.28994
0.08523	0.10000	0.03191	0.06250	0.06991

Güçlü yönlerle ilişkin yapılan karşılaştırmaların sonucunda göre de tarihi kent merkezinde hanlar bölgesinin varlığı [G2]'nin 0.47827 değeri ile en önemli faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu öncelik değerini 0.24197'lik değeriyle Balıklıgöl ve çevresinde zenginlikleri ile inanç odağı konumunda olması [G1] faktörü takip etmektedir.

Tablo 4.9. Güçlü Yönler alt grup faktörleri ikili karşılaştırma değerleri

YEREL FAKTÖRLER						
S1	S2	S3	S4	S5	S6	ORT
0.20455	0.18103	0.24306	0.28125	0.24194	0.30000	0.24197
0.61364	0.54310	0.56713	0.28125	0.56452	0.30000	0.47827
0.06818	0.07759	0.08102	0.21875	0.08065	0.16667	0.11547
0.02273	0.06034	0.01157	0.03125	0.01613	0.03333	0.02923
0.06818	0.07759	0.08102	0.15625	0.08065	0.16667	0.10506
0.02273	0.06034	0.01620	0.03125	0.01613	0.03333	0.03000

SWOT analizinde analitik hiyerarşi sürecine göre ikinci faktör olan fırsatlar ilişkin yapılmış ikili karşılaştırmalarda ulusal ve uluslar arası düzeyde kültür ve inanç turizmüne konu olan odak noktalarının turizme yönelik kullanımı ile ekonomik gelir açısından geliştirilebilir potansiyele sahip olması [F3] 0.38765 değeri ile öne çıkmaktadır. Bu değer 0.29253 ile anıtsal ve sivil mimarlık örneklerinin işlevlendirilmesi potansiyeli [F2] ve 0.22257'lik değeri ile ulaşılabilirlik [F4] takip

etmektedir. Fırsatlarda bulunan en son öncelikler ise sıra 0.05033 değeriyle canlandırma ve yenileme faaliyetleri [F5] ve 0.04691'lik değeri ile UNESCO'nun etkisi [F1] yer almaktadır.

Tablo 4.10. Fırsatlar alt grup faktörleri ikili karşılaştırma değerleri

YEREL FAKTÖRLER					
F1	F2	F3	F4	F5	ORT
0.04762	0.04274	0.05455	0.03704	0.05263	0.04691
0.33333	0.29915	0.38182	0.18519	0.26316	0.29253
0.33333	0.29915	0.38182	0.55556	0.36842	0.38765
0.23810	0.29915	0.12727	0.18519	0.26316	0.22257
0.04762	0.05983	0.05455	0.03704	0.05263	0.05033

Zayıf yönlerle ilişkin yapılmış olan ikili karşılaşmalarda 0.34328 değeri ile kısıtlayıcı etkiler [Z1] etkisi ile turizm potansiyelinin etkin kullanılmaması ön plana çıkmaktadır. Bu değeri sırası ile geleneksel doku ile uyumsuz yapılaşma [Z3], kalifiye zanaatkarın yetersizliği [Z6] ile turizm potansiyelinin etkin kullanılmaması [Z2] takip etmekte olup son olarak fiziksel dejenerasyon [Z5] ile özgün karakterin yapının bozulma riski [Z4] yer almaktadır.

Tablo 4.11. Zayıf Yönler alt grup faktörleri ikili karşılaştırma değerleri

YEREL FAKTÖRLER						
Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	ORT
0.33582	0.42000	0.22500	0.23684	0.37879	0.46324	0.34328
0.11194	0.14000	0.22500	0.18421	0.07576	0.15441	0.14855
0.33582	0.14000	0.22500	0.23684	0.22727	0.15441	0.21989
0.03731	0.02000	0.02500	0.02632	0.01515	0.02206	0.02431
0.06716	0.14000	0.07500	0.13158	0.07576	0.05147	0.09016
0.11194	0.14000	0.22500	0.18421	0.22727	0.15441	0.17381

Tehditlere yönelik yapılmış olan ikili karşılaşmalarda 0.52517 değeri ile mekânsal gelişimin baskısı [T1] etkisi ön plana çıkmaktadır. Bu değeri sırası ile geleneksel doku bilinçsiz müdahaleler ile bozulması [T4] ile geleneksel zanaatların sürdürülebilirliği [T2] takip etmekte olup son olarak nöbetleşe yoksulluk bölgesi ve mülteci sorunu [T3] ile Yeterli düzeyde tanıtım yapılmaması [T5] yer almaktadır.

Tablo 4.12. Tehdit alt grup faktörleri ikili karşılaştırma değerleri

YEREL FAKTÖRLER					
T1	T2	T3	T4	T5	ORT
0.54974	0.45455	0.53846	0.61644	0.46667	0.52517
0.10995	0.09091	0.07692	0.06846	0.06667	0.08259
0.07853	0.09091	0.07692	0.06849	0.06667	0.07631
0.18325	0.27273	0.23077	0.20548	0.33333	0.24511
0.07853	0.09091	0.07692	0.04110	0.06667	0.07083

4.11.1 Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Öncelikli Stratejilerin Belirlenmesi

Bu çalışmada sosyo-ekonomik, mekânsal ve çevresel görsel değerler açısında araştırmalar sonucunda elde edilen SWOT faktörlerinin analitik hiyerarşi prosesi (AHP) modeli ile sayısal değerlendirme neticesinde kentsel tasarım ve koruma-geliştirme stratejilerine yönelik karar verme stratejileri oluşturulması hedeflenmiştir.

Tablo 4.13. Temel ve alt faktörlerin ikili karşılaştırmaları sonucu yerel ve genel ağırlıklar

SWOT Faktör Grupları	Öncelik Değeri	Alt Faktör	Yerel Faktör Değeri	Genel Faktör Değeri	Öncelikli Strateji [S]
GÜÇLÜ YÖNLER(S)	0.55108	G1	0.24197	0.13334	[S1] Tarihi kent merkezinde sivil mimarlık örneklerini ve anıtsal yapılara ilişkin stratejilerin geliştirilmesi.
		G2	0.47827	0.26356	
		G3	0.11547	0.08567	
		G4	0.02923	0.01610	
		G5	0.10506	0.05789	
		G6	0.03000	0.01653	
ZAYIF YÖNLER(W)	0.08907	Z1	0.34328	0.03057	[S2] Geleneksel dokunun bozulması önleyen ve turizm odaklı gelişimini sağlayan stratejilerin geliştirilmesi.
		Z2	0.14855	0.01323	
		Z3	0.21989	0.01958	
		Z4	0.02431	0.00216	
		Z5	0.09016	0.00803	
		Z6	0.17381	0.01548	
FIRSATLAR(O)	0.28994	F1	0.04691	0.01360	[S3] Turizm odaklı Geleneksel ticaretin canlandırılması ve cazibe merkezine dönüştürülmesi.
		F2	0.29253	0.08481	
		F3	0.38765	0.11239	
		F4	0.22257	0.06453	
		F5	0.05033	0.01459	
TEHDİTLER(T)	0.06991	T1	0.52517	0.03671	[S4] tarihi kent merkezinde bilinçsizce yapılan müdahaleleri önlemek için koruma kültürünün bireylere yayınlıştırılması stratejisi
		T2	0.08259	0.00577	
		T3	0.07631	0.00533	
		T4	0.24511	0.01713	
		T5	0.07083	0.00495	

Araştırmada sonucunda güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler şeklinde dört ana başlık altında oluşturulan yerel faktörler ve bu faktörler içerisinde yer alan alt faktörlerin ikili karşılaştırmaları sonucunda güçlü yönlerde 0,26 genel faktör değeri ile [G2] göze çarpmaktadır. Güçlü yönler, zayıf yönler, fırsat ve tehditlere yönelik yapılan analiz tabloda yer almaktadır.

4.12.Strateji Önerileri

Şanlıurfa tarihi kent merkezi koruma-geliştirme stratejileri çalışması temelinde “koruma-yaşatma-geliştirme” ilkelerinden meydana gelmiştir. Bu çerçevede, alana yönelik yapılan analizler sonucunda meydana getirilen SWOT analizi ve SWOT analizinden analitik hiyerarşi prosesi(AHP) yöntemi ile değerlendirmesi sonucunda stratejik öncelikler belirtilmiştir (Tablo 4.13). Yapılan analizler sonucunda oluşturulan öncelikli stratejiler doğrultusunda sosyal-ekonomik altyapı, organizasyon / yönetim ve mekânsal altyapı olmak üzere 3 ana başlık altında korunma-geliştirme stratejileri önerilmiştir.

Sosyal-Ekonomik Altyapı Önerileri: Alanda yapılan analizler sonucu ve elde edilen öncelikli stratejiler doğrultusunda: Turizm odaklı geleneksel ticaretin canlandırılması ve cazibe merkezine dönüştürülmesi stratejisi belirlenmiştir (Tablo 4.13-[S3]). Gerek geleneksel üretim biçimleri olsun gerek geleneksel ticaret mekânları olsun, sokakları canlandıran ve yaşamın hissedilmesini sağlayan bu unsurların ortadan kalkmaması ve sosyal açıdan kentte özgü yaşamının algılanmasını güçleştirmesi nedeniyle sosyal-ekonomik altyapı önerileri kapsamında geleneksel ve yerele özgün üretim biçimlerinin canlandırılması stratejisi geliştirilmiştir.

Organizasyon / Yönetişim Önerileri:Şanlıurfa tarihi kent merkezinde yapılan araştırmalar sonucunda geliştirilen koruma-geliştirme stratejilerinin sosyal boyutunun sürdürülebilirliği sağlanması için alandaki kullanıcının koruma-geliştirme strateji sürecine dahil edilmesi gerektiği tespit edilmiştir (Tablo 4.13-[S4]). Bu doğrultuda alanda yaşayan kullanıcılar için sosyo-kültürel stratejiler kapsamında korumaya halkın katılımı ve sivil toplum kuruluşların (stk) örgütlenmesi stratejisi geliştirilmiştir.

Mekansal Altyapı Önerileri: Alanda yapılan analizler bir diğer sonucunda kültürel miras niteliğini iyi şekilde yansıtan bir çok tescilli yapı bulunduğu tespit edilmiştir. Bulunan tescilli sivil mimarlık örnekleri dışında geleneksel ticaret içerisinde yer alan tescilli han ve çarşıların varlığı, tarihi kent merkezinde, kültürel miras konusunda önemli bir potansiyeldir. Bu kapsamda tespit edilen öncelikli odak noktası olan Kurtuluş, Hekimdede, Beykapısı ve Yusufpaşa Mahalleri sınırları içerisinde alanın

canlandırılması stratejileri öngörülmüştür. Öte yandan tarihi kent merkezini oluşturan dokunun önemli bir parçası olan anıtsal ve sivil mimarlık örneklerinin de durumuna bakıldığında; büyük bölümü işlevleri farklılaşmış olsana karşın fiziksel özelliklerinin de etkisini kısmen de olsa günümüze dek koruyabilmiştir. Tarihi dokuyu oluşturan kültürel mirasların koruma-kullanma dengesi göz önünde bulundurularak köhneleşmesinin önüne geçilmesi ve yapılan analizler doğrultusunda geleneksel konut alanları ve anıtsal yapıların esas olmak üzere; turizm konaklama(butik otel), turistik eşya satışı, turistik amaçlı el sanatları üretimi, yanı sıra, büro/ofis, banka, lokanta, kafeterya vb. amaçlarla kullanılabilmesi için sivil mimarlık örnekleri ve anıtsal yapıların işlevlendirilmesi ve turizme kazandırılması stratejisi geliştirilmiştir (Tablo 4.13 [S2]).

Çalışma alanında yapılan analizler doğrultusunda tarihi kent merkezinin odak noktası konumundaki Harran Kapı ve Mahmutoğlu Kulesi ile tarihi kent merkezindeki diğer odak noktaları arasındaki yaya aksını güçlendirecek koridorlar geliştirilmesi stratejisi hedeflenmiştir (Tablo 4.13 [S2]).

Şanlıurfa tarihi kent merkezinde koruma-geliştirme stratejileri kapsamında yapılan analizler sonucunda; önemli odaklar içerisinde yer alan geleneksel ticaret merkezinin içerisindeki Haşimiye Meydanı ve Balıklıgöl Platosunun Halil-ür Rahman Gölü ile Ayn-ı Zeliha gölü arasında kalan ve tarihi kent merkezindeki en büyük kamusal ortak kullanımların olduğu bölgeler kentsel tasarım öncelikli alanlar ve bununla birlikte alanda trafik ve yaya bakımından yoğun olan akslarda cephe ve sokak sağlıklaştırma alanları olarak ön görülmüştür (Tablo 4.13 [S1]).

4.13. Koruma–Geliştirme Stratejileri

4.13.1. Sosyo-Ekonomik Alt Yapı Stratejileri

Günümüzde, Şanlıurfa'nın geleneksel sanatları ile uğraşan meslek dalları büyük oranda kaybolmaya yüz tutmuştur. Gerek geleneksel üretim biçimleri olsun gerek geleneksel ticaret mekânları olsun, sokakları canlandıran ve kültürel mirasın hissedilmesini sağlayan bu unsurların ortadan kalkması sosyal açıdan kent yaşamının

algılanmasını güçleştirmektedir. Geleneksel ve yerele özgün üretim biçimlerinin canlandırılması stratejisi kapsamında:

(a) Abacılık, Ağaç Oymacılığı, Bakırcılık, Cülhacılık (Bez Dokumacılığı), Çulculuk (Semercilik), Debbağlık (dericilik), Kazazlık (İpek işlemeciliği), Keçecilik, Kürkçülük, Kuyumculuk, Saraçlık, Tarakçılık, Taş Süslemeciliği Şanlıurfa'nın geleneksel zanaat dalları arasında öne çıkanlardır. Bu tür geleneksel üretim faaliyetlerin, geçmişe uygun olarak özgün mekânlarında tekrar hayata geçirilmesi çalışma alanının hem sosyal yaşamı hem de ekonomik yapısının canlandırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

(b) Geleneksel üretim biçimlerine yönelik mevcut faaliyetlere benzer olarak koruma-geliştirme stratejileri kapsamında da çeşitli eylemler tanımlanmıştır. Öncelikli olarak, zanaat dallarının öğretilmesine yönelik kurs programlarının oluşturulması ve kurslar aracılığıyla geleneksel el sanatlarının yeni tasarımlarla hediyelik eşya üretimine yönelik olarak düzenlenmesi sağlanacaktır. Kurs amacıyla kurulacak atölyelerin, ürünlerin sergilenmesi ve satışına yönelik mekânların tarihi çarşı içinde yer alması sağlanacaktır. İleriye dönük olarak ise üretim ve pazarlamayı koordine edecek kooperatiflerin kurulması, kooperatiflerce alınan siparişlere göre üretilen el sanatları ürünlerinin butik oteller, sıra geceleri düzenleyen restoranlar vb. işletmelere pazarlanması, geleneksel el sanatlarını tanıtıcı broşür, katalog, reklam vb. çalışmaların yapılması eylemleri tanımlanmıştır.

4.13.2. Organizasyon / Yönetişim Stratejileri

Sosyo-Kültürel stratejiler kapsamında korumaya katılımın örgütlenmesi sürecinde, öncelikle; **(a)** halkın korumaya katılım eğilim seviyesinin öğrenilmesi ve buna göre çalışmaların yapılması gerekmektedir.

(b) ikinci olarak yasal araçların kullanımı, uygulanması ve denetimi merkezi ve yerel aktörlerce etkili bir biçimde yapılması gerekmektedir. Uygulama-denetlemede oluşacak tavizler yasal araçların etkin kullanım kabiliyetini azaltmasının yanı sıra caydırıcılık etkisini de yitirmesine neden olacaktır.

(c) üçüncü aşama olarak halkın korumaya duyarlı ve ilgili olması sağlanması gerekmektedir. Bunun için öncelikle teze konu olan çalışma alanında ikamet eden imalat, ticaret vb. yapı kullanıcılarının bu bölgede ikame etmesinin avantajları ve potansiyelleri hakkında bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışma alanı sakinlerinin, sahip oldukları kültürel değerlere ilişkin farkındalık düzeylerini geliştirici sosyal sorumluluk projeler ile desteklenmesinin gerekmektedir. Hazırlanacak olan sosyal sorumluluk projelerinin özünde, sahip olunana kültürel değerleri öncelikle kendileri için, kendilerinin koruması gerektiği, bilincinin geliştirilmesi sağlanmalıdır.

(d) Bir sonraki aşamada hareketle koruma-geliştirme stratejileri kapsamında korumaya yönelik karar verme ve uygulama süreçlerine yerel halkın etkin katılımının sağlanması konusunda öncelikli olarak, koruma bilincini yükseltmek ve farkındalık yaratmak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda; Koruma bilincini yükseltecek eğitimlerin Sivil Toplum Kuruluşları (STK), merkezi ve yerel yönetimler tarafından verilmesi için programların hazırlanması, hazırlanan program doğrultusunda sürekli eğitim merkezi oluşturulması, eğitimcilerin yetiştirilerek eğitim vermeye başlanması hedeflenmiştir. Eğitim faaliyetleri dışında, tarihi Şanlıurfa kentinin önemini vurgulayan, koruma çalışmalarını ve başarılı uygulamaları tanıtan söyleşi, dinleti, slayt gösterisi gibi etkinliklerle, yerel halkın özellikle tescilli konutlarda yaşayanların restorasyon vb. koruma faaliyetlerine özendirilmesi, ayrıca bu tür toplantılar için mekân olarak restore edilmiş yapıların seçilmesiyle farkındalık ve özendiriciliğin pekiştirilmesi, koruma bilincinin daha küçük yaşlarda kazandırılması amacıyla orta öğretim ve lise kurumlarında İl Milli Eğitim Müdürlüğü işbirliğiyle kentin tarihi ve kültürel değerlerin tanıtımı ve korunması konusunda rehberlik niteliğindeki derslerin verilmesi stratejileri hedeflenmiştir.

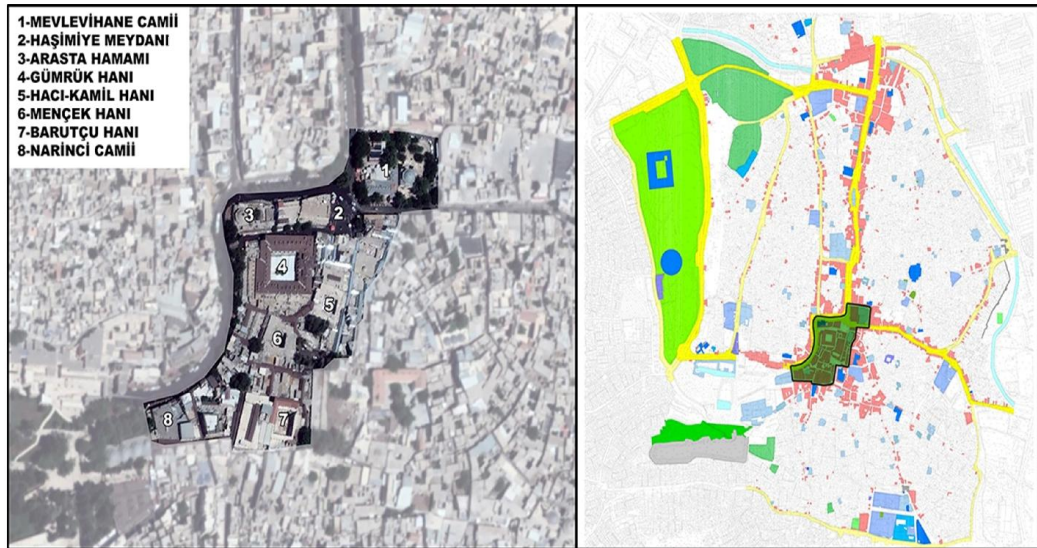
(e) Bu kapsamda çalışma alanında bilinç arttırmaya ve farkındalık yaratmaya ilişkin hedefi doğrultusunda, uzun erimli bir eylem olarak tarihi çevrenin korunması konusunda faaliyet gösteren bir komisyonun oluşturulması öngörülmüştür. Oluşturulacak komisyonun, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Şanlıurfa KVKBM, Şanlıurfa Müze Müdürlüğü ve sivil toplum temsilcilerinin katılımıyla kurulması öngörülmüştür.

4.13.13 Mekânsal Stratejiler

Alanın Canlandırılması Stratejisi: Gerek çalışma alanı sınırları içinde yer alan kentsel sit alanında var olan değerler gerekse Şanlıurfa genelinde var olan kültürel değerler teze konu olan çalışma alanının canlandırılması için önemli bir potansiyeldir. Doğu ile batıyı kültür ve ticaret bakımından birbirine bağlayan eski ve önemli yollar sisteminin bir düğüm noktası olan ve pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Şanlıurfa, bu medeniyetlerden miras kalan tarihi ve kültürel dokusu ile Güneydoğu'nun turizm potansiyeli en yüksek illerinden biridir.

Kentteki turizm sektörünün en önemli kaynak değeri olan Balıklıgöl, Şanlıurfa İli açısından taşıdığı önem yanında, ülke çapında ve ülke dışında da tanınan önemli bir kültür ve inanç turizmi merkezi niteliğindedir.

Çalışma alanı sınırları içine bakıldığında ise tarihi dokunun en önemli unsurları olan tarihi hanlar ve çarşılar alanın canlandırılmasını sağlayacak turizm kaynak değerleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışma alanının geçmişten gelen ticari merkez işlevini kısmen de olsa halen sürdürüyor olması ve bu sebeple alan dışından kullanıcıları çekmesi, alanın canlılığının korunmasına katkıda bulunmaktadır.

Şekil 4.75. Hanlar Bölgesi

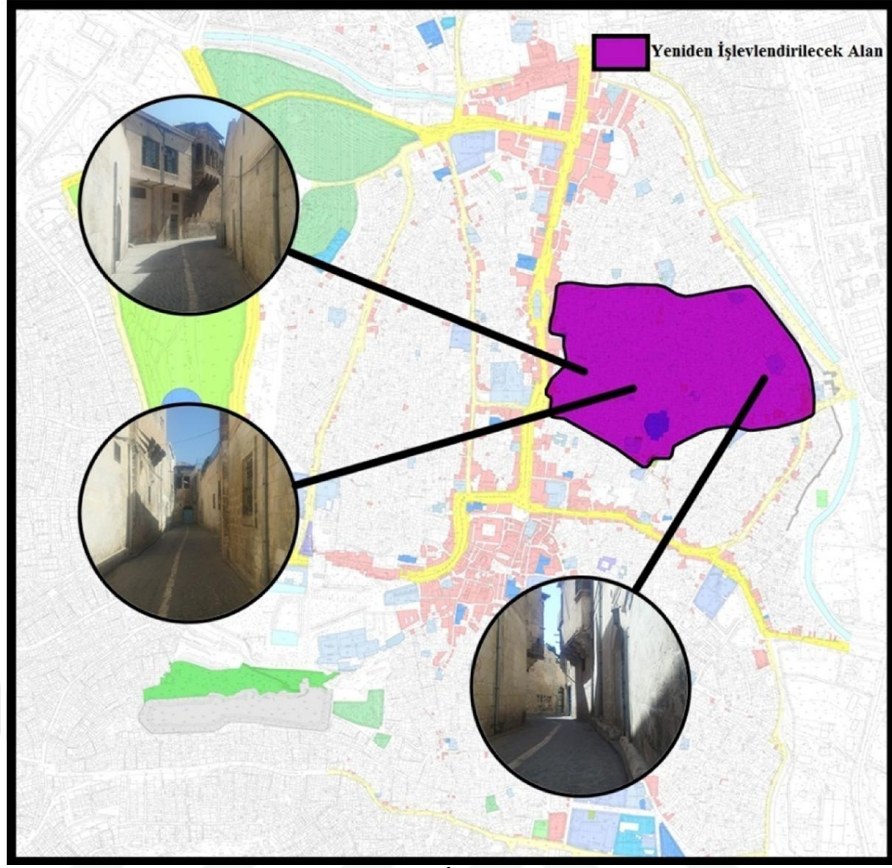
Çalışma alanındaki mevcut duruma ve potansiyellere genel olarak bakıldığında alanın canlandırılmasının; kültürel mirasın korunmasını göz ardı etmeden, turizm ve turizme yönelik ticaret faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik

çabalarla sağlanacağı açıktır. Çalışma alanında hedeflenen koruma-geliştirme stratejileri ile alanın sahip olduğu zengin turizm kaynak değerlerinin koruma-kullanma dengesi çerçevesinde turizmin desteklenmesi ve turizmin talep ettiği işlevlerin alan içinde yer seçiminin sağlanması hedeflenmiştir.

Yeniden İşlevlendirme ile Turizme Kazandırma Stratejisi: Kentin geçmişini yansıtan kültürel miras dokusunun turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi gereken bir unsurdur. Alanda bulunan konutların büyük çoğunluğu Osmanlı dönemine ait yapılar olup genel özellikleri, avlulu ve beyaz kesme taştan inşa edilmiş olmalarıdır. Geleneksel konut dokusunun Şanlıurfa'ya katkısının iki yönlü olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bunlardan ilki özgün dokunun ziyaretçiler için turistik gezi amaçlı bir çekim noktası olması diğeri ise konut dokusu içinde pansiyon, butik otel vb. kullanımlara dönüştürülmüş yapıların konaklama imkânı sağlaması şeklinde olacaktır. Bu doğrultuda öncelikle, çalışma alanının fiziksel mekâna yönelik ana hedefleri kapsamında gerek sivil mimarlık örneği olarak tescilli gerekse tescilli olmamasına rağmen geleneksel dokuyu bütünleyen yapıların belirlenen koruma-geliştirme stratejilerine bağlı olarak özgün niteliklerine uygun şekilde korunmaları, bilinçsizce yapılan müdahaleler sonucunda oluşsan yabancı eklerden arındırılması, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması eylemleri tanımlanmıştır.

Geleneksel dokunun asli unsuru olan avlulu konut yapılarının turizme yönelik kullanımlarla işlevlendirilmesi konusunda ise; koruma-geliştirme stratejileri kapsamında bu yapıların öncelikle konut amaçlı kullanımı hedeflenmiş, işlev değişikliğine ilişkin taleplerin karşılanmasında yapıda bozulmaya neden olmayacak işlevlerle sınırlı bir düzenlemeye gidilmesine öngörülmüştür. Bu çerçevede; tescilli konut yapılarının, avlu düzeni de korunarak, konaklama amaçlı turizm işlevi (konukevi, butik otel ve pansiyon) üstlenmesi desteklenecek, ayrıca turizme yönelik restoran, kafe vb. işlevlerin de yapıda değişime gitmeden gerçekleştirilmesine hedeflenmiştir.

Çalışma alanında tez çalışması çerçevesinde öngörülen korumaya yönelik sokak sağlıklılaştırma gibi çalışmaların da katkısıyla, bu çalışmaların yapıldığı alanlarda bulunan geleneksel yapıların fonksiyonel değişiklik potansiyelleri ortaya çıkarılarak turizme ve ticarete yönelik işlevlendirilen yapı sayısında artış olması öngörülmüştür.

Şekil 4.76. Yeniden İşlevlendirilecek Alan

Geleneksel nitelikli konut yapılarının pansiyon veya butik otele dönüştürülmesi ile Şanlıurfa'nın tarihi dokusu içerisinde konaklamak isteyen turistler için alternatif mekânlar yaratılmış olacak, bu tür işlev değişiklikleri ile gelen yatırımlar da günümüzde Türkiye genelinde tarihi kent merkezlerinde gözlemlenen fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunların Şanlıurfa tarihi kent merkezinde de ortaya çıkmasını engelleyecektir.

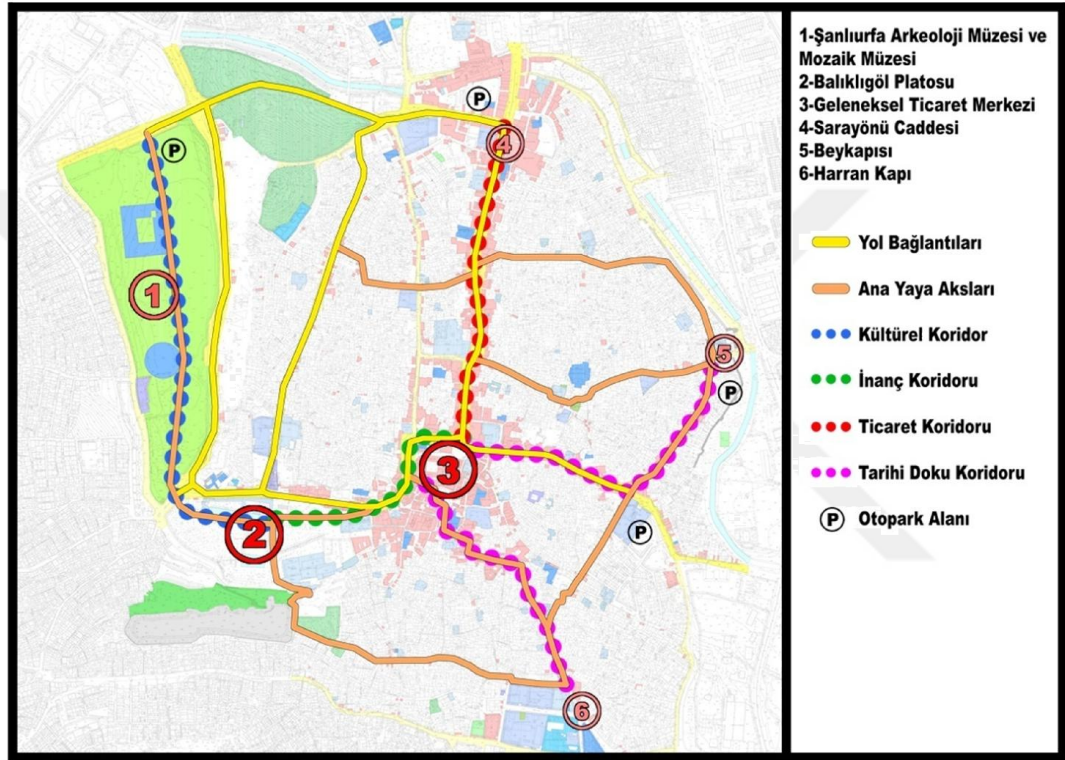
Sivil ve anıtsal kültür varlığı yapılardan özgün işlevini yitiren, kullanıcısı kalmayan yapılara, özgün yapıda bir değişime gitmeden ya da uygun restorasyon işlemi sonrasında yeni işlev verilmesiyle de alanın canlandırılmasına katkı sağlanması öngörülmüştür (Şekil 4.76).

Odak Noktaları Arasındaki Yaya Aksını Güçlendirecek Koridorlar Geliştirilmesi

Stratejisi: Tarihsel kültür değerleri ile yeni yapılaşmanın oluşturduğu mekânsal altyapısının geliştirilmesi–iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler kapsamında.

(a) Şanlıurfa Arkeolojik ve Mozaik müzesi ile çevresinde yer alan Kızılkoyun Nekropolü II. ve III. Derece Arkeolojik Sit alanı **Kültürel Koridor** alanı olarak

belirlenmiştir. Kızılkoyun arkeolojik kazılarının halen devam etmesi ve Arkeolojik ve Mozaik müzeleri ile yürüme mesafesinde olması yine Balıklıgöl platonsun da bu bölge yakın olması yerli/yabancı turist açısından hem yaya hem de araç trafiği bakımından yoğun bir bölge olmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda alan çevresinde otoparklar ve yayalar için mekânda dinleme alanları, gezi güzergahları üzerinde açıklık alanlarda rekreasyon alanları olarak düzenlenmesi ve içerisinde yönlendirici öğeler öngörülmüştür.

Şekil 4.77. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi ve yakın çevresi gelişme odakları ve koridor mekânlar

(b) Balıklıgöl platosu ve çevresi kapsayan alan **İnanç Odağı** olarak belirlenmiştir. Bu bölgede günü birlik ihtiyaçlı karşılayacak hediyelik eşya, yöresel yemeklerin verildiği mekânları ve rekreasyon alanları içerisinde dinlenme mekânları olarak düzenlenmiştir.

(c) Mahmutoğlu Kulesi (Beykapısı) mevki ile Harran Kapı'dan tarihi kent merkezine geçiş aksı yaya yolu ve **Tarihi Doku Koridoru** olarak düzenlemiştir. Bu bölgede mekânsal algılamayı kolaylaştıracak yönlendirici tabela ve nirengi noktaları ile tarihi dokuyla doku ile uyumlu gece aydınlatmaları, banklar vb. kentsel mobilyalar yer alması öngörülmüştür.

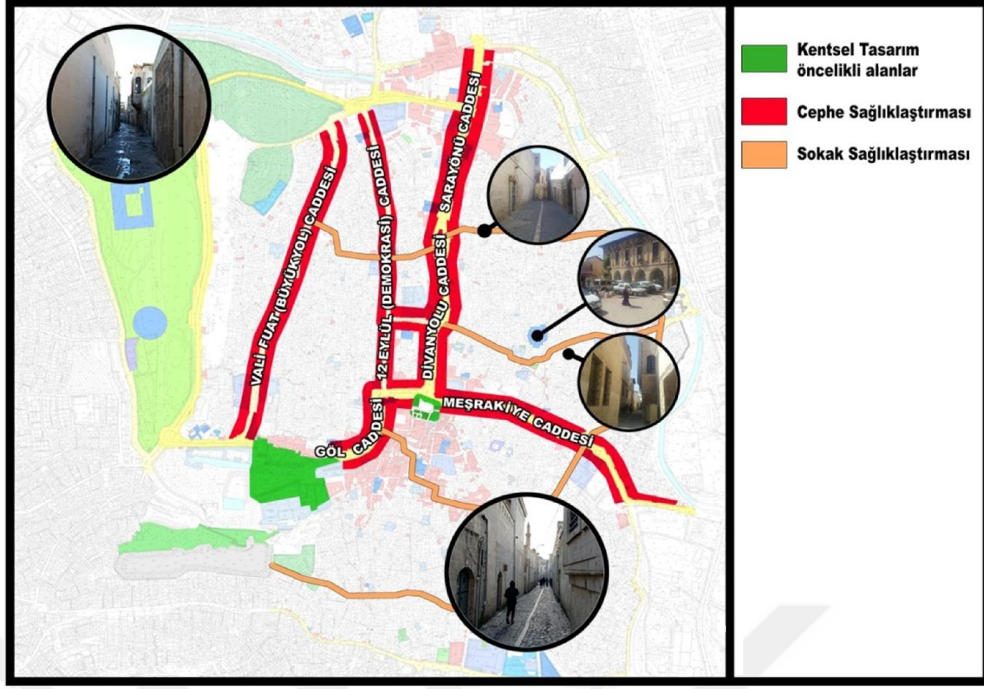
(d) Tarihi kent merkezi içerisinde Sarayönü caddesi, Divanyolu Caddesi ile geleneksel ticaret ile birleştiği aks **Ticaret Koridoru** belirlenmiştir. Bu koridor içerisinde ticaret alanları, yeme-içme, Haşimiye Meydanı ve Divanyolu Caddesi çevresinde dokuyla uyumlu kentsel mobilyalar ve gölgelik alanlar olarak belirlenmiştir (Şekil 4.77).

Cephe - Sokak Sağıklaştırması ve Kentsel Tasarım Öncelikli Alanlar: Çalışma alanında hanlar ve çarşılar bölgesi olarak bilinen geleneksel ticaretin dışında kuzeyde Sarayönü ve Divanyolu Caddesi, batıda Divanyolu Caddesinin devamı niteliğinde Balıklıgöl Caddesin ve doğudada Meşakiye Caddesi'nin her iki tarafında bitişik nizam değişken katlarla yapılaşmaların zemin katlarında ticaret olarak kullanılmaktadır. Bu yapılaşmaların bir çoğu yol genişleme çalışmalarından sonra yeni imar planı doğrultusunda yapılaşmıştır.

Yeni yapılaşmalar geleneksel doku ile uyumsuzluğu dikkat çeken sorunların başında gelmektedir. Bu uyumsuzlukların genel anlamda bakılacak olursa; dış cephe kaplamaları, reklam panoları, vitrin pencere cephe açıklıkları ve zemin kaplamaları kentsel tasarım yönünden uyumsuzluğa etki eden faktörlerin başında gelmektedir.

Yapılan analizler sonucunda geleneksel doku ile uyumsuz halde olan Sarayönü ve Divanyolu Caddesi, Balıklıgöl Caddesin ve Meşakiye Caddesi'nin her iki tarafında yer alan yapılar için cephe ve sokak sağıklaştırılması yaklaşımı ile alanda ki farklılaşmanın ve özgün dokunun bozulması önlenmesi hedeflenmiştir (Şekil 4.78).

Kentsel tasarım proje alanları kapsamında, Şanlıurfa tarihi kent merkezinde alanı içindeki doğal ve kültürel miras değerleri ile etki alanı bütüncül bir yaklaşımla, yaya aksları, kentsel mobilyalar ve kamusal açık alanlar, kentsel tasarım alanları olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda geleneksel ticaret alanında bulunan Haşimiye Meydanı ile Balıklıgöl Platosu sahip oldukları kamusal açık alanlar ile "Kentsel Tasarım" alanları olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 4.78. Tarihi Kent Merkezinde Cephe-Sokak Sağııklaştırılması ve Kentsel Tasarıma Öncelikli Alanlar

Sonuç olarak Şanlıurfa tarihi kent merkezinde yapılan çalışma kapsamında stratejik mekânsal planlama ve kentsel tasarım yaklaşımına dayanan koruma-geliştirme stratejilerinin temel amacı, tarihi kent merkezindeki geleneksel yapıların yeniden işlevlendirilmesi ve yeni kullanım olanaklarının yaratılmasında, geleneksel yapının özgün niteliklerinin zarar görmesine neden olacak düzenlemeler kaçınılması ve tarihi kent merkezindeki koruma-kullanma dengesi ve sürdürülebilirlik ilkesi kapsamında stratejiler üretilmesi hedeflenmiştir.

5. SONUÇ

Şanlıurfa tarihi kent merkezinde Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin yanı sıra bir çok eski döneme ait doğal ve kültürel zenginlikleri içerisinde barındırmaktadır. Birçok farklı kültür ve medeniyetin etkileşimi sonucu şekillenen kültürel zenginlikleri ile birlikte Balıklıgöl Platosu ile doğal ve kültürel zenginliği yanı sıra inanç odağı yönünden dikkat çeken tarihi kentlerden biridir.

Çalışma alanını oluşturan Şanlıurfa tarihi kent merkezi, Şanlıurfa kentinin geleneksel ticari merkezi ve bu merkezin etrafında gelişen ve zamanla genişleyen yoğun konut dokusundan oluşmaktadır. Geleneksel konut dokusu ve geleneksel sokak özellikleri büyük ölçüde korunmuş olmakla birlikte çeşitli değişim ve bozulmalarla da karşı karşıyadır. Bu gelişmeler, tarihi kent merkezinin karakteristik yapısını; (gerek) ruhsatlı betonarme yapılarla, gerek ruhsatsız kaçak yapılaşmalarla, gerekse de yol genişletme müdahaleleri ile özgün dokuya zarar verilmesi ile birlikte gelecek kuşaklara ulaştırılması ve korunması gibi temel bir problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte inanç turizmi yönüyle önemli bir odak olan Balıklıgöl ile dünyanın bilinen en eski tapınağı olan Göbeklitepe gibi destinasyon alanlarına sahip olmasına karşın tarihi kent merkezinin kültürel zenginlikleri yeteri kadar bilinmemekte ve ilgi görmemektedir. Bu durum beraberinde tarihi kent merkezine olan cazibeyi azaltmakta ve yapı-kullanıcı bakımından dejenerasyon ve köhneleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Alandaki kullanıcıların sosyal ve ekonomik profilinin değişimi, geleneksel konutların günümüz konut konfor olanaklarını sağlayamaması gibi etkenlerle yapılarda ortaya çıkan bakımsızlık, fiziksel yıpranma, eklentiler ve dokuya uyumsuz şekilde yapılan onarım çalışmaları günümüzde geleneksel konut dokusunda yaşanan en önemli sorunlardandır. Bu tür sorunlar alanda oldukça yaygın olup geleneksel yapılara niteliksiz eklentiler yapılması, farklı malzemelerle kat ilave edilmesi, geleneksel taş yapıların boyanması veya sıvanması, düz toprak damların beton

kaplanması, doğrama değişikliği, uyumsuz renklerin kullanılması vb. şekildedir. Bu tür müdahaleler yapıda ve dokuda fiziksel bozulmaya yol açtığı gibi görsel açıdan da olumsuz etki yaratmaktadır.

Geleneksel dokunun önemli bir parçası olan ticaret yapılarının durumuna bakıldığında ise tarihi hanların büyük bölümü işlevleri farklılaşmış olsa da fiziksel özelliklerinin de etkisiyle günümüze dek korunabilmiştir.

Tarihi kent merkezlerinde doğal ve kültürel mirasların sürdürülebilirliği koruma-geliştirme stratejilerin geliştirilmesi ile mümkündür. Bu amaçla Şanlıurfa tarihi kent merkezinde koruma-geliştirme stratejileri kapsamında yapılan mekânsal, işlevsel ve sosyal analizler sonucunda stratejilerin bir parçası olarak oluşturulan Güçlü-Zayıf Yönler, Fırsat-Tehditler Analitik Hiyerarşi Sürecinden(AHP) faydalanılarak koruma-geliştirme stratejik oluşturulmuştur. Oluşturulan bu üst ölçek stratejilere ulaşabilmesi için sosyo-ekonomik alt yapı, organizasyon/yönetişim ve mekânsal stratejiler olmak üzere üç ana başlıkta stratejiler geliştirilmiştir. Sosyo-ekonomik alt yapı stratejileri kapsamında geleneksel ve yerel özgün üretim biçimlerinin canlandırılması gerektiği vurgulanmış ve organizasyon/yönetişim kapsamında da korumanın sürekliliğinin sağlanması için koruma-geliştirme sürecine halkın katılımının sağlanması gerektiğine değinilmiştir. Mekânsal stratejiler doğrultusunda alanın canlandırılması, yeniden işlevlendirme ile turizme kazandırma, odak noktaları arasındaki yaya aksını güçlendirecek koridorlar geliştirilmesi ile cephe - sokak sağlıklılaştırması ve kentsel tasarım öncelikli alanların belirlenmesi sonucunda tarihi kent merkezindeki koruma-geliştirme sürecindeki stratejiler belirlenmiştir.

Sonuç olarak Şanlıurfa tarihi kent merkezinde yapılan çalışma kapsamında geliştirilen koruma-geliştirme stratejilerinin temel amacı, tarihi kent merkezindeki kültürel mirasının korunması, gelecek nesillere ulaştırılmasının yanı sıra yerel ekonomik yapının canlandırılması için yapılacak koruma-geliştirme stratejileri ve diğer çalışma süreçlerine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

6. KAYNAKLAR

- Ahunbay Z. 1996. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (10. Baskı). İstanbul: YEM Yayınları.
- Akozan F. 1977. *Türkiye'de Tarihi Anıt Koruma Teşkilatı ve Kanunlar* İstanbul: D.G.S.A. Yayını.
- Aladağ H. (2010). Kültür Varlıklarının Korumasında Koruma Süreci, *Yüksek lisans Tezi*, Y.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Albrechts L. (2001). Inpursuit of new approach estostrategic spatial planning: A European perspective, *International Planning Study*. **6(3)**, 293-310.
- Albrechts L. (2004).Strategic (spatial) planning reexamined, *Environment and Planning B: Planning and Design*. **31 (5)**, 743-58.
- Anonim. (2011a). *GAP Bölgesi Turizm Master Planı Mevcut Durum Raporu*.
- Anonim.(2011b). *Şanlıurfa İl Çevre Raporu*.
- Anonim.(2011c). *Şanlıurfa Turizm Verileri ve Alt Yapı Çalışmaları*.
- Anonim.(2016). *KVVMGM İllere Göre Sit Alanları*.
- Ashworth GJ, Tunbridge JE. 2000. *The Tourist–Historic City: Retrospect and Prospect of Managing the Heritage City*. Oxford: Pergamon Press.
- Badger GP. 1987. *Nestorians and Their Rituals-A Missionto Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844, Volume I*. London: Darf Publishers Limited.
- Binan C. (1999). *Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğü'nden Günümüze düşünsel Gelişmenin Uluslararası Evrim Süreci*.İstanbul:Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Yayını
- Buckingham J S. 1827. *Travels in Mesopotamia*. London: Henry Colburn.
- Cunet V.1891. *La Turquie D'Asie. Geographie Administrative II*. Paris.
- Çelik D., Yazgan M. E. (2007). Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Korumaya Yönelik Yasa ve yönetmeliklerin İrdelenmesi, *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*. **9**, 1-10.
- Dinçer İ., Akın O. (1994). Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kapsamında koruma planı ve idari yapısı. 2. *Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu*. İstanbul.
- DROST, A. (1996). Developing sustainable tourism for world heritagesites, *Annals of Tourism Research*. **23 (2)**, 479-84.

- Erder C. 1971. Tarihi Çevre Kaygısı Tarihine Giriş: Helen ve Roma Devri Örnekleri Üzerine Bir Deneme. Ankara: ODTÜ yayıncılık
- Ege Planlama. 2017. Şanlıurfa Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı, Araştırma Raporu. Ankara.
- Gabriel, A. 1940. Voyages Archéologiques Dans La Turquie Orientale, I Texte, Paris: E. De Boccard.
- Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu. 1979. 13.07.1979/A-1752 sayılı kararı, Diyarbakır
- Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu. 1982.14.05.1982/3555 sayılı kararı, Diyarbakır
- Güler S. (2000). Alman Gezgini Carsten Niebuhr'un Seyehatnamesinde Siverek, Urfa ve Birecik. *Edessa Dergisi*. **8**, 39-43
- Göyünç N. (1975). XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu, *Türkiye İktisat Semineri*, (71- 102), Ankara.
- Honigmann E. 1970. *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (F. Işıltan Çev.). İstanbul :İstanbul Üniv. Edb. Fak. Yay. No: 1528
- Karadayı T. (2005). Gaziantep Zincirli Bedesten'in Restorasyonu. *Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniversitesi. , Konya.
- Karakuş P.D. (2011). Taşınmaz Kültür Varlıklarının Müze Olarak Yeniden İşlevlendirilmesi: Alanya Kızıl Kule Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Kayın E. (2008). Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Türkiye Koruma Tarihindeki Kırılmalar, *Mimarlık Dergisi*. **343**, 98-105.
- Kejanlı T., Akın C. T. ve Yılmaz A. (2007). Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. **6**, 179-196.
- Kieser H. ve Kieser L. 2018. İskalanmış Barış "Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etkin Kimlik ve Devlet 1839-1938. (A. Dirim, Çev.). İstanbul: İletişim
- Kuban D. 2004. Tarihsel miras ayakta kalabilir mi ?, İstanbul Bir Kent Tarihi. İstanbul: Yurt Yayınları.
- Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı. 1996. *Gravürlerle Türkiye Dizisi* cilt.2, 125, İstanbul.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. 2002. 22.02.2002/2512 tarih ve sayılı kararı. Diyarbakır.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. 2005. 17.12.2005/249 tarih ve sayılı kararı. Diyarbakır
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. 2006. 17.02.2006/627 tarih ve sayılı kararı. Diyarbakır
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu.(2009). 26.02.2009/818 sayılı ve kararı. Şanlıurfa
- Kürkçüoğlu AC. 2011. Urfa "Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde". Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayını.
- KVVMGM. 2016. *İllere Göre Sit Alanları İstatistiği*.

- Larkham PJ. 1996. Conservation and the City. London: Routledge Press.
- Madran E., Özgönül N. 2006. KUDEB Nasıl Çalışır? Yasal Düzenlemelerde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler, TMMOB Mimarlar Odası, DÖSİM, Ankara, 25-52.
- Madran E., Tağmat TS. 2007. Kültürel ve Doğal Miras, Uluslararası Kuramlar ve Belgeler. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Niebuhr C. 1975. Reisebeschreibung Nach Arabienund Anderen Ländren 1761-1767. Tübingen: Horst Erdman Verlag.
- Orbaşlı A. 2000. Tourists in Historic Towns: Urban Conservation and Heritage Management. London: Spon Press.
- Ortaylı İ. 1992. Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek, I. Osman Hamdi Bey Kongresi. İstanbul: M.S.Ü. yayını.
- Örs H. 1995. Moltke'nin Türkiye Mektupları. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Paksoy İG. 1993. Bazı Eserler Işığında Osmanlı Devleti'nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler. Osman Hamdi Bey ve Dönemi, sempozyum/Atölye I. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt .
- Petermann H. 1865. Reisen im Orient, Leipzig.
- Preusser C. 1981. Nordmesopotamische Baudenkmäler- Altchristlicher UndIslamischer Zeit, (Arapçaya Çeviren: Mansur, Y.), Republic Of Iraq- Ministry of Cultureand Information-State Organization of Antiquities and Heritage, Baghdad.
- Salman A. 1976. Taşınmaz Eski Eserlerde ve Etrafında Yapılacak İnşaata Uygulanması Gereken Hükümler. İstanbul: Döler Matbaacılık.
- Saaty TL. 1980. The Analytic Hierarchy Process. New York: McGrawHill.
- Şahinalp M.(2005). Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi. *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Ankara.
- Segal JB. 2005. Edessa "The Blessed City". New Jersey: Gorgias Pres.
- Şimşek F., Dinç G. (2009). 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eserler Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar. *U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler dergisi*. **16**.
- Steinberg F. (1996). Conservation and rehabilitation of urban heritage indeveloping countries. *Habitat International*, **20 (3)**, 463-75.
- Tapan M. 2007. Soru ve Cevaplarla Koruma. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası Birliği.
- TBMM 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu. (06.05.1973). *Resmi Gazete*, Sayı: 14527
- TBMM 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (23.07.1983). *Resmi Gazete*, Sayı: 18113.
- TBMM 3020 sayılı Urfa İlinin Adının Şanlıurfa Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun .(22.06.1984). *Resmi Gazete*, Sayı: 18439.
- TBMM 3194 Sayılı İmar Kanunu. (09.05.1985). *Resmi Gazete*, Sayı: 18749.
- TBMM 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (23.07.2004). *Resmi Gazete*, Sayı: 25531.

- T.C Şanlıurfa Valililiği Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü.(2011). *Şanlıurfa İl Çevre Durum Raporu*. Şanlıurfa.
- T.C Şanlıurfa Valililiği Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü.(2016). *Şanlıurfa İl Çevre Durum Raporu*. Şanlıurfa.
- Tekeli İ. 1998. Türkiye’de cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço’98. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Thorns DC. 2002. The Transformation of the Cities: Urban Theory and Urban Cities. New York: Palgrave Macmillan Press.
- Tiesdell S., Heath T. 1996. Revitalizing Historic Urban Quarters. Oxford: Architectural Press.
- Turan G. (2009). Yeni İşlev Verilen Geleneksel Urfa Evlerinde Koruma Sorunları. Yayınlanmamış *Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı. 2017. *Nüfus Ve Demografik Yapı analizleri*.
- Türkoğlu K. (1987). *Şanlıurfa Araştırma Raporu*. Ankara: İller Bankası.
- Yılmaz A. (2004). Ankara İli Beypazarı İlçesi Zafer ve Kurtuluş Mahalleri Geleneksel Dokunun Koruma ve Geliştirme Önerileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zeren N. (1981). Kentsel alanlarda alınan koruma kararlarının uygulanabilirliği. *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Zengin M.A. (2010). Eyüp Kentsel Sit Alanının İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi ve Yerleşim Dokusunun Korunması Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. M.S.G.S.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

WEB SİTESİ BİLGİLERİ

URL-1 (2018, Haziran 12)	www.sanlıurfa.bel.tr
URL-2 (2017, Mayıs 5)	www.sanlıurfa.gov.tr
URL-3 (2017, Mayıs 11)	www.kgm.gov.tr
URL-4 (2017 Haziran 5)	www.urfakultur.gov.tr/urfanin-kalbінде-gezi.php
URL-5 (20018 Ekim 14)	www.sanlıurfamuzesi.gov.tr
URL-6 (2018, Ekim 10)	www.ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-80830/sanlıurfa-el-sanatları.html

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Hakan AYDOĞDU

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum yeri ve Tarihi: Şanlıurfa 16.10.1989

Medeni Hali: Evli

Email: hkn-aydogdu@hotmail.com.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yılı	Mezun Olduğu Okul	Mezuniyet
Yüksek Lisans	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2019
Lisans	Selçuk Üniversitesi	2013
Lise	Osman Gazi Lisesi	2006

İŞ TECRÜBESİ

	Kurum
2013-2014	Özel Sektör
2014-Halen	Eyyübiye Belediyesi